

ANALELE ȘTIINȚIFICE

ALE

UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA”
DIN IAȘI

(SERIE NOUĂ)

SECȚIUNEA III

d. Științe juridice

TOMUL XXX, ANUL 1984

COMITETUL DE REDACȚIE

Prof. M. JACOTĂ, lect. I. MACOVEI, lect. Gh. PITICARIU,
conf. Șt. RAUSCHI, prof. Gr. THEODORU

Prof. M. JACOTĂ *Redactor responsabil*

Lect. I. MACOVEI *Secretar de redacție*

ANALELE ȘTIINȚIFICE ALE UNIVERSITĂȚII „AL. I. CUZA” DIN IASI

Tomul XXX, s. III d

1984

SUMAR

Pag.

STUDII

GENOVEVA VRABIE — Considerații privind creșterea rolului dreptului în rezolvarea problemelor fundamentale ale conducerii societății noastre în etapa actuală	5
GRIGORE GR. THEODORU — Principiile fundamentale ale procesului penal român și perfecționarea reglementării lor	15
PETRU P. ANDREI și GHEORGHE LUPU — Răspunderea juridică civilă în ocrotirea personalității	29
FLORIN SAVA și ȘTEFAN RAUSCHI — Natura și capacitatea unităților economice fără personalitate juridică	37
GHEORGHE FILIP — Metodele de asigurare a disciplinei socialiste a muncii	47
IOAN MACOVEI — La réglementation des dessins et des modèles industriels	55
AUREL CIOPRAGA — Elemente de psihologie și de tactică a audierii persoanei vătămate	63
C. ZOTTA — Considerații teoretice cu privire la sancțiunea juridică	75
CONSTANTIN ANDRONOVICI — On the principle of responsibility in the exploration and use of outer space	87

MANIFESTĂRI ȘTIINȚIFICE INTERNAȚIONALE

Manifestations scientifiques internationales. La justice pénale en Roumanie et ses perspectives de développement (Gr. Gr. Theodoru)	93
---	----

CRONICA DE DREPT INTERNAȚIONAL PRIVAT

Probleme noi într-un tratat de drept internațional privat (Mihai Jacotă, Ioan Macovei)	97
RECENZII	99

CONSIDERAȚII PRIVIND CREȘTEREA ROLULUI DREPTULUI ÎN REZOLVAREA PROBLEMELOR FUNDAMENTALE ALE CONDUCERII SOCIETĂȚII NOASTRE ÎN ETAPA ACTUALĂ

DE

GENOVEVA VRABIE

Problema frecvent abordată în literatura de specialitate din țara noastră¹, creșterea rolului dreptului socialist continuă să fie una dintre cele mai generoase teme juridice și politice ce poate forma obiectul unei analize, cu multe aspecte ce nu au fost încă discutate și cu fațete noi determinate de dinamica vieții sociale, de transformările ce se înregistrează continuu pe planul relațiilor social-economice și politice din țara noastră.

Un merit deosebit al celor ce au avut preocupări în acest domeniu îl constituie analiza rolului dreptului în strinsă legătură cu cel al statului și, adesea, în perspectiva locului și rolului juridicului în ansamblul fenomenelor sociale². De asemenea, se remarcă grija pentru ilustrarea tezelor expuse cu privire la amplificarea rolului dreptului, analiza modului concret în care se realizează acest proces și formularea unor observații critice cu privire la modul de desfășurare a activității creatoare de drept și la organele competente să elaboreze acte normative în diverse sectoare ale vieții sociale³. În sfârșit, trebuie precizat și faptul că analiza creșterii rolului dreptului în țara noastră și a amplificării funcțiilor pe care le realizează s-a întreprins întotdeauna prin prisma tezelor și principiilor fundamentale cuprinse în documentele Partidului Comunist Român⁴.

¹ Vezi, de exemplu, *Dreptul românesc contemporan*, coordonator Ioan Ceterchi, Ed. șt. și encicloped., Buc., 1977 și *Rolul și funcțiile dreptului în făurirea societății socialiste multilaterale dezvoltate*, coordonatori Ioan Ceterchi, Adrian Dimitriu și Paul Cosmovici, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1974.

² Vezi, de exemplu, *Statul și dreptul — două decenii de dezvoltare*, Ed. științifică, Buc., 1967; *Perfecționarea statului — dezvoltarea democrației socialiste*, coordonatori Ioan Ceterchi, Ovidiu Trăsnea și Marin Voiculescu; *Dreptul românesc contemporan*, Genoveva Vrabie, *Politica, morala și dreptul — forme de reglementare a relațiilor sociale în socialism*, Ed. pol., Buc., 1977 etc.

³ Vezi, de exemplu, Ioan Ceterchi, *Dreptul socialist și progresul social*, în *Dreptul românesc contemporan*, p. 35—55; Ilariu Mrejeru, *Tehnica legislativă*, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1979; Ioan Ceterchi, Mircea Costin și Sofia Popescu, *Rolul social al dreptului în socialism*, în *Rolul și funcțiile dreptului în făurirea societății socialiste multilaterale dezvoltate* etc.

⁴ Putem remarcă, în acest sens, ecoul deosebit de amplu al documentelor elaborate de congresele și conferințele Partidului Comunist Român, precum și de plenarele C.C. al P.C.R. în sfera activității științifice ce se desfășoară pe plan juridic în țara noastră; un exemplu elocvent îl constituie consacrarea unui întreg număr al „Revistei Române de Drept” (nr. 2/1983) problemelor discutate în cadrul Sesiunii de comunicări unde s-au abordat subiecte legate de sarcinile ce revin juriștilor din țara noastră în lumina documentelor Congresului al XII-lea al partidului și a hotărârilor Conferinței Naționale a P.C.R. din decembrie 1982.

Această problemă prezintă, însă, și unele aspecte mai puțin discutate și analizate în literatura de specialitate, printre care se află și unul care, în contextul prefacerilor revoluționare pe care le înregistrează societatea noastră azi, capătă o relevanță teoretică și practică deosebită. Este vorba de SENSUL în care se realizează și, mai ales, va trebui să se realizeze creșterea rolului dreptului în țara noastră, pentru a putea vorbi de o schimbare *calitativă* în acest domeniu al activității sociale. Este vorba de o extindere a sferei normelor de drept, de o schimbare a raportului dintre reglementarea juridică și celelalte categorii de reglementări ale relațiilor sociale, de o reorientare a preocupărilor privind normarea juridică a conduitei umane în sensul fundamentării mai temeinice a dreptului și a creșterii eficienței sale sau de adâncire a unor caractere ale acestuia, de amplificare a funcțiilor sale sociale care-i determină și un loc deosebit în societate? Iată doar câteva dintre întrebările care se pot pune în legătură cu sensul creșterii rolului dreptului din țara noastră în etapa actuală, întrebări a căror răspunsuri pot să contribuie la rezolvarea problemelor ce se ridică în legătură cu fundamentarea și înființarea reglementărilor juridice și, în același timp, cu realizarea optimă a normelor de drept, cu crearea unei ordini juridice propice îndeplinirii sarcinilor fundamentale ale societății în etapa actuală.

Alăturându-ne efortului comun de realizare a sarcinii de studiere și elucidare a problemei — de o covârșitoare importanță — privind creșterea rolului dreptului socialist român în etapa actuală, ne propunem s-o abordăm prin prisma funcțiilor pe care sistemul juridic le realizează înăuntrul societății (a sistemului social global) și a direcției în care trebuie orientat întreg procesul de creare și realizare a normelor juridice. Cu alte cuvinte, ceea ce urmărim, în ultimă instanță, este *clarificarea sensului în care înțelegem noi să se realizeze procesul de creștere al rolului dreptului în societatea noastră*.

După cum arătam cu o altă ocazie⁵, în lumina unei analize funcționale a societății, sistemul politic apare ca funcție finală a sistemului social⁶, răspunzând cerinței de conducere unitară a acesteia. Dar dacă conducerea societății s-a putut realiza pe o anume treaptă de dezvoltare a acesteia fără drept, de îndată ce se cristalizează împărțirea ei în clase — dintre care unele reușesc să-i preia conducerea și să o exercite pentru realizarea propriilor lor interese — reglementarea DE CLASĂ, unitară și obligatorie a relațiilor sociale se constituie ca cerință funcțională a sistemului social și a celui politic în același timp, în vederea realizării căreia se instituie un nou sistem, dreptul⁷. Alături și concomitent cu crearea dreptului, apar și celelalte fenomene juridice: ideile, concepțiile și teoriile juridice, sentimentele având acest caracter, relațiile juri-

⁵ Genoveva Vrabie, *Considerații privind funcțiile sistemului juridic, privite prin prisma locului și rolului acestuia în cadrul sistemului social global*, în „Studii și cercetări Juridice”, nr. 4/1983.

⁶ Vezi, Cătălin Zamfir, *Psihosociologia organizării și a conducerii. Teorii și orientări contemporane*, Ed. pol., Buc., 1974, p. 76—77.

⁷ Deci, dreptul apare odată cu apariția puterii politico-statale, conducerea societății căpătând din acest moment un caracter de clasă. (A se vedea, în legătură cu transformarea conducerii societății în conducere politică: M. Florea, *Funcția de conducere socială; conducerea colectivă și democrația socialistă*, în *Structuri organizatorice și eficiența acțiunii*, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1978, p. 67).

dice, instituțiile chemate să realizeze, să aplice normele de drept etc., între toate aceste fenomene stabilindu-se legături identificabile și relativ stabile care determină unitatea lor, putându-le considera, astfel, ca un sistem — sistemul juridic. Apărut ca funcție a sistemului social și a celui politic în același timp, sistemul juridic s-a constituit în vederea reglementării de clasă, unitare și obligatorii a relațiilor sociale, cerință indispensabilă înfăptuirii conducerii politice a societății.

Așa cum s-a arătat în literatura de specialitate, de la un grad suficient de complexitate în sus, sistemele monofuncționale sînt rare⁶. În acest sens trebuie precizat că nici sistemul juridic nu este un sistem monofuncțional; complexitatea acestuia determină o multitudine de funcții, atît finale cît și laterale. Astfel, reglementarea unitară a relațiilor sociale potrivit unor interese de clasă se realizează prin îndeplinirea altor două funcții, și anume apărarea valorilor fundamentale ale clasei dominante, ale societății în ansamblul ei (în societatea socialistă) și echilibrarea intereselor generale cu cele individuale, a intereselor naționale cu cele locale, prin întreaga activitate juridică a societății urmărindu-se instaurarea unei ordini de drept favorabile realizării intereselor fundamentale ale clasei dominante (ale poporului, în societatea socialistă). Aceste două funcții sînt cosubstanțiale și interdependente, apărarea valorilor fundamentale ale societății date neputîndu-se realiza decît printr-o relativă echilibrare a intereselor care, desigur, se înfăptuiește întotdeauna de pe pozițiile unei clase, a celei conducătoare.

După cum este știut, normele juridice sînt susceptibile de aplicare prin intermediul forței coercitive a statului, fapt care ne relevă alte două funcții ale sistemului juridic, și anume cea de constrîngere și cea de educare, funcții laterale, dar care sînt indispensabile realizării conducerii societății potrivit unor interese de clasă, interese promovate și apărute atît prin reglementarea cuprinsă în normele de drept cît și prin *modul* cum sînt ele realizate și aplicate.

În sfîrșit, funcția de instituționalizare sau formalizare juridică a organizării social-politice a societății este realizată, de asemenea, de sistemul juridic, într-un *anume sens*, ca modalitate specifică de înfăptuire a conducerii pe baza unor norme general-obligatorii ce sînt create și aplicate tocmai prin intermediul instituțiilor politico-statale.

Răspunzînd în principiu acelorasi cerințe funcționale, sistemul juridic socialist din țara noastră cunoaște schimbări calitative în raport cu sistemele juridice anterioare, determinate, în primul rînd, de unitatea de interese a claselor și categoriilor existente, de coincidența intereselor clasei conducătoare cu interesele celorlalte clase și categorii sociale.

Pentru realizarea unei reglementări juridice eficiente a raporturilor sociale și instaurarea unei ordini de drept propice înfăptuirii sarcinilor societății noastre este necesară studiarea cît mai completă și mai profundă a funcțiilor (finale sau laterale) sistemului juridic, determinarea cît mai completă a cerințelor funcționale ce urmează a fi realizate prin intermediul activității juridice. În același timp, pentru fiecare etapă de dezvoltare a societății trebuie determinat, cu rigoare științifică, un *sistem de priorități* între cerințele funcționale ce se manifestă concomitent, astfel încît să se acționeze cît mai eficient pentru satisfacerea celor mai urgente și celor mai importante dintre ele.

⁶ Cătălin Zamfir, *op. cit.*, p. 86.

După cum este știut, între cerințele funcționale ale unui sistem, indiferent dacă sînt finale sau laterale, pot exista mai multe tipuri de relații. Relația cel mai frecvent întîlnită este cea de dependență — independență. Între două cerințe funcționale pot exista grade diferite de dependență — independență, în sensul că realizarea sau nerealizarea uneia are sau nu o influență (pozitivă-negativă) asupra realizării celeilalte. În cazul în care există o anumită influență, între cele două cerințe funcționale se va stabili un raport de dependență; în cazul în care nu există nici o influență, ele vor fi reciproc independente⁹.

Funcțiile sistemului juridic — cele care azi sînt formulate ca atare în literatura de specialitate din țara noastră¹⁰ — apar ca fiind strîns legate unele de altele, cerințele funcționale care au determinat crearea acestui sistem de activitate fiind neîndoios în relații de dependență, marea majoritate a acestora fiind convergente. Astfel, activitatea îndreptată în direcția reglementării unitare și obligatorii a relațiilor sociale potrivit unor interese de clasă presupune cu necesitate apărarea și conservarea valorilor fundamentale ale clasei conducătoare și, în același timp, ca o condiție a realizării acestei funcții, realizarea unei echilibrări a intereselor, de așa natură încît să nu se ajungă la conflicte sociale care să pună în pericol chiar atingerea scopului constituirii acestui sistem. Realizarea acestui scop presupune, de asemenea, utilizarea unor mijloace coercitive și, deci, constituirea unui subsistem capabil să realizeze funcția de constrîngere, atunci cînd prin mijloace educative nu s-a putut ajunge la reglarea conduitei umane potrivit intereselor urmărite prin reglementarea juridică.

În statul nostru, urmărindu-se apărarea unor valori ale întregii societăți, prin reglementarea unitară a relațiilor sociale — relații bazate pe colaborare și „dictate” de interese majore identice — prin activitatea juridică în ansamblul ei se realizează concomitent atît cerințe privind echilibrarea intereselor generale cu cele individuale, a intereselor naționale cu cele locale cît și cerințe privind apărarea valorilor fundamentale ale societății. Prin desființarea proprietății privat capitaliste și dispariția claselor exploatoare s-au creat posibilități reale, obiective de satisfacere a cerințelor funcționale amintite, dar gradul, proporția în care acestea sînt îndeplinite nu ne poate conduce la ideea unui „echilibru absolut” al sistemului. Este tocmai motivul pentru care trebuie întreprinse eforturi noi atît pentru cunoașterea temeinică a cerințelor funcționale ale sistemului social socialist, cît și pentru găsirea, „inventarea” celor mai propice activități menite a le satisface. Or, tocmai în acest context trebuie pusă, după părerea noastră, problema *sensului* creșterii rolului dreptului.

Determinarea cît mai exactă a cerințelor funcționale majore ale societății, ierarhizarea corectă a acestora, crearea unui sistem de priorități — pornind atît de la *importanța* obiectivelor stabilite cît și de la posibilitatea găsirii unor mijloace eficiente pentru atingerea lor — și, pe această bază, fundamentarea profund științifică a reglementărilor juridice sînt de natură a răspunde cerințelor funcționale privind echilibrarea intereselor sociale și apă-

⁹ *Ibidem*, p. 87—88.

¹⁰ Vezi, Ioan Ceterchi, Mircea Costin și Sofia Popescu, *op. cit.*, p. 15—28.

rarea, promovarea valorilor fundamentale ale societății noastre. Efortul complex de analiză a cerințelor funcționale ale sistemului social, de stabilire a unui sistem de priorități trebuie, însă, însoțit de o *adecvată* reglementare juridică. Fundamentarea științifică a dreptului trebuie să fie însoțită de „o construcție” științifică a acestuia, crearea unor norme noi trebuind să răspundă, în același timp, unor cerințe de adecvare a dreptului la realitățile obiective și unor cerințe privitoare la „armonizarea” normelor juridice existente, la echilibrarea raporturilor dintre ele¹¹.

Referindu-se la cele mai importante cerințe ale activității creatoare de drept, Anita Naschitz enumera printre acestea: a) cerința de adecvare a soluțiilor juridice de fond la cerințele sociale obiective, b) cerința de a lua în considerare posibilitățile oferite de condițiile concrete existente în fiecare etapă de dezvoltare socială pentru transpunerea în practică a soluțiilor preconizate, c) preocuparea necesară pentru suficiența și convergența mijloacelor juridice în vederea producerii efectelor scontate, d) preocuparea necesară pentru cunoașterea efectelor previzibile ale soluțiilor preconizate și contracararea unor efecte sociale secundare care nu se integrează în scopurile politicii legislative, e) preocuparea necesară pentru realizarea unei echilibrări echitabile a intereselor corelative particulare și a unei armonizări a acestora cu interesele sociale generale și f) cerința de compatibilitate a soluțiilor juridice cu principiile și valorile tipului de drept în care ele urmează să fie integrate, precum și cu cerințele și valorile general-umane, astfel cum ele sînt înțelese de conștiința înaintată a unei epoci istorice determinate¹². Avînd ca obiectiv elucidarea problemei multiple pe care le ridică activitatea creatoare de drept, autoarea analizează cerințele funcționale în vederea realizării cărora se desfășoară această activitate atît prin prisma aplicării dreptului cît și prin prisma compatibilității sale cu principiile etice, cu „cerințele și valorile generațiilor umane”.

Dacă luăm în considerare viața juridică în ansamblul ei, sistemul juridic al societății noastre, vom remarca și alte cerințe decît cele amintite, precum cele referitoare la creșterea rolului educativ al organelor chemate să înfăptuiască justitia în țara noastră, la adîncirea caracterului lor democratic, la educarea oamenilor muncii în spiritul legalității, în spiritul adoptării unei atitudini active față de obiectivele urmărite de legiuitor, a măririi gradului de răspundere față de realizarea obiectivelor fundamentale ale societății, al înfăptuirii — prin crearea și realizarea normelor juridice — a cerințelor principiilor fundamentale de echitate și dreptate socială, al creșterii rolului dreptului în atragerea organizată a oamenilor muncii la conducerea societății, la îmbinarea mai strînsă a metodelor juridice cu cele etice în atingerea obiectivelor politice fundamentale ale societății etc.

Cerințele funcționale ale societății românești din etapa actuală ce trebuie realizate prin intermediul sistemului activității juridice, multitudinea și complexitatea lor determină sarcini deosebit de importante pe planul creării și realizării dreptului, pe de o parte în domeniul dezvoltării planificate a

¹¹ Cu privire la această problemă, vezi și Ilariu Mrejeru, *op. cit.*, p. 82—84.

¹² Anita M. Naschitz, *Teorie și tehnică în procesul de creare a dreptului — în lumina filozofiei marxiste a dreptului și a practicii legislative a statului socialist român*, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1969, p. 138—195.

acestui pe baza unei fundamentări științifice a noilor reglementări juridice și, pe de altă parte, în domeniul analizei temeinice a modului în care trebuie acționat în vederea îndeplinirii cu cât mai mare eficiență a obiectivelor urmărite de legiuitor. Or, tocmai în legătură cu aceste sarcini — de creare și realizare a dreptului în etapa actuală — trebuie pusă și problema sensului dezvoltării dreptului, a creșterii rolului lui în îndeplinirea obiectivelor fundamentale ale societății noastre.

O privire asupra ultimelor legi apărute în țara noastră¹³, precum și asupra documentelor de partid în care este fundamentată politica legislativă a epocii actuale ne relevă grija permanentă a partidului și statului referitoare la creșterea răspunderii fiecărui colectiv și fiecărui cetățean pentru ocrotirea și dezvoltarea proprietății socialiste, pentru apărarea celorlalte valori ale societății, pentru realizarea sarcinilor fundamentale ale acesteia prin implicarea directă sau mijlocită a tuturor cetățenilor patriei în procesul de conducere, la diferite nivele, a activităților social-economice, a societății în ansamblul ei. Astfel, în *Programul de aplicare a hotărârilor Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român din 16—18 decembrie 1982 în domeniul retribuirii muncii și repartizării veniturilor oamenilor muncii* se subliniază faptul că în anii construcției socialiste, în special după cel de-al XI-lea Congres al Partidului Comunist Român, în țara noastră a avut loc o puternică dezvoltare a forțelor de producție, s-a perfecționat sistemul relațiilor de producție, s-au luat măsuri pentru așezarea întregii vieți economice pe principiile autoconducerii muncitorești și autogestiei economico-financiare, s-a adâncit sistemul democrației muncitorești, realizându-se noi forme de participare directă a oamenilor muncii la conducerea societății. În acest cadru s-au luat o serie de măsuri economice și juridice în scopul creșterii răspunderii fiecărui colectiv de oameni ai muncii în administrarea și dezvoltarea proprietății socialiste¹⁴. Vedem, astfel, cum atât din actele normative cât și din documentele de partid reiese clar faptul că ceea ce se urmărește, în primul rând, prin normarea juridică a conduitei umane este creșterea răspunderii fiecărui individ în parte sau a unor colective pentru realizarea obiectivelor urmărite prin reglementare.

După părerea noastră, ceea ce trebuie urmărit prin reglementare este atingera unui anumit nivel al răspunderii, determinarea unei atitudini active față de drept, față de obiectivele urmărite de legiuitor. În acest sens, credem că trebuie făcută o deosebire între răspundere și responsabilitate, demarcația aceasta fiind absolut necesară înțelegerii sensului în care trebuie să crească rolul dreptului în viitor. Alăturându-ne specialiștilor care găsesc necesară această distincție, precizăm, încă de la început, că aria dreptului nu trebuie restrânsă la aria normelor penale iar răspunderea juridică la răspunderea pe-

¹³ A se vedea, de exemplu, art. 1 și 2 din Legea nr. 5/1982 privind participarea, ca părți sociale, a oamenilor muncii din unitățile economice de stat la constituirea fondului de dezvoltare economică, în „Bul. Of. al R.S.R.”, I, nr. 104 din 20.IX.1982.

¹⁴ Vezi, *Programul de aplicare a hotărârilor Conferinței Naționale a Partidului Comunist Român din 16—18 decembrie 1982 în domeniul retribuirii muncii și repartizării veniturilor oamenilor muncii*, în „Scnteia” nr. 12632 din 5 aprilie 1983, p. 2.

nală, așa cum procedează unii autori¹⁵, după cum răspunderea juridică nu trebuie înțeleasă nici ca „ascultare pasivă” a normelor, ca raliere la normă care nu presupune și angajare față de scopurile urmărite prin reglementare¹⁶. Nu putem concepe dreptul și, corespunzător, răspunderea juridică în limitele în care acesta este definit de unii autori. Nu se poate spune că dreptul „nu fixează decît o tendință a existenței sociale — tendința de a ancora faptele oamenilor într-un cadru deja definit...”, că dreptul nu ia în considerare libertatea faptelor omului, că nu are în vedere responsabilitatea ca atare, ci doar limitele ei, că în sfera acestuia responsabilitatea se manifestă doar sub forma limită a acceptării unui anumit raport social, a respectării unei reguli juridice și nu sub forma inițierii, a asumării unei acțiuni, a realizării ei eficiente¹⁷. Dreptul trebuie să ia în considerare libertatea faptelor omului, pentru că, acolo unde aceasta nu există, nici nu este nevoie de reglementare a conduitei, de norme care să o prevadă, ea fiind determinată de legi obiective care acționează *implacabil* asupra omului, nepermițându-i opțiunea între mai multe posibilități de acțiune. De asemenea, în sfera dreptului responsabilitatea nu se manifestă doar sub forma „respectării unor reguli juridice”, cele mai multe norme, în special cele ce reglementează raporturile economice, *permițînd* omului anumite acțiuni, lăsînd la latitudinea acestuia, de exemplu, încheierea unor acte juridice, a unor contracte sau exercitarea altor acțiuni reglementate de lege pentru atingerea unor scopuri personale în acord cu legea și cu normele de conviețuire socială. În acest sens, trebuie precizat că marea majoritate a normelor juridice nu se realizează prin simpla lor respectare, ci printr-o complexă activitate desfășurată de organele de stat chemate să execute legile, de colective de oameni, precum și de către fiecare individ în parte.

Dar, dacă răspunderea juridică nu înseamnă doar răspundere pentru nerespectarea normelor avînd acest caracter, dacă sfera răspunderii sociale și a celei juridice, în special, și-au extins treptat limitele, trebuie, totuși, recunoscut faptul că încă mai există posibilitatea *ocolirii* scopului reglementării printr-o acțiune formal conformă cu regula, dar care nu tinde la realizarea scopului urmărit prin reglementare. Iată de ce inițiatorul legii și autorul ei trebuie să tindă *dincolo* de simpla ascultare a normei, de simpla încadrare a conduitei omului în limitele normei. Și, iată de ce ni se pare utilă — pe planul reflecției teoretice, dar cu scopul transpunerii ei în viața practică — distincția între răspundere și responsabilitate. Afirmînd încă de la început că *ceea ce trebuie urmărit prin crearea și realizarea dreptului este atingerea unui anumit nivel al responsabilității* față de apărarea unor valori ale societății noastre promovate sau ocrotite prin reglementare și nu simplul fapt al respectării normelor de drept, subliniem că delimitarea categoriilor de răspundere și responsabilitate este nu numai posibilă ci și necesară pentru înțelegerea corectă a modului în care trebuie respectate și realizate normele juridice

¹⁵ De exemplu, Cornel Popa, care arată: „Încălcarea unei norme juridice, spre deosebire de normele morale, atrage după sine sancțiuni penale” (Cornel Popa, *Praxiologia și teoria generală a normelor*, în „Filozofie. Materialism dialectic și istoric”, Ed. Did. și Ped., Buc., 1975, p. 421).

¹⁶ Andrei Hlăvek, *Problema responsabilității*, în „Revista de filozofie”, nr. 2, 1975, p. 161.

¹⁷ *Ibidem*, p. 161--162.

din țara noastră, a atitudinii ce trebuie adoptate față de scopurile urmărite de legiuitor prin reglementare.

Convingerea necesității de a face o delimitare între cele două categorii nu ne obligă, însă, și la acceptarea acestora așa cum sînt definite de unii autori, cu restringerea exagerată a sferei noțiunii de răspundere,¹⁸ cu *reducerea* acesteia la simpla respectare formală a normei. Așa cum s-a precizat în literatura de specialitate din țara noastră „distincția între nivelul răspunderii și al responsabilității, precum și (mai ales) între formele lor de manifestare este relativă, între ele existînd atît raporturi de continuitate cît și de discontinuitate; dar pot fi... diferențiate și fixate în termeni proprii”¹⁹. Astfel, termenului de **RESPONSABILITATE** îi este atribuită „semnificația de asumare conștientă și deliberată — în fața colectivității și a propriei conștiințe — a unei atitudini active și militante față de colectivitate, a grîii pentru succesul sau riscu’, rezultatul și eficiența, consecințele și valoarea activității pe care agentul o desfășoară sau o conduce, în beneficiul colectivității din care face parte și care este afectată de rezultatul acestei acțiuni”²⁰. Spre deosebire de responsabilitate, **RĂSPUNDEREA** este considerată ca „un alt tip de raport între agentul acțiunii și colectivitatea din care acesta face parte”, adică, mai exact, ca „un raport între agent și autoritatea acestei colectivități”. „Ea nu este atît o raportare activă a agentului la colectivitate, cît mai ales o raportare activă a colectivității la agent”. Făcînd o comparație între cei doi termeni, Mihai Florea precizează că „spre deosebire de responsabilitate, *răspunderea nu este o dimensiune internă a agentului, nu derivă dintr-un raport pe care agentul îl instituie între el și colectivitate în mod voit și interesat*, ci un fenomen pe care autoritatea colectivă (cel mai adesea instituționalizată sub forma normelor) îl atribuie agentului — în mod justificat sau nu —, iar agentul îl suportă ca pe ceva exterior, acceptat adesea în mod neiber, nedorit, ca o obligație” (subl. ns.)²¹.

Deoarece în contextul preocupărilor de față nu ne putem permite discutarea multiplelor probleme pe care le ridică definirea noțiunii de răspundere, ne vom opri doar la cîteva aspecte, strîns legate de caracterizarea și înțelegerea corectă a noțiunilor utilizate de noi. Astfel, în ceea ce privește răspunderea juridică*, trebuie să precizăm că aceasta derivă adesea dintr-un raport pe care agentul „îl încheie în mod voit și interesat”, fapt pentru care demarcația între răspundere și responsabilitate nu poate fi realizată — după părerea noastră — conform criteriului manifestării de voință în stabilirea raportului social. De asemenea, trebuie precizat că răspunderea — inclusiv cea

¹⁸ Vezi, de exemplu, înțelesul acestei noțiuni la Andrej Hlávěk, *op. cit.*, p. 161, 162. Pentru definirea categoriilor de răspundere și responsabilitate și o bibliografie privind această problemă, vezi; Mihai Florea, *Responsabilitatea acțiunii sociale*, Ed. șt. și enciclop., Buc., 1976, p. 30 și 31 și Paul Cosmovici, Mariana Gheciu, *Disciplina în raporturile de drept economic. Orientări și măsuri juridice*, Ed. Acad. R.S.R., Buc., 1981, p. 14.

¹⁹ Mihai Florea, *op. cit.*, p. 36.

²⁰ *Ibidem*, p. 30.

²¹ *Ibidem*, p. 31.

* Răspunderea juridică îmbracă diverse forme — civilă, penală, materială etc. — dar economia studiului de față ne impune să facem abstracție de caracteristicile proprii acestora și să ținem cont doar de ceea ce au ele comun, pentru a putea delimita mai ușor răspunderea de responsabilitate.

juridică — este adesea și „o dimensiune internă” a agentului, aceasta intervenind în unele cazuri și ca urmare a unor fapte care nu sînt exteriorizate.

Apreciînd, astfel, că noțiunea de răspundere are o sferă mai largă de cuprindere decît cea la care face referire unii autori, acceptăm atît necesitatea cît și oportunitatea delimitării ei de noțiunea de responsabilitate, înțelesă, în linii generale, în modul în care a fost definită în literatura de specialitate din țara noastră. Și, în această lumină, putem aprecia că ceea ce trebuie urmărit atît prin reglementarea juridică a conduitei umane cît și prin realizarea normelor de drept nu trebuie să fie doar respectarea normelor, încadrarea „cu orice chip” în limitele legii. În acest sens, A. Hlávěk preciza: „Chiar o acceptare a obligațiilor, o atitudine de conștiințiozitate pentru îndeplinirea acestora nu trec de respectul propriu-zis al legii, nu conduc în mod direct la grija pentru realizarea întregii acțiuni și mai ales pentru eficiența și rezultatele ei”²². De aceea se impune o atitudine responsabilă față de lege care, desigur, presupune respectarea ei, dar simpla respectare reprezintă doar un prim stadiu, un prim nivel al responsabilității, insuficient prin sine însuși pentru realizarea scopurilor urmărite de legiuitor sau, și mai mult, pentru realizarea unei eficiențe chiar sporite față de cea avută în vedere cu ocazia reglementării.

Dacă abordăm această problemă în strînsă legătură cu modalitățile concrete în care se realizează conducerea societății noastre în această etapă, cu eforturile făcute pe plan legislativ și pe planul activității practice de înființare și consolidare a unor forme organizatorice noi prin care cetățenii patriei noastre să fie atrași — direct sau indirect — la acest proces, vom observa că ceea ce s-a realizat pe acest plan — constituirea unui sistem de conducere unic în felul său — constituie doar un prim pas. Acesta ar putea fi caracterizat — în cîteva cuvinte — prin *lărgirea sistemului conducerii politice* a societății prin includerea în cadrul acestuia, alături de organele statale, a organizațiilor obștești, a organelor cu dublă natură — de partid și de stat, precum și a noilor forme, organisme ale democrației socialiste, toate sub conducerea Partidului Comunist Român. Și, de asemenea, ar putea fi caracterizat prin reglementarea originală a modalităților de înfăptuire a conducerii la diverse nivele ale proceselor sociale și, pe cale de consecință, stabilirea răspunderii celor ce încalcă sau nesocotesc normele ce guvernează relațiile sociale din acest domeniu. Pasul următor este depășirea acestui stadiu prin insufletirea dorinței și voinței de a obține rezultate cît mai bune, cît mai eficiente în activitatea de conducere democratică a societății, de asumare a răspunderii fiecărui cetățean nu numai pentru respectarea sau executarea normelor juridice din domeniul organizării conducerii, ci chiar pentru atingerea scopului în vederea căruia au fost create. Credem, astfel, că tocmai acest sens trebuie atribuit și cuvintelor rostite de președintele țării noastre la Conferința Națională a Partidului Comunist Român din decembrie 1982 în legătură cu imboldul adresat maselor de a acționa pentru buna funcționare a formelor democratice de conducere a societății. Astfel, în RAPORT se arată: „...am creat un sistem de organisme larg democratice, de la unitățile de bază economico-sociale pînă la organele cu caracter național”. Și, mai departe; „Se poate afirma că am realizat o concordantă corespunzătoare între dezvoltarea

²² Vezi, Andrej Hlávěk, *op. cit.*, p. 161.

forțelor de producție a societății socialiste românești în general și cadrul democratic de participare la conducere. *Acum este necesar să acționăm pentru buna funcționare... a formelor democratice de conducere a societății*" (subl. ns.)²³

Și, dacă ne referim la toate norme le juridice și nu numai la cele ce reglementează modul de participare al maselor la conducerea societății, putem afirma, fără riscul de a greși, că sensul creșterii rolului dreptului în societatea noastră actuală este cel al fundamentării și realizării lui de așa natură încât să determine, pe planul conștiinței juridice, o schimbare calitativă a atitudinii cetățenilor față de drept și față de scopurile urmărite prin reglementare. Acest fapt obligă pe legiuitor să fundamenteze temeinic, pe baza unei analize profund științifice, orice reglementare, orice act normativ juridic, ținând cont de factorii obiectivi care îl determină, de concluziile unor studii de prognoză, studii care să aibă în vedere atât efectele principale cât și cele laterale ale noii legi. De asemenea, legiuitorul trebuie să utilizeze tehnicile cele mai moderne în activitatea de reglementare, urmărind intervenția activă în procesul de transformare progresistă a relațiilor sociale, reflectarea fidelă a realităților obiective dar și armonia noilor reglementări cu cele deja existente, cu principiile fundamentale care guvernează întreaga sferă a normelor juridice din țara noastră. Mai mult, legiuitorul trebuie să urmărească și convingerea unei sfere cât mai largi de cetățeni că scopurile generale urmărite prin noua reglementare sînt, în același timp, scopuri ale fiecăruia în parte, adică să faciliteze procesul de transformare a scopurilor generale ale societății în scopuri proprii ale fiecărui cetățean, în imbold, nevoie intimă de acțiune eficientă și conștientă îndreptată spre realizarea obiectivelor majore ale societății noastre.

Aceleași scopuri trebuie urmărite — ca o continuare a procesului declanșat prin reglementarea juridică a relațiilor sociale — prin întreaga activitate desfășurată de organele de partid, de stat și obștești pentru realizarea normelor juridice, pentru înfăptuirea obiectivelor urmărite de legiuitor. În sfîrșit, pentru determinarea unei schimbări calitative a atitudinii față de drept, munca trebuie desfășurată și pe un alt plan decît cel al creării și realizării dreptului, și anume pe planul educării tuturor cetățenilor patriei în spiritul respectării normelor juridice și realizării eficiente a obiectivelor urmărite prin reglementare, intensificîndu-se procesul de apropiere a dreptului și moralei, în sensul determinării unui nivel de responsabilitate care să răspundă în același timp unor exigențe etice, juridice și politice.

²³ Nicolae Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a Partidului Comunist Român*, 16—18 decembrie 1982, Ed. pol., Buc., 1982, p. 42.

PRINCIPIILE FUNDAMENTALE ALE PROCESULUI PENAL ROMÂN ȘI PERFECTIONAREA REGLEMENTĂRII LOR

DE

GRIGORE GR. THEODORU

În literatura de specialitate nu s-a conturat încă un punct de vedere unitar în privința sistemului de principii fundamentale ale procesului penal. Dacă în cadrul aplicării Codului de procedură penală anterior se pot justifica punctele de vedere deosebite, deoarece nu exista un sistem de principii consacrat prin lege, diversitatea de păreri manifestată și sub Codul de procedură penală actual poate fi mai greu explicată. O analiză a punctelor de vedere exprimate pînă acum și formularea de propuneri pentru alcătuirea de principii fundamentale ale procesului penal în viitoarea legislație constituie contribuția pe care încercăm să o aducem acestei spinoase probleme teoretice, dar cu implicații practice, a dreptului procesual penal.

1. Sistemul de principii fundamentale consacrat de Codul de procedură penală din 1968

Codul de procedură penală din 1936 nu cuprindea o subdiviziune prin care să fie prevăzute principiile fundamentale care au determinat reglementarea procesului penal și după care urma să se conducă practica judiciară. Unele lucrări de procedură penală nu făceau nici o referire la astfel de principii fundamentale¹, iar alte lucrări au adoptat sisteme proprii de principii fundamentale, diferențiate de la autor la autor; diferențierea s-a manifestat și în literatura juridică dinainte de 1948 cît și în cea socialistă.

În cursul său apărut imediat după intrarea în vigoare a Codului de procedură penală din 1936², I. Ionescu-Dolj, sub influența doctrinei italiene³, enumeră trei principii fundamentale *primare*, fiecare avînd mai multe principii fundamentale *derivate*: principiul *realității*, cu derivatele sale — rolul activ, libertatea de convingere, oralitatea și contradictorialitatea; principiul *legalității*, avînd ca principiu derivat nulitatea actelor procesuale nelegale; principiul *obligativității*, cu promovarea din oficiu a procesului și indisponibilitatea⁴. Traian Pop examinează un număr de principii pe care le con-

¹ A se vedea G. Vrăbiescu, *Curs de procedură penală*, litografiat, Ediția a IV-a, București, 1945.

² A se vedea I. Ionescu-Dolj, *Curs de procedură penală română*, București, 1937, p. 12—14.

³ A se vedea V. Manzini, *Trattato di diritto processuale penale italiano, volume primo*, Torino, Utet, 1931, p. 184—218.

⁴ În același mod tratează principiile fundamentale ale procesului penal și V. Dongoroz, în partea de doctrină din *Tratat de drept și procedură penală* al lui I. Tanoviceanu, vol. IV, București, 1926, p. 26, pct. 10⁵.

sideră fundamentale, fără însă a le include într-un sistem; astfel, pe lângă principiile fundamentale primare indicate mai sus, examinează, ca principii derivate: inevitabilitatea, necesitatea și iretractibilitatea procesului penal; indisponibilitatea și imutabilitatea; acuzațiunea; imediatitatea, continuitatea, achizițiunea procesuală; iar drept garanții ale principiului realității: admiterea căilor de atac, independența judecătorilor, participarea juriului, prezumția de nevinovăție⁵. Așadar, doctrina dinainte de 1948, fără a avea un punct de vedere unitar, consideră ca principii fundamentale principiile legalității, obligativității și realității, care, sub o altă denumire și primind un conținut nou, sînt considerate și astăzi cu acest caracter. Printre principiile derivate se enumeră și rolul activ și prezumția de nevinovăție, care își găsesc sau care își vor găsi adevărata lor consacrare în cadrul procesului penal socialist. Includerea între principiile fundamentale ale procesului penal și a unor principii aplicabile numai în faza judecării se explică prin concepția pe care o aveau autorii dinainte de 1948 despre procesul penal, pe care-l considerau că are loc numai în fața organelor jurisdicționale⁶.

Codul de procedură penală din 1936 nu a cuprins o subdiviziune consacrată principiilor fundamentale ale procesului penal nici după substanțiala sa modificare din 1948, ceea ce a dat loc și în literatura de specialitate socialistă la adoptarea de puncte de vedere deosebite în ce privește alcătuirea sistemului de principii fundamentale⁷. Astfel, S. Kahane⁸ tratează într-o secțiune aparte principiile *legalității și stabilirii adevărului material (obiectiv)*, iar într-o altă secțiune „celelalte principii ale procesului penal și totodată condiții ale stabilirii adevărului material”, ca principii derivate; în această a doua secțiune sînt examinate principiile: judecarea cauzelor în instanțe cu participarea asesorilor populari, judecarea cauzelor de către judecători aleși, folosirea limbii naționale, publicitatea, asigurarea pentru inculpat a dreptului de apărare, independența judecătorilor și supunerea lor numai legii, justiția unică și egală pentru toți cetățenii, oficialitatea, contradictorialitatea, nemijlocirea și rapiditatea. După cum se observă, sistemul de principii se apropie de cel dinainte de 1948, dar incluzînd două principii fundamentale primare și cu un număr de principii derivate, din care cele mai multe au aplicare numai sau preponderent în faza de judecată. Considerarea ca derivate, drept condiții ale aflării adevărului, a unor principii ca oficialitatea, asigurarea dreptului de apărare, folosirea limbii materne este, fără îndoială, nejustificată; totodată, deși se acceptă că urmărirea penală face parte din procesul penal, se consacră ca principii fundamentale unele reguli aplicabile numai în faza de judecată.

Căutîndu-se a se evita ierarhizarea principiilor fundamentale ale procesului penal în principii primare și derivate, dar luîndu-se, totodată, în con-

⁵ A se vedea *Drept procesual penal*, vol. 1, Partea introductivă, Cluj, 1946, p. 298—352.

⁶ A se vedea Traian Pop, *Drept procesual penal*, vol. IV, Cluj, 1948, p. 104.

⁷ M. S. Strogovici, *Unele probleme teoretice ale procesului penal*, în „Justiția Nouă” nr. 5/1952, p. 717 semnalează o situație identică pentru dreptul sovietic sub Codul de procedură penală din 1923: „Este greu de spus cîte sisteme de principii ale procesului penal circulă acum în teoriile sovietice curente. Aproape fiecare teoretician în materie de procedură penală propune sistemul său și, cîteodată, chiar mai multe sisteme”.

⁸ A se vedea *Dreptul procesual penal în R.P.R.*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1963, p. 38 și urm.

siderare aplicarea unora dintre principii numai în faza de judecată, în literatură⁹ s-a folosit, pentru sistematizarea principiilor, criteriul întinderii influenței lor asupra procesului penal, unele determinând întreaga sa desfășurare, iar altele numai faza judecătii, ca fază principală a procesului penal. În prima categorie au fost incluse: legalitatea, adevărul obiectiv, oficialitatea, înfăptuirea justiției în mod egal pentru toate persoanele, folosirea limbii materne, asigurarea pentru inculpat a dreptului de apărare, garantarea libertății persoanei, motivarea măsurilor și hotărîrilor luate de organele judiciare, rapiditatea procesului; în cea de a doua categorie au fost incluse: independența judecătorilor și supunerea lor numai legii, contradictorialitatea, oralitatea, nemijlocirea și publicitatea. Clasificarea are meritul de a include printre principiile fundamentale aplicabile în tot cursul procesului penal pe cele care și astăzi au acest caracter; sistematizarea de mai sus este însă criticabilă, în lumina conceptului de principii fundamentale ale procesului penal, pentru că alătură principii ale întregului proces penal unor principii aplicabile numai unei părți din desfășurarea sa.

În ramura dreptului procesual penal, ca și în alte ramuri ale dreptului, sfera raporturilor juridice a căror reglementare este determinată de aceeași regulă cu caracter general poate fi mai mare sau mai restrînsă, ceea ce înseamnă că și principiile pot avea o arie de acțiune mai întinsă sau mai redusă. Principiile cu cea mai largă arie de acțiune, care direcționează deci întreaga desfășurare a procesului penal devin *principii fundamentale* ale acestuia sau, cum le denumește actualul Cod de procedură penală, *reguli de bază* ale procesului penal.

În selecționarea principiilor fundamentale ale procesului penal în acest sens trebuie să luăm în considerare specificitatea acestei activități care, pe lângă judecată, cuprinde și activitățile de urmărire penală și de punere în executare a hotărîrilor penale, activități așezate pe reguli organizatorice și funcționale deosebite de cele care stau la baza activității organelor de judecată. Dacă regulile de bază ale judecătii ar fi ridicate la rangul de principii fundamentale ale procesului penal ar însemna aplicarea lor numai într-o fază a procesului, anume judecata, fiind exclusă de la aplicarea lor o fază atât de importantă cum este urmărirea penală: în acest caz aceste reguli nu ar mai corespunde conceptului de principii fundamentale ale întregului proces penal.

Urmărirea penală și judecata, deși așezate pe temelia unor principii organizatorice și funcționale diferite, converg, însă, spre realizarea aceluiași scop al procesului penal, care impune așezarea procesului pe astfel de reguli esențiale care să subordoneze principiile diferite ale fiecărei faze și să dea unitate procesului penal. Ca urmare, principiile fundamentale ale procesului penal trebuie să fie selecționate din acele reguli esențiale, diriguitoare, care determină activitatea tuturor organelor judiciare penale, în toate fazele procesuale — urmărirea penală, judecata și executarea hotărîrilor penale. Regulile de drept care se aplică numai pentru judecată, numai pentru urmărirea penală sau numai pentru executarea hotărîrilor penale rămân la nivelul de principii ale activității procesuale respective, determinate fiind de prin-

⁹ A se vedea Gr. Theodoru, *Curs de drept procesual penal (Partea generală)*, Iași, 1959, p. 101 și urm.

cipiile fundamentale ale procesului penal și subordonate acestora. O sferă și mai mică de acțiune o au regulile cu caracter comun pentru unele instituții sau activități procesuale cum ar fi principiul libertății probelor și al liberei lor aprecieri, sau principiile care determină reglementarea recursului, a deliberării etc. Fără a intra într-o clasificare analitică, trebuie să reținem că principiile fundamentale ale procesului penal nu se pot confunda cu principiile unei faze, ale unei instituții sau activități procesuale¹⁰.

Pe această poziție s-a situat legislația din 1968. Într-adevăr, Codul de procedură penală din 1968 a consacrat principiilor fundamentale ale procesului penal capitolul intitulat „Scopul și regulile de bază ale procesului penal (art. 1—8), reglementînd: legalitatea, oficialitatea, aflarea adevărului, rolul activ, garantarea libertății, garantarea dreptului de apărare, limba în care se desfășoară procesul penal, folosirea limbii oficiale prin traducător¹¹, reguli care determină întregul curs al procesului penal și toate instituțiile sale; totodată, în capitolul privind dispozițiile generale ale judecării (art. 289—296) se prevede că judecata se desfășoară în ședință publică, oral, nemijlocit și contradictoriu, ca principii specifice judecării. Principiile organizatorice ale instanțelor judecătorești își au sediul în Legea nr. 58/1968 pentru organizarea judecătorească, iar cele ale organelor de urmărire penală în Legea nr. 60/1968 pentru organizarea și funcționarea Procuraturii Republicii Socialiste România. În concepția legislației din 1968, principii constituționale de organizare și funcționare a organelor judecătorești ca participarea asesorilor populari, eligibilitatea judecătorilor, independența și supunerea lor numai legii, publicitatea ședinței de judecată, care sînt principii fundamentale ale procesului civil¹² deoarece activitatea procesual civilă se desfășoară numai în fața instanței de judecată, nu au mai fost prevăzute de Codul de procedură penală ca principii fundamentale ale procesului penal, neaplicîndu-se și în fazele de urmărire penală și de executare a hotărîrilor penale.

Pornind de la subdiviziunea din Codul de procedură penală consacrată regulilor de bază ale procesului penal, doctrina a construit sistemul de principii fundamentale ale procesului penal. În această privință se observă două puncte de vedere: unii autori au acceptat sistemul de principii fundamentale consacrat de Codul de procedură penală, iar alți autori au alcătuit un sistem propriu de principii fundamentale, adoptînd criterii diferite. Autorii care au

¹⁰ Unii autori, reluînd clasificări mai vechi, împart principiile procesuale penale în principii fundamentale, derivate, generale, comune și instituționale (a se vedea V. Dongoroz în *Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român, vol. I, Partea generală*, Ed. Academiei, București, 1975, p. 30; G. Antoniu, C. Bulai, Gh. Chivulescu, *Dicționar juridic penal*, Ed. științifică și pedagogică, București, 1976, p. 226).

¹¹ Și Codurile de procedură penală ale R. S. Cehoslovace, R. S. F. Jugoslavia, R. P. Ungară, R. P. Bulgaria, cuprind un capitol consacrat principiilor fundamentale ale procesului penal; în Codurile R.S.F.S.R. și R. D. Germane există un capitol intitulat „dispoziții generale”, care include și principiile fundamentale ale procesului penal pe lângă alte reguli cu caracter general. Codurile R. P. Bulgaria, R.S.F.S.R., R. S. Cehoslovace, R.S.F. Jugoslavia consacră, alături de principii procesuale, și principii de organizare judecătorească, principii pe care Codul nostru nu le-a prevăzut printre regulile de bază ale procesului penal. Codul R. P. Ungare prevede numai principii procesuale, dar acceptă, ca și alte coduri de procedură penală, principii ca publicitatea, oralitatea, contradictorialitatea, nemijlocirea, care sînt reguli preponderente ale fazei de judecată.

¹² A se vedea Ilie Stoensescu, Savelly Zilberstein, *Drept procesual civil, Teoria generală*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1977, p. 86.

adoptat sistemul de principii fundamentale ale Codului de procedură penală din 1968¹³ pornesc de la ideea că acest cod reprezintă legea generală în materie de procedură penală și, consacărând un capitol special regulilor de bază ale procesului penal, a considerat că numai regulile de bază pe care le-a selecționat în acest capitol determină desfășurarea procesului penal în întregul său și reglementarea tuturor instituțiilor, actelor și măsurilor procesuale și procedurale. Opțiunea legiuitorului este o opțiune politică, exprimă concepția întregului popor, sub conducerea clasei muncitoare, a Partidului Comunist Român, despre înfăptuirea justiției în cauzele penale în actuala etapă de dezvoltare a societății noastre socialiste. Transpusă în lege, această concepție exprimă voința întregului popor, ridicată la rangul de lege, impunându-se ca atare cercetării științifice care, în domeniul științelor sociale, este partinică.

Alți autori au exprimat puncte de vedere deosebite, unii omițând a discuta opțiunea legiuitorului, alții considerând că această opțiune nu este obligatorie, unele principii fundamentale „putându-se desprinde și din economia întregii reglementări privind procesul penal”¹⁴. N. Volonciu¹⁵ consideră ca principii fundamentale și principiul egalității cetățenilor în fața organelor judiciare, al nemijlocirii și al rapidității, fără însă a justifica opțiunea numai pentru aceste principii în afara cadrului legal; trebuie însă remarcată opțiunea numai pentru reguli care își au aplicabilitatea preponderent pe întreaga desfășurare a procesului penal. Matei Basarab¹⁶ reia un punct de vedere anterior¹⁷ și împarte principiile fundamentale în principii care stau la baza desfășurării întregului proces penal, între care, pe lângă cele consacrate de art. 2—8 Cod proc. pen., include și principiile: învinuirea sau acuzațiunea, rapiditatea, libertatea probelor, libera apreciere a probelor, prezumția de nevinovăție, și principii care se aplică numai în faza de judecată, între care include: publicitatea, oralitatea, contradictorialitatea, egalitatea între acuzare și apărare, nemijlocirea, independența judecătorilor și asesorilor populari. Se observă, în această opinie, includerea unor principii instituționale între principiile fundamentale (libertatea probelor) și lipsa unei încercări de a se justifica opțiunea pentru aceste reguli în cadrul sistemului de principii fundamentale. În *Dicționarul juridic penal*¹⁸ nu se dă nici o explicație asupra sistemului de principii fundamentale ale procesului penal conceput de autori, dar din caracterizarea dată unor principii explicate rezultă că sînt considerate astfel de principii, pe lângă cele prevăzute de Cod, și egalitatea persoanelor în pro-

¹³ A se vedea Gr. Gr. Theodoru, *Dreptul procesual penal român, Partea generală, vol. I*, Iași, 1971, p. 72 și urm.; V. Dongoroz, S. Kahane, G. Antoniu, C. Bulai, N. Iliescu, R. Stănoiu, *Explicații teoretice ale Codului de procedură penală român, Partea generală, vol. I*, Ed. Academiei, 1975, p. 41 și urm.; Gr. Gr. Theodoru și Lucia Moldovan, *Drept procesual penal*, București, Ed. didactică și pedagogică, 1979, p. 33 și urm.

¹⁴ A se vedea Ion Neagu, *Dreptul procesual penal socialist român, vol. I, Partea generală*, București, 1979, p. 43 nota 13

¹⁵ A se vedea *Drept procesual penal*, București, Ed. didactică și pedagogică, 1972, p. 53, 68, 71

¹⁶ A se vedea *Drept procesual penal, vol. I*, Cluj, 1973, p. 52 și urm.

¹⁷ A se vedea Gr. Gr. Theodoru, *Curs de drept procesual penal, Partea generală*, Iași, 1959, p. 101 și urm.

¹⁸ A se vedea G. Antoniu, C. Bulai, Gh. Chivulescu, *Dicționar juridic penal*, Ed. științifică și enciclopedică, București, 1976, la denumirile corespunzătoare

cesul penal și contradictorialitatea¹⁹. Ion Neagu²⁰, vizionînd sistemul de principii fundamentale ale procesului penal pentru viitoarea legislație, dar considerîndu-l existent și în prezent, include între aceste principii, pe lîngă cele prevăzute de Codul de procedură penală din 1968, și: participarea oamenilor muncii la întreaga activitate de îndeplinire a justiției penale, prezumția de nevinovăție, egalitatea persoanelor în procesul penal, operativitatea. Într-adevăr, Conferința Națională a P.C.R. din decembrie 1977 a dat indicații ca în viitoarea legislație penală și procesual-penală să se transpună directivele politice adoptate, printre care și lărgirea participării colectivelor de oameni ai muncii la îndeplinirea justiției, prezumția de nevinovăție; aceste directive pot sta la baza unor propuneri de perfecționare a sistemului de principii fundamentale ale procesului penal, dar, atît timp cît nu s-a produs în legislație nici o modificare de esență, care să fi schimbat reglementarea, procesul penal nu poate primi un alt sistem de principii fundamentale decît cel avut în vedere la elaborarea și adoptarea sa de legiuitor, corespunzător etapei respective de dezvoltare a statului nostru socialist.

Diferențierile dintre sistemele de principii fundamentale ale procesului penal propuse de autorii indicați mai sus ne duc la concluzia corectitudinii punctului de vedere doctrinar de a se adopta sistemul de principii consacrat de Codul de procedură penală, care promovează un punct de vedere unitar, exprimînd voința legii, și fiind în vigoare pe întreaga ei aplicare. Din conținutul unora dintre aceste principii se poate constata existența unor reguli cu caracter general care sînt necesare pentru realizarea principiilor fundamentale din care decurg; ele constituie garanții ale realizării principiilor fundamentale, dar nu se ridică la nivelul acestora. Pledînd pentru construirea sistemului de principii fundamentale ale procesului penal după sistemul legal în vigoare, întărim legătura teoriei cu practica, deoarece se adoptă un sistem unic de principii, impuse prin lege tuturor participanților la proces, cu excluderea oricăror variații bazate pe criterii discutabile.

Știința dreptului procesual penal are însă sarcina de a studia această ramură a sistemului nostru de drept nu numai static, în raport de normele în vigoare, ci și dinamic, în perspectiva perfecționării sale. Specialiștii pot, și au și datoria, să propună perfecționarea sistemului de principii fundamentale ale procesului penal, ținînd seama de transformările economice, sociale, politice și juridice ce se petrec în societatea noastră, în raport de care o anumită legislație poate rămîne în urmă. Propunerile specialiștilor cu privire la perfecționarea legislației procesual-penale, la așezarea ei pe noi principii fundamentale, la sporirea și întărirea garanțiilor de realizarea lor, constituie un sprijin adus legiuitorului în opțiunile pe care urmează să le adopte. Aceste propuneri nu duc la modificarea sistemului de principii consacrat de legea în vigoare; modificarea sistemului urmează să se pro-

¹⁹ *Ibidem*, sub „sistemul socialist al procesului penal”, p. 261, se consideră contradictorialitatea ca „specific sistemului socialist al procesului penal”.

²⁰ A se vedea *Dreptul procesual penal socialist român*, vol. I, Partea generală, București, 1979, p. 41 și urm.; I. Neagu, Șt. Cristea, *Sistemul principiilor fundamentale ale procesului penal în lumina Conferinței Naționale a partidului în „Revista română de drept”*, nr. 7/1978, p. 7—13

ducă în momentul în care propunerile specialiștilor sînt acceptate de către organul legiuitor și transpuse într-un act normativ, cuprinzînd un alt sistem de principii fundamentale ale procesului penal.

2. *Perfecționarea reglementării principiilor fundamentale ale procesului penal în viitorul Cod de procedură penală*

În legătură cu perfecționarea legislației Republicii Socialiste România, a adoptării unui nou Cod de procedură penală, ca urmare a directivelor Conferinței Naționale a partidului din 1977²¹, se pune întrebarea dacă se justifică menținerea unui capitol consacrat principiilor fundamentale ale procesului penal. Față de argumentele aduse anterior, sîntem de părere că este preferabilă opțiunea legiuitorului cu privire la sistemul de principii fundamentale ale procesului penal decît exprimarea unor păreri neconcordante ale specialiștilor, întemeiate pe criterii diferite și uneori fără o temeinică justificare teoretică și practică. Incluzînd în Codul de procedură penală un capitol intitulat *Scopul și principiile fundamentale ale procesului penal* (este preferabilă această denumire față de cea actuală, de „reguli de bază”), organul suprem al puterii de stat — Marea Adunare Națională — face o opțiune politică și juridică care trebuie să se impună specialiștilor, dînd astfel unitate conceptului de principii fundamentale ale procesului penal.

Perfecționarea conținutului capitolului privind principiile fundamentale ale procesului penal exprimă cerința de a se menține ceea ce s-a dovedit valabil în legislația existentă și a se aduce reglementări noi, corespunzătoare etapei actuale de dezvoltare a statului nostru. În această privință directiva de partid este precisă: „...vor trebui elaborate noi norme juridice și principii de drept care să țină seama de realitățile noi, proprii orînduirii socialiste și comuniste”²². Se pune, așadar, întrebarea dacă, în viitorul cod, urmează a se menține principiile fundamentale înscrise în actualul cod și care ar fi principiile fundamentale noi ce ar urma să fie adoptate.

O analiză aprofundată a Directivelor Conferinței Naționale a partidului din 1977, confirmată și de alte documente de partid²³, ne duce la concluzia că, expres sau implicit, sînt avute în vedere toate principiile fundamentale ale procesului penal prevăzute de actualul Cod de procedură penală. În toate documentele de partid se înscrie ca directivă esențială a activității organelor judiciare „respectarea neabătută a Constituției și legilor țării, combaterea oricăror încălcări ale legislației socialiste și a ordinii de drept, creșterea răspunderii fiecărui cetățean pentru îndeplinirea programului construcției socialiste, pentru respectarea legilor și normelor de conviețuire socială”. În această orientare generală se include pe deplin *principiul legalității*, potrivit căruia organele judiciare au obligația de a asigura apli-

²¹ A se vedea *Cu privire la perfecționarea conducerii tuturor sectoarelor de activitate, a legislației Republicii Socialiste România, a activității organelor de justiție și ale Ministerului de Interne, precum și noi măsuri privind dezvoltarea democrației socialiste*, în Conferința Națională a Partidului Comunist Român, 7—9 decembrie 1977, Editura politică, 1978, p. 451 și urm.

²² A se vedea *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și de înaintare a României spre comunism*, Ed. politică, București, 1975, p. 129.

care neabătută a Constituției și legilor țării și să desfășoare procesul penal numai în conformitate cu dispozițiile legii. Din orientarea de a se asigura „o atitudine intransigentă față de orice încălcare a legilor, creșterea vigilenței față de manifestările incompatibile cu normele de conviețuire din societatea noastră”, precum și ca „nimeni să nu poată să se sustragă răspunderii față de colectivul de muncă, față de societate și stat, pentru încălcarea legilor și normelor de conviețuire socială și deci să nu rămână nepedepsit, dar, totodată, nimeni să nu fie sancționat sau pedepsit pe nedrept”, decurg *principiile oficialității, aflării adevărului și rolului activ*. Într-adevăr, descoperirea tuturor infracțiunilor, tragerea la răspundere penală și pedepsirea tuturor infractorilor nu se poate asigura decât obligând organele judiciare să acționeze din oficiu, din proprie inițiativă pentru începerea și desfășurarea procesului penal; asigurarea ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie sancționată și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală înseamnă aplicarea principiului aflării adevărului și al rolului activ al organelor judiciare, potrivit cărora organele de urmărire penală și instanțele de judecată trebuie să depună toate eforturile pentru a se ajunge la o soluție conformă cu legea și adevărul. Directivele de partid cuprind orientări și cu privire la *garantarea libertății persoanei și a dreptului de apărare*; în document se prevede în mod expres că „în vederea garantării depline a dreptului de apărare, orice persoană are dreptul să fie asistată de un apărător, atât la efectuarea tuturor actelor de urmărire penală cât și în timpul judecății” și că „măsura arestării preventive să nu se poată prelungi decât în mod excepțional, pe timp limitat și numai pentru motive temeinice”, recomandându-se reglementarea „liberării provizorii pe cautiune”. Dându-se directiva de a se asigura participarea clasei muncitoare, a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, la activitatea de conducere în toate domeniile, deci și în domeniul justiției, se face referire implicit la dreptul persoanelor de altă naționalitate decât cea română să folosească, pe lângă limba română, și limba maternă, ceea ce constituie cerințe ale *principiului limbii în care se desfășoară procesul penal*.

Viitorul Cod de procedură penală trebuie să adopte și noi principii fundamentale ale procesului penal, corespunzătoare noii etape de dezvoltare, determinate de democratismul și umanismul revoluționar al întregului nostru sistem politic și juridic.

O primă sursă de orientare în privința noilor principii fundamentale ale procesului penal o prezintă documentele de partid, în special documentul Conferinței Naționale a partidului din 1977, care are de obiect perfecționarea

²³ A se vedea N. Ceaușescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al XI-lea și Congresul al XII-lea și sarcinile de viitor ale partidului*, 19 noiembrie 1979, în *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 19, Ed. politică, București, 1980, p. 227—236; N. Ceaușescu, *Raportul cu privire la stadiul actual de edificare a socialismului, la realizarea planului cincinal unic de dezvoltare economico-socială, la programele speciale și la măsurile pentru îndeplinirea cu succes a cincinalului, a hotărârilor Congresului al XII-lea al partidului, în Conferința Națională a Partidului Comunist Român*, 16—18 decembrie 1982, Ed. politică, București, 1983, p. 17; N. Ceaușescu, *Cuvîntare la Consfătuirea de lucru pe problemele muncii organizatorice și politico-educative*, Mangalia, 2—3 august 1983, Ed. politică, București, 1983, p. 10—11; N. Ceaușescu, *Cuvîntare la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român*, 14—15 noiembrie 1983, Ed. politică, București, p. 25.

narea legislației în domeniul justiției penale. În acest document se înscrie teza diriguitoare de „participare directă, nemijlocită a colectivelor de oameni ai muncii, a maselor populare la activitatea de înfăptuire a justiției”, asigurându-se astfel „promovarea într-un mod nou, superior, a concepției clasei muncitoare despre umanismul revoluționar, dreptate și adevăr, etică și echitate, despre ocrotirea valorilor de bază ale societății noastre”. În noua concepție se prevede o extindere a participării oamenilor muncii la înfăptuirea justiției în cauzele penale, prin înființarea consiliilor de judecată muncitorești și ale oamenilor muncii, formate din judecători populari, având și o competență penală, prin formarea completelor de judecată la toate instanțele, inclusiv la Tribunalul Suprem, cu judecători populari alături de judecători de profesie, prin participarea unui judecător popular la efectuarea urmăririi penale în anumite cauze, prin sprijinul acordat și controlul efectuat de colectivele de oameni ai muncii în prevenirea și combaterea infracțiunilor pe întreaga desfășurare a procesului penal. Față de o astfel de reglementare viitoare, se justifică includerea în sistemul de principii fundamentale ale procesului penal român a *principiului participării colectivelor de oameni ai muncii la procesul penal*. Același document de partid prevede că „trebuie respectat cu cea mai mare strictețe principiul de drept potrivit căruia, pînă la stabilirea vinovăției cuiva, acesta este considerat nevinovat, organele de stat și justiție avînd datoria de a dovedi atît vinovăția cît și gravitatea faptelor, pentru a se aplica sancțiunile și pedepsele corespunzătoare”. Acest principiu, cunoscut sub denumirea de *prezumția de nevinovăție*, este recunoscut de Declarația Universală a drepturilor omului din 1948 și de Pactul Internațional privind drepturile politice și civile din 1966, adoptate de Adunarea Generală a Națiunilor Unite și ratificate de țara noastră, fiind prevăzut de mai multe coduri de procedură penală socialiste²⁴ ca principiu fundamental al procesului penal. Nefiind doar un principiu probator, așa cum este reglementat de Codul actual de procedură penală (art. 66), ci o regulă care determină întreaga reglementare a procesului penal²⁵, este justificată includerea prezumției de nevinovăție printre principiile fundamentale ale procesului penal.

O a doua sursă de orientare în adoptarea de principii fundamentale noi ale procesului penal o constituie Constituția țării noastre, care consfințește drepturi și libertăți ce trebuie apărute de orice încălcare din partea organelor judiciare. Codul de procedură penală din 1968 a preluat din constituție numai trei drepturi fundamentale ale cetățeanului pe care le-a ocrotit prin înscrierea de principii fundamentale corespunzătoare: folosirea liberă a limbii materne, inviolabilitatea persoanei și dreptul de apărare. Constituția consfințește însă și alte drepturi și libertăți ca egalitatea în fața legii, inviolabilitatea domiciliului și a secretului corespondenței, al convorbirilor telefonice, iar Codul penal încriminează faptele care ar aduce atingere acestor drepturi (art. 192, 195), dînd astfel semnificație importanței pe care le-o acordă. Pentru egalitate de tratament față de drepturile cetățeanului con-

²⁴ A se vedea Codurile de procedură penală ale R. P. Bulgaria, R. S. Cehoslovacie, R. P. Ungare, R.S.F. Jugoslavia

²⁵ Pentru argumentare, a se vedea Gr. Gr. Theodoru, *Principiul procesual al prezumției de nevinovăție*, în „Studii și cercetări juridice”, nr. 1/1979, p. 33—43

sfințite prin Constituție și care au fost garantate prin actuala reglementare penală, ni se pare justificată înscrierea ca principii fundamentale ale procesului penal și a *principiului egalității persoanelor în procesul penal*²⁶, al *inviolabilității domiciliului, a secretului corespondenței și al convorbirilor telefonice*²⁷. Potrivit art. 34—35 din Constituție dreptul de petiționare este garantat, iar cel vătămat într-un drept al său printr-un act ilegal poate cere organelor competente, în condițiile legii, anularea actului și repararea pagubei. Aceste drepturi își au corespondentul în activitatea judiciară prin punerea la dispoziția părților a mijloacelor de atacare a actelor, măsurilor și hotărârilor nelegale și netemeinice ale organelor judiciare, în vederea desființării și înlocuirii lor cu acte, măsuri și hotărâri conforme cu legea și adevărul. Constituția prevede că Tribunalul Suprem exercită controlul general asupra activității de judecată a tribunalelor și judecătorilor (art. 104) și că Procuratura veghează la respectarea legii de către organele judecătorești și supraveghează activitatea organelor de urmărire penală (art. 112); aceste dispoziții constituționale trebuie să asigure cetățenilor dreptul de a ataca actele, măsurile și hotărârile nelegale și netemeinice ale organelor judiciare, de a cere desființarea lor și restabilirea legii și adevărului. Este o teză diriguitoare care trebuie să asigure, la cererea părților sau chiar din oficiu, ca activitatea organelor de cercetare penală să poată fi verificată de procuror, cu dreptul de a înlătura orice deficiență; ca activitatea procurorului să fie supusă controlului organelor de judecată, cu dreptul pentru acestea de a menține numai măsurile legale și temeinice ale procuraturii; ca hotărârile organelor de judecată să fie supuse căilor de atac, asigurându-se astfel posibilitatea înlăturării oricăror abuzuri sau ilegalități. Acest principiu poate primi denumirea de *asigurarea controlului actelor, măsurilor și hotărârilor organelor judiciare*²⁸. Din cerințele unei activități intransigente, ferme de combatere a manifestărilor infracționale din partea organelor judiciare, subliniate mereu în documentele de partid, se poate trage concluzia că procesul penal trebuie construit, ca reglementare, și trebuie să se desfășoare, ca activitate practică, în baza *principiului operativității* (rapidității, promptitudinii), apropiind cât mai mult momentul executării pedepsei de data săvârșirii infracțiunii²⁹.

Încercînd a stabili ordinea firească în care trebuie reglementate principiile fundamentale ale procesului penal, credem că în primul rînd trebuie să-și găsească locul acele principii care determină structura și desfășurarea procesului penal, iar în al doilea rînd principiile care garantează drepturi fundamentale ale cetățenilor, în ordinea întinderii influenței lor asupra reglementării. Propunem, așadar, ca ordinea să fie următoarea: legalitatea, ofi-

²⁶ Acest principiu este recunoscut ca fundamental și sub actuala reglementare de N. Volonciu (*op. cit.*, p. 53), I. Neagu (*op. cit.*, p. 57), în *Dicționar juridic penal* (*op. cit.*, p. 104).

²⁷ Acest principiu figurează printre principiile de bază prevăzute de Codurile de procedură penală ale R.S.F.S.R. (art. 12) și R. D. Germane (art. 7).

²⁸ Acest principiu este prevăzut de Codul de procedură penală al R. P. Ungare (art. 7) și rezultă implicit din Codul de procedură penală al R.S.F.S.R. și al R. D. Germane.

²⁹ Principiul operativității este recunoscut ca principiu fundamental și sub legislația actuală de N. Volonciu (*op. cit.*, p. 71), Matei Basarab (*op. cit.*, p. 72) și I. Neagu (*op. cit.*, p. 61).

cialitatea, participarea colectivelor de oameni ai muncii la procesul penal, prezumția de nevinovăție, aflarea adevărului, rolul activ, egalitatea persoanelor în procesul penal, inviolabilitatea persoanei, inviolabilitatea domiciliului, a secretului corespondenței și al convorbirilor telefonice, dreptul de apărare, asigurarea controlului actelor, măsurilor și hotărârilor organelor judiciare, limba în care se desfășoară procesul penal, operativitatea. Așezarea principiului oficialității imediat după legalitate își are explicația prin cerința de cea mai mare însemnătate politică pe care o are de a se asigura o atitudine intransigentă față de orice încălcare a legii, pe creșterea vigilenței organelor judiciare de a acționa permanent și din proprie inițiativă în descoperirea infracțiunilor, identificarea infractorilor și sancționarea lor potrivit legii penale.

În literatura de specialitate s-au exprimat și unele rezerve asupra modului în care au fost formulate în Codul de procedură penală unele din principiile fundamentale ale procesului penal. Este firesc să facem, pentru viitoarea legislație, propuneri și cu privire la formularea în lege a principiilor fundamentale.

În legătură cu principiul legalității, prevăzut de art. 2 alin. 1 din Codul de procedură penală, s-au făcut două rezerve: în primul rând din formularea principiului ar putea reieși că legalitatea se referă numai la respectarea legii în desfășurarea procesului penal nu și la respectarea legii penale și civile în soluțiile ce se pronunță³⁰; în al doilea rând, prevăzându-se expres că procesul penal se desfășoară potrivit legii „atât în cursul urmăririi penale cât și al judecării”, s-ar putea crede că legalitatea nu se aplică în cursul executării hotărârilor penale, ultima fază a procesului penal³¹. Documentele de partid dau directiva prioritară de respectare neabătută a Constituției și a legilor țării; în acest caz, această directivă trebuie să-și găsească în mod expres transpunerea și în Codul de procedură penală, prin includerea în formularea principiului legalității a obligației pentru organele judiciare de a asigura, în activitatea lor, respectarea Constituției și a celorlalte legi ale României socialiste³². În legătură cu aspectul procesual al legalității se poate prevedea fie că „procesul penal se desfășoară...” fie că „urmărirea penală, judecata și executarea hotărârilor penale se desfășoară potrivit dispozițiilor legii”, ceea ce implică aplicarea principiului în tot cursul procesului penal, fără nici o limitare expresă.

Prin formularea prevăzută de art. 4 Cod proc. pen., principiul rolului activ al organelor judiciare se apropie, în conținut, de principiul oficialității. Întrucât din lege decurge aceeași obligație pentru organele judiciare de a efectua din oficiu, din proprie inițiativă, actele necesare desfășurării procesului penal³³. Considerând corectă formularea principiului oficialității, este

³⁰ În acest mod este examinat principiul legalității în lucrările de procedură penală apărute sub Codul de procedură penală din 1968

³¹ A se vedea, în acest sens, Gr. Gr. Theodoru, *Dreptul procesual penal român, Partea generală*, vol. I, Iași, 1971, p. 78

³² Obligația respectării Constituției și a legilor țării rezultă implicit din actuala formulare, întrucât respectarea dispoziției procesuale de a se pronunța soluții conforme cu prevederile legii (art. 378, 379, 409 Cod proc. pen.) exprimă cerința de a se respecta întocmai Constituția și legile țării

³³ A se vedea, în acest sens, Gr. Gr. Theodoru, *Dreptul procesual penal român, Partea generală*, vol. I, Iași, 1971, p. 100

necesar să se îmbunătățească formularea principiului rolului activ. Din dispozițiile art. 202, 287, 315 Cod proc. pen., care reglementează rolul activ al organelor de urmărire penală, al instanței și al procurorului care participă la judecată, rezultă că rolul activ are în vedere „aflarea adevărului”, „lămurirea cauzei sub toate aspectele”, „respectarea dispozițiilor legale”, ceea ce înseamnă o referire la cerințele decurgând din scopul procesului penal, prevăzut de art. 1 Cod proc. pen. Ni se pare, de aceea, justificată propunerea ca, în cuprinsul dispoziției care va consacra principiul rolului activ, să se facă legătura dintre rolul activ și realizarea scopului procesului penal, în formularea „organele judiciare au obligația de a avea rol activ în tot cursul procesului penal în vederea realizării scopului acestuia” sau în formularea „...în vederea soluționării legale și temeinice a cauzei”.

Deși principiul garanțării dreptului de apărare cuprinde o formulare mai amănunțită decât dispoziția din art. 31 al. 3 al Constituției, totuși această formulare nu reușește decât să proclame dreptul de apărare, fără a indica și garanțiile necesare. Ar trebui ca în formularea principiului dreptului de apărare să se prevadă și garanțiile de bază ale dreptului de apărare: posibilitatea pentru părți de a exercita drepturile procesuale prevăzute de lege, obligația organelor judiciare de a asigura exercitarea acestor drepturi și dreptul, iar uneori și obligația, la asistență juridică din partea unui specialist. Definindu-se în acest mod principiul dreptului de apărare, se evidențiază garanțiile pe care le instituie legea în vederea realizării lui, determinând reglementarea în amănunt a drepturilor procesuale, a garanțiilor procesuale și a asistenței juridice.

Pentru noile principii fundamentale ce urmează a fi prevăzute de viitorul Cod de procedură penală, este necesar să se evidențieze aspectele lor politice și juridice. Astfel, față de directivele politice din documentul Conferinței Naționale a partidului din 1977, principiul participării colectivelor de oameni ai muncii la procesul penal trebuie să cuprindă, în primul rând, dispoziția prin care se recunoaște colectivelor de oameni ai muncii dreptul de a participa nemijlocit la procesul penal, în vederea promovării valorilor etice ale clasei muncitoare în domeniul justiției; în al doilea rând, obligația pentru organele judiciare de a atrage colectivele de oameni ai muncii la desfășurarea procesului penal în vederea realizării scopului acestuia.

În definirea prezumției de nevinovăție s-au exprimat mai multe puncte de vedere. Există, astfel, directiva politică a Conferinței Naționale a partidului din 1977, citată anterior. În Codurile de procedură penală ale R.S.F. Iugoslavia (art. 3) și R. P. Ungare (art. 3) se prevede că „nici o persoană nu poate fi considerată vinovată pînă ce vinovăția sa nu a fost stabilită printr-o hotărîre judecătorească definitivă”, punîndu-se astfel accentul pe momentul pînă cînd operează prezumția de nevinovăție. În Pactul Internațional al drepturilor politice și civile adoptat de Adunarea Generală a Națiunilor Unite în 1966, în traducerea din Decretul nr. 212/1974 care l-a ratificat, prezumția de nevinovăție este definită astfel: „Orice persoană acuzată de săvîrșirea unei infracțiuni este prezumată nevinovată cît timp culpabilitatea ei nu a fost stabilită în mod legal”. În acest mod, fără a contesta că prezumția de nevinovăție operează pînă la pronunțarea unei hotărîri definitive, se lasă posibilitatea a se înțelege că organul care a făcut dovada, potrivit legii, a vinovăției învinuitului sau inculpatului poate și este obligat

să-l considere vinovat, luînd măsurile necesare ; organele judiciare în fața cărora se continuă procesul penal trebuie însă să pornească tot de la prezumția de nevinovăție, care operează pînă în momentul cînd se face dovada, în fața lor, a vinovăției inculpatului ; prezumția de nevinovăție este înlăturată numai în momentul cînd se pronunță hotărîrea penală definitivă, deci la terminarea judecății. De aceea, preferăm ca principiul prezumției de nevinovăție să fie formulat astfel : „Orice persoană învinuită de săvîrșirea unei infracțiuni este prezumată nevinovată, în cursul urmăririi penale și al judecății, cit timp vinovăția sa nu a fost stabilită potrivit legii”.

Principiul egalității persoanelor în procesul penal trebuie să aibă o formulare corespunzătoare celei din Constituție : „Procesul penal se desfășoară în mod egal față de toate persoanele. Nici o îngrădire a drepturilor procesuale și nici o deosebire în exercitarea lor pe temeiul naționalității, rasei, sexului sau religiei nu sînt îngăduite”. Principiul inviolabilității domiciliului și a secretului corespondenței și al convorbirilor telefonice poate fi formulat ca și principiul inviolabilității persoanei : „Inviolabilitatea domiciliului, a secretului corespondenței și al convorbirilor telefonice este garantată. Nimeni nu poate pătrunde în domiciliul unei persoane sau intercepta corespondența și convorbirile telefonice decît în cazurile și condițiile prevăzute de lege”. Pentru principiul asigurării controlului și hotărîrilor organelor judiciare, formularea corespunzătoare poate fi : Orice măsură sau hotărîre a organelor judiciare este supusă, la cererea persoanelor interesate, controlului organului competent în condițiile prevăzute de lege”. Pentru principiul operativității propunem formularea „Organele judiciare sînt obligate să efectueze de urgență actele necesare desfășurării procesului penal în vederea soluționării cauzei fără întîrziere, cu respectarea dispozițiilor prevăzute de lege”.

Fără a se putea pretinde că s-a spus ultimul cuvînt în problema sistemului de principii fundamentale ale procesului penal, credem că propunerile făcute sînt de natură să perfecționeze legislația noastră procesual penală pe linia documentelor de partid și a cerințelor științei dreptului procesual penal.

RĂSPUNDEREA JURIDICĂ CIVILĂ ÎN OCROTIREA PERSONALITĂȚII

DE

PETRU P. ANDREI, GHEORGHE LUPU

1. Problema răspunderii în literatura juridică

Răspunderea juridică este una dintre instituțiile centrale ale dreptului. Cu toate acestea lucrările generale privind teoria dreptului n-au acordat suficientă atenție acestei categorii juridice. Este drept că în anii din urmă, pentru prima dată, răspunderea juridică sub toate formele ei: civilă, penală, administrativă, disciplinară, materială, a fost tratată într-o concepție unitară, în valoroasa monografie a lui Mircea N. Costin, *Răspunderea juridică în dreptul Republicii Socialiste România*¹.

Într-o monografie mai recentă consacrată problemelor fundamentale ale statului și dreptului socialist român, colectivul de autori rezervă o parte din carte răspunderii juridice². Este așadar o dovadă că o asemenea instituție importantă începe să-și ocupe locul pe care îl merită în literatura juridică. Pe această linie de preocupări ne propunem să contribuim și noi în lucrarea de față și în studiile viitoare la lămurirea unor aspecte mai importante de natură a pune și mai mult în lumină această instituție și rolul ei.

Dacă în teoria generală a dreptului răspunderea juridică n-a ocupat locul cuvenit, în schimb ea a fost tratată ca formă concretă în diferite ramuri ale dreptului și în special în dreptul civil, în monografii de o certă valoare. Avem în vedere în primul rând cartea mult regretatului profesor Mihail Eliescu, *Răspunderea civilă delictuală*³, sau *Răspunderea civilă pentru daunele morale*, monografie elaborată de Ioan Albu și Victor Ursa⁴. Ea este examinată cu multă competență în manualele și tratatele de drept civil privind materia obligațiilor printre care dorim să menționăm în mod special *Teoria generală a obligațiilor*, tratat de drept civil, datorat lui Constantin Stătescu și Corneliu Bîrsan⁵.

În dreptul muncii, semnalăm printre altele, *Răspunderea materială a persoanelor încadrate în muncă* de Șerban Beligrădeanu ca monografie de sine stătătoare și în mod deosebit *Tratatul de dreptul muncii*, elaborat de un co-

¹ Editura Dacia, Cluj, 1974

² Ioan Ceterchi și colaboratorii, *Probleme fundamentale ale statului și dreptului socialist român*, Editura didactică și pedagogică — București, 1982, p. 286—336.

³ Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1972, într-un volum de peste 500 pagini

⁴ Editura Dacia, Cluj-Napoca 1979

⁵ Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1981

lectiv sub conducerea profesoarei Sanda Ghimpu, în Editura științifică și enciclopedică, București, 1979.

În dreptul penal, răspunderea este tratată de regulă sub alte titluri cum ar fi cel al aplicării pedepsei și executarea ei, individualizarea pedepselor sau raportul juridic penal, dar adesea apar și titluri ca „răspunderea penală a minorilor” sau „înlocuirea răspunderii penale” etc.⁵

Monografiile sau tratatele semnalate în rândurile precedente nu sînt unicele care se ocupă de răspunderea juridică; l-am menționat pentru a înfățișa poziția acestei probleme în literatura juridică.

2. *Unele precizări terminologice.* Deși dominant este termenul de răspundere, în literatura juridică se folosește cu aceeași valoare și sens și termenul de „responsabilitate”. Astfel, profesorul Mihail Eliescu în prestigioasa monografie consacrată răspunderii civile delictuale intitulează una din secțiunile cărții sale, „Raportul dintre răspunderea contractuală și cea delictuală” sau „Problema cumulului celor două responsabilități”⁶. Dacă în acest caz se pare că termenul de responsabilitate este folosit ocazional și cu totul în subsidiar, într-un manual de drept administrativ el apare dominant în titluri ca „responsabilitate funcționarilor de stat”, „responsabilitatea penală a funcționarilor de stat” sau „responsabilitatea disciplinară a funcționarilor de stat”. Este adevărat că, din aceleași pagini se desprinde cu certitudine că el este folosit ca sinonim cu cel de răspundere⁷. Mircea Costin în monografia consacrată răspunderii juridice folosește la un moment dat termenul de „responsabilitate în general” și de „responsabilitate civilă”, în special⁸. Și în alte domenii ale culturii termenul de „responsabilitate” ia locul celui de răspundere. Radu Sommer își intitulează monografia *Autonomie și responsabilitate în artă*⁹. Dicționarul explicativ al limbii române, editat de Academia Republicii Socialiste România în anul 1975, conține deopotrivă termenul de „răspundere” (p. 778) și pe cel de „responsabilitate” (p. 800), dîndu-le aproape același înțeles. Numai că atunci cînd explică cuvîntul „răspundere” dicționarul precizează în plus, că în sens juridic acesta înseamnă „consecință rezultată din neîndeplinirea unei obligații legale”. Pentru o mai bună înțelegere a substantivului „răspundere” se trimite la verbul „răspunde” a cărui etimologie merge din latinescul „respondere” (p. 778), care este echivalent cu „a da asigurări”, „a plăti”, „a se achita”, sau „a se supune”, „a asculta”.

În limba spaniolă a cărei sorginte este comună cu cea română „responder” înseamnă a răspunde, a garanta, iar de aici substantivul responsabilidad (răspundere).

⁶ Vintilă Dongoroz și colab., *Explicații teoretice ale Codului penal român*, vol. II, partea generală, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, p. 203—205.

⁷ M. Eliescu, *op. cit.*, p. 60.

⁸ Romulus Ionescu, *Drept administrativ*, Editura didactică și pedagogică, București, 1970, p. 196—204.

⁹ Mircea Costin, *op. cit.*, p. 20.

¹⁰ Editura Politică, București, 1969; *Dicționar Latin-Român*, Editura științifică, București, 1962, p. 638.

În limba română prezența celor două sinonime „răspundere” și „responsabilitate” se explică printr-o etimologie multiplă, latină și franceză, care în ultimă instanță rămâne numai latină.

Folosirea frecventă a surselor franceze a pus în circulație la noi termenul de responsabilitate. În realitate fiecare limbă latină, pentru definirea aceleiași noțiuni are termenul ei propriu: „la responsabilité” în franceză, „responsabilidad” în spaniolă, „responsabilità” în italiană și „răspundere” în română.

De aceea socotim că autorii *Dicționarului de drept civil* au procedat judicios când au folosit numai cuvântul răspundere¹¹.

3. Răspunderea juridică, formă a răspunderii sociale

Viața socială nu poate fi concepută fără răspundere. Când se naște dreptul omului de a trăi, se naște și obligația de a lăsa și pe alții să trăiască. Este o realizare enormă a societății umane că existența ei se desfășoară într-un sistem normat. Societatea în care trăim, privită în întregul său ca și în fiecare ins care o compune, simte azi mai mult ca oricând nevoia de ordine și securitate. Acest deziderat este satisfăcut prin respectarea întocmai a normelor etice, politice și juridice, care în socialism sînt, una față de alta, tot mai convergente, se întrepătrund prin conținutul lor și se condiționează reciproc în realizarea lor. Orice abatere de la aceste norme atrage după sine o răspundere morală, politică sau juridică care constă în obligația „de a suporta consecințele nerespectării unor reguli de conduită, obligație ce incumbă autorului faptei contrare acestor reguli și care poartă întotdeauna amprenta dezaprobarii sociale a unei asemenea conduite”¹².

Importanța răspunderii juridice se desprinde din rolul pe care dreptul îl joacă în societatea socialistă: „Să nu uităm nici un moment că dezvoltarea democrației socialiste, participarea maselor populare la conducere presupune așezarea fermă a întregii vieți sociale pe bază de legi și norme care să stabilească cu precizie direcțiile de activitate, că respectarea legilor țării constituie o necesitate obiectivă pentru dezvoltarea societății”¹³.

Răspunderea reprezintă posibilitatea societății ca, prin intermediul unor organe, organizații sau ale opiniei publice, să sancționeze nesocotirea unor norme de comportare, norme care exprimă voința și interesele clasei care deține puterea de stat, precum și obligația celui care a încălcat norma de a suporta sancțiunea¹⁴.

În funcție de natura normei încălcate, de gravitatea faptei, împrejurările în care s-a produs, precum și de ecoul ei social, răspunderea poate fi politică, morală sau juridică.

Ca formă a răspunderii sociale, răspunderea juridică este cea mai gravă, ea conferind statului dreptul de a aplica sancțiuni juridice prin intermediul organelor sale, și obligația subiectului vinovat de a le suporta.

¹¹ Mircea Costin, Mircea Mureșan, Victor Ursa, *Dicționar de drept civil*, Editura științifică și enciclopedică, București, 1980

¹² Mircea Costin, *op. cit.*, p. 19

¹³ Nicolae Ceaușescu, *Raportul la Conferința Națională a Partidului Comunist Român*, în „Scînteia”, anul LII, nr. 12540

¹⁴ Alexandru Sinc, în Ioan Ceterchi și colab., *op. cit.*, p. 256

De regulă, încălcarea normei de drept implică și încălcarea unei reguli politice și a unei reguli morale. Astfel că răspunderea juridică include deopotrivă răspunderea morală și răspunderea politică. Aceasta este posibil în acele sisteme sociale unde politica, morala și dreptul sînt într-o concordanță deplină.

Răspunderea juridică, la rîndul său, în funcție de norma de drept care o reglementează, îmbracă diferite forme ca cea de răspundere penală, administrativă, civilă etc. Norma de drept încălcată conferă răspunderii natura ei juridică. Este de asemenea posibil ca diferite forme de răspundere juridică să coexiste. O faptă penală poate constitui în același timp un delict civil și atrage în consecință atît răspunderea penală cît și răspunderea civilă.

4. Subiectele răspunderii. Individul și statul

Subiect al răspunderii juridice este numai omul. Omul ca subiect de drept. Adică în măsura în care acesta se bucură de capacitate civilă. El poate fi subiect al răspunderii ca individ sau constituit într-o colectivitate. Răspunderea juridică nu poate fi concepută decît în cadrul societății statale. Indiferent că ea se naște între indivizi, între aceștia și colectivități și chiar între individ și stat, răspunderea juridică se naște și se realizează prin intermediul statului. De aceea ne vom opri în rîndurile care urmează asupra raportului dintre individ și stat.

Cert este că omul a existat cu mult înaintea statului și existența lui va dăinui peste veacuri într-o societate în care statul va fi dispărut de mult. Această concepție aparține lui Engels. El consideră că „statul nu a existat... dintotdeauna. Au existat societăți care au scos-o la capăt fără el, care nici idee n-aveau despre stat și despre puterea de stat“, după cum în perspectiva istorică „societatea care va organiza în chip nou producția pe baza asocierii libere și egale a producătorilor va trimite întreaga mașină de stat unde-i va fi locul atunci: la muzeul de antichități, alături de roata de tors și de toporul de bronz“¹⁵. Este concepția caracterului istoric și de clasă al statului.

Giuseppe Prestipino pune însă la îndoială această concepție. „Teza lui Engels despre pieirea statului nu atestă oare că sugestiile utopiei persistă chiar și în socialismul științific? Vom spune că da, ținînd cont că ea constituie, ca să spunem așa, unicul subiect-tabu al marxismului occidental, care totuși nu obișnuiește să considere intangibile nici una dintre pozițiile fundamentale ale lui Marx despre prezentul sau trecutul istoric al umanității“¹⁶. El crede că „trebuie, în schimb, să-l recitim pe Gramsci și să dezvoltăm întreaga ei semnificație inovatoare concepția lui privind sinteza dintre hegemonie și disciplină și caracterul „statal“ al societății cele mai evolute“¹⁷.

În cele mai recente documente ale P.C.R. se vorbește despre „creșterea rolului statului democrației muncitorești, în conducerea întregii vieți econo-

¹⁵ Fr. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*, în K. Marx — Fr. Engels, *Opere alese* două volume, vol. II, ediția a III-a, Ed. pol., București, 1957, p. 300

¹⁶ Giuseppe Prestipino, *Natură și Societate*. Pentru o nouă lectură a lui Engels, Editura politică, București 1980, p. 140.

¹⁷ *Ibidem*.

mico-sociale, conlucrarea armonioasă dintre organele statului și organismele democratice în cadrul sistemului unitar al democrației socialiste”¹⁸.

În decursul istoriei, pretutindeni unde a apărut statul, raporturile sale cu individul au variat de la o orînduire socială la alta și chiar în cadrul aceleiași orînduiri de la stat la stat. În orice orînduire însă, evident în limita caracterului de clasă, o organizare statală — și implicit poziția individului — a fost mai bună sau mai rea, pe placul maselor sau în disprețul lor, în limitele îngăduite de istorie. Astfel se explică cum popoarele își amintesc de „epoca lor de aur”, sau de timpurile de restriște, așa cum românii nu pot uita vremea lui Ștefan cel Mare, a lui Cuza Vodă sau, la polul opus, pe cea a lui Păpă Vodă.

Raportul dintre stat și individ, prin intermediul căruia se realizează într-o mare măsură — dar nu în exclusivitate — legătura dintre societate și membrii săi, are un conținut juridic exprimat în drepturile și obligațiile reciproce dintre cele două subiecte. La baza acestui raport stă capacitatea de folosință, adică acea aptitudine generală pe care statul o recunoaște individului de a avea drepturi și obligații — cu alte cuvinte de a fi subiect de drept — și care diferă de la o orînduire socială la alta¹⁹.

Sensul istoriei ne învederează că progresul uman — și el este incontestabil — se oglindește și în evoluția instituției capacității de folosință.

Sfera și varietatea drepturilor și obligațiilor pe care, potrivit legii, le poate avea individul într-un anumit stat, constituie un criteriu important în estimarea raportului dintre cele două entități, dar nu suficient. Nu este un criteriu suficient fiindcă adesea rămîne o diferență mai mult decît sensibilă între dreptul proclamat și cel aplicat.

În societatea socialistă drepturile și libertățile fundamentale de care se bucură cetățenii se corelează cu obligațiile corespunzătoare, fiindcă — așa cum remarcă Lenin — „nu poți să trăiești într-o societate și să fii liber față de această societate”²⁰. Pe măsura dezvoltării conștiinței socialiste, a complexității mecanismului conducerii proceselor sociale, a dezvoltării revoluției tehnico-științifice, a ridicării culturii și conștiinței politice a cetățenilor, sporește și răspunderea lor față de societate. Răspunderea socială a individului în condițiile socialismului, este unul dintre cei mai importanți factori care dă contur creșterii conștiinței și sentimentului datoriei față de societate²¹.

Concepția corelării drepturilor și datoriei fundamentale își poate găsi o aplicare efectivă și consecvență numai în societatea socialistă, în care structura economică și socială, instaurarea puterii depline și suverane a poporului, constituie premisele și fundamentul egalității reale și depline între oameni.

¹⁸ Nicolae Ceaușescu, *op. cit.*

¹⁹ A. Ionașcu, în Tr. Ionașcu și colab., *Tratat de drept civil*, vol. I, partea generală Editura Academiei R.S.R., București 1969, p. 163

²⁰ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 12, ediția a II-a, Ed. Politică, București 1962, p. 101.

²¹ V. M. Cihikvadze, *Licinosti i gosudarstvo: Uzaimnaia otvestvenosti* în „Sovetskoe gosudarstvo i pravo”, 1971, nr. 1, p. 20

Cum însă îndatoririle se realizează în viața societății socialiste, pe de o parte prin obligația de a respecta drepturile tuturor cetățenilor — prin abținerea de la orice atingere a lor — iar, pe de altă parte prin obligația de a apăra drepturile și interesele colectivității, deci implicit a drepturilor și intereselor proprii, ele reprezintă, în ultimă analiză o formă de exprimare a drepturilor, o condiție de asigurare pentru fiecare în parte și, în același timp, pentru toți membrii societății²².

5. *Conținutul răspunderii.* Socotim că Henri Lalou are dreptate când spune că „ideea de răspundere amintește pe cea de obligație și garanție”²³. Etimologia cuvântului care desemnează această noțiune ne ajută în mare măsură să o definim, adică să-i dezvăluim conținutul. În realitate, răspunderea juridică este un raport juridic. Conținutul ei este alcătuit din drepturile și obligațiile subiectelor între care se leagă răspunderea. Că adesea este posibil ca latura obligațională să cadă mai pregnant pe un subiect, nu schimbă termenii problemei. În dreptul penal infractorul este obligat să execute pedeapsa. El are însă dreptul la o pedeapsă legală, bine individualizată și executată în condițiile stabilite de lege. După cum statul ca subiect al acestor răspunderi, în competența sa are dreptul să aplice pedeapsa și să organizeze executarea dar aceasta implică și obligația corelativă de a aplica o pedeapsă legală, proporțională cu pericolozitatea faptei, și de a asigura executarea corespunzătoare. Într-un sens larg, răspunderea juridică presupune un raport de drept complet, o legătură între subiecte de drept. Într-un sens mai restrâns răspunderea juridică se prezintă ca latură obligațională într-un raport juridic. Conținutul răspunderii variază de la o ramură la alta de drept.

6. *Condițiile răspunderii juridice.* În literatura juridică, fie că este vorba de lucrări generale, privind teoria dreptului sau de lucrări pe ramuri de drept, s-a ajuns la concluzia că pentru existența răspunderii juridice sînt necesare următoarele condiții: fapta ilicită, rezultatul socialmente dăunător, legătura cauzală și vinovăția. Unii autori adaugă și capacitatea de răspundere juridică. Ultima condiție o socotim a fi de prisos. Ea este preexistentă răspunderii juridice. Cu alte cuvinte trebuie să distingem în mod net, subiectele de faptă și consecințele sale. Evident că fapta trebuie să fie a unei persoane capabile. Altfel răspunderea nu poate fi luată în discuție. În realitate pentru a se naște o răspundere juridică este necesar un fapt juridic. Acesta poate fi un delict civil, o infracțiune, o abatere disciplinară, o contravenție, etc. Esențial este să se realizeze ipoteza normei juridice. Este adevărat că analiza acestor fapte juridice ne conduce la anumite trăsături comune pentru orice fapt de natură să genereze o răspundere. Socotim că ar fi mai potrivit să se definească și să se dezvăluie conținutul faptului juridic generator de răspundere. Acest fapt trebuie să fie contrar legii, cauzator de consecințe negative

²² I. Vîntu, *Drepturile și libertățile fundamentale, atribuite cetățenilor pentru participarea la conducerea vieții sociale și de stat în „Dreptul ca instrument de formare, dezvoltare și ocrotire a personalității umane”*, Editura Academiei R.S.R., București. 1973, p. 55

²³ H. Lalou, *La responsabilité civile*, Paris, 1928, p. 1

în planul social și să poarte întotdeauna amprenta vinovăției. Sînt idei pe care nu le dezvoltăm aici.

Unele observații însă se impun. Am întîlnit în literatura juridică, chiar de dată recentă, noțiunea de „ilicît juridic”²⁴. Este vorba de un pleonasm. Aceasta deoarece cuvîntul „ilicît” îl implică pe cel de juridic.

În ce privește conținutul ilicitului am precizat că „ilicît... înseamnă încălcarea normei juridice... sau altfel spus, înfrîngerea acestei norme printr-o conduită umană contrară dispoziției ei”, iar încălcarea „unui drept subiectiv constituie o manifestare a ilicitului, întotdeauna, deoarece toate drepturile subiective civile, fără excepție, sînt reglementate și ocrotite de norma juridică”²⁵.

7. *Funcțiile răspunderii. Ocrotirea personalității.* Sancțiune împotriva aceluia care a încălcat dispoziția normei juridice, funcția primordială a răspunderii juridice (indiferent de forma ei) este de a ocroti valorile sociale puse sub scutul legii și în primul rînd personalitatea umană. Marx afirma în această privință că în „democrație, nu omul există pentru lege ci legea există pentru om”²⁶. Intervenirea răspunderii juridice îl neutralizează pe agentul social nociv și pune la adăpost valoarea apărută de lege.

Odată încălcată ordinea de drept, răspunderea juridică urmărește restabilirea ei, repunerea lucrurilor în starea anterioară, revenirea la armonia socială asigurată de cadrul juridic, pe cît mai este posibil. Aceasta este funcția reparatorie pe care o îndeplinește instituția răspunderii.

Sanționarea autorului și repunerea victimei în situație anterioară are un ecou pozitiv în persoana victimei nu numai sub raport material dar și sub cel juridico-moral, prin satisfacerea unei cerințe de justiție — respectarea și restabilirea unui drept — și pînă la urmă respectarea unei reguli de echitate. În acest mod sporește încrederea omului în lege, în ordinea de drept, în capacitatea societății de a-l ocroti și îi dă un sentiment de securitate.

În același timp, funcționarea corectă și cît mai exactă a răspunderii îi oferă victimei, și mai ales autorului faptului ilicît și vinovat, un model de comportament.

Sanționarea celui vinovat nu poate, în condițiile orînduirii noastre socialiste, să nu aibă asupra acestuia un rol educativ, să nu constituie îndemn pentru perfecționarea lui morală. Aceasta cu atît mai mult, cu cît răspunderea va fi strict proporțională cu fapta ilicită și vinovată.

În acest mod este ocrotită de normele răspunderii juridice nu numai victima dar și autorul responsabil. El trebuie să răspundă numai dacă a comis fapta juridică — unicul temei al răspunderii — și numai în limitele gravității lui. Altcum, a face răspunzător pe un nevinovat sau a-i înăspri răspunderea peste limitele ei normale, înseamnă a-l transforma într-o victimă. În acest caz, rolul educativ pentru el și exemplu bun pentru alții, încetează.

²⁴ M. Costin, *op. cit.*, p. 123; Al. Sinc, în I. Ceterchi și colab., *op. cit.*, p. 287.

²⁵ Gh. Lupu, *Despre noțiunea de ilicît civil*, în „An. št. ale Univ. „Al. I. Cuza” Iași”, Secțiunea III, Științe juridice, Tomul XX, anul 1974, p. 25—31.

²⁶ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, Vol. I, Editura politică, București, 1962, p. 256.

În sfârșit, funcția preventivă se desprinde din cea reparatorie și educativă, întrucât sancțiunea aplicată și efectul scontat în sufletul uman dă autorului, terților și chiar victimei un model de comportament și îl avertizează asupra acelor acțiuni pe care nu trebuie să le întreprindă. Astfel se tinde la un regim de ordine în care individul se simte ocrotit și în siguranță, când aceasta mai este posibil.

8. *Concluzii.* Răspunderea juridică ca instituție fundamentală a dreptului socialist n-a constituit un obiect de preocupare suficientă în literatura juridică și în special în teoria generală a dreptului. Ea constituie una dintre instituțiile centrale ale dreptului. Terminologic trebuie să se renunțe la cuvântul responsabilitate, folosit adesea în literatura juridică — e drept mai veche — ca urmare a unei etimologii multiple prin folosirea frecventă de către specialiștii români a surselor franceze. Răspunderea juridică reprezintă o formă importantă a răspunderii sociale, o formă mai agravată a acesteia care prin rolul său îndeplinește importante funcții sociale cum este cea de ocrotire a personalității umane, reparatorie, educativă și preventivă. Considerăm că pe baza legislației în vigoare cât și a unor reglementări viitoare acțiunea ei trebuie să devină mai eficace mai ales în ceea ce privește ocrotirea personalității.

NATURA ȘI CAPACITATEA UNITĂȚILOR ECONOMICE FĂRĂ PERSONALITATE JURIDICĂ

DE

FLORIN SAVA și ȘTEFAN RAUSCHI

1. *Considerații introductive*

De peste un deceniu în literatura juridică din țara noastră se bucură de o mare atenție subiectul colectiv de drept denumit, oarecum impropriu, unitate economică fără personalitate juridică.

Impropriu apare mențiunea „fără personalitate juridică” din titulatura acestor unități deoarece lipsa personalității juridice atrage, în general, ne-participarea la raporturile juridice adică lipsa calității de subiect de drept.

Există însă raporturi juridice pentru care personalitatea juridică este lipsită de relevanță ori nu are relevanța din raporturile de drept civil, comercial ș.a. Un asemenea raport juridic este cel de drept economic, mai precis cel de planificare și, în general, de conducere economică, la care pot participa și subiectele colective fără personalitate juridică. Explicația o găsim în specificul răspunderii de drept economic care funcționează chiar în lipsa unui patrimoniu propriu, cit și în caracterul nevaloric al acestor raporturi juridice.

Instituționalizarea unităților economice fără personalitate juridică s-a făcut prin Legea nr. 11/1971 cu privire la organizarea și conducerea unităților socialiste de stat, ale cărei prevederi au fost preluate cu unele îmbunătățiri în Legea nr. 5/1978 cu privire la organizarea și conducerea unităților socialiste de stat, precum și la funcționarea acestora pe baza autoconducerii muncitorești și autogestiunii economico-financiare, așa cum a fost modificată și completată prin Legea nr. 24/1981.

Entități economice asemănătoare au existat însă cu mult timp înaintea acestei instituționalizări fiind cunoscute sub denumirea de „unități cu gestiune economică internă”, a căror organizare era de atributul întreprinderilor în componența cărora funcționau, pe plan juridic recunoscându-li-se doar calitatea de subiecte de drept administrativ¹.

Începând din anul 1969 o serie de acte normative privind organizarea unor ministere ori a altor organe centrale prevăd posibilitatea înființării în cadrul întreprinderilor din subordinea lor a unităților economice fără personalitate juridică, conducătorilor acestora atribuindu-li-se direct (prin actul normativ) ori pe cale de mandat (al persoanei juridice) calitatea de reprezentanți ai persoanei juridice pentru raporturile cu terți referitoare la acti-

¹ Y. Eminescu, *Organizațiile socialiste ca persoane juridice în România*, Ed. Academiei, Buc., 1967, p. 211; V. D. Zlătescu, *Unitatea economică de stat și personalitatea juridică*, Ed. șt. și encicl., Buc. 1979, p. 84.

vitatea unităților pe care le conduc. De asemenea, se prevedea uneori și crearea unor organe colective de conducere a acestor unități cît și posibilitatea exercitării unor atribuții și asumarea unor răspunderi asemănătoare cu a întreprinderilor².

Apariția acestor entități economice, recunoașterea legislativă și apoi instituționalizarea lor au fost determinate de continua dezvoltare și perfecționare a sistemului de organizare și conducere economică, de mărirea complexității sarcinilor de plan pe care centralele le defalcă și întreprinderile le stabilesc potrivit legii (art. 18 din Legea nr. 8/1972) pe unități subordonate ori componente și, respectiv, pe subunități, secții și ateliere, ceea ce a atras, în mod corespunzător, și mărirea atribuțiilor, dată fiind concordanța dintre caracterul sarcinii de plan și sfera atribuțiilor subiectelor raporturilor de planificare³.

Reflectarea în reglementarea unităților fără personalitate juridică a concordanței dintre caracterul sarcinii de plan și atribuții, natura și capacitatea juridică a acestor unități sînt problemele asupra cărora ne vom opri în continuare. În încheiere vom încerca să clasificăm aceste unități și să definim unitatea economică de stat fără personalitate juridică.

2. Natura juridică.

Unitățile economice de stat fără personalitate juridică nu ridică probleme diferite în legătură cu natura lor față de acelea ale unităților cu personalitate juridică. Se poate chiar afirma că natura de drept economic a acestor unități rezultă din titulatura pe care le-o dă legea: „unități economice fără personalitate juridică” (s.n.), titulatură ce evocă obiectul economic al activității lor. Unitățile de stat fără personalitate juridică pot avea și un obiect de activitate neeconomic adică pot fi instituții de stat fără personalitate juridică, așa cum rezultă expres din cuprinsul art. 105 al Legii nr. 5/1978, instituții care funcționează în domeniile învățămîntului, sănătății, științei, culturii și artei, asistenței sociale, administrației de stat și în alte sectoare de activitate ale căror cheltuieli se acoperă, după caz, și de la bugetul de stat.

Am făcut această enumerare nu în scop informativ ci pentru a evidenția că principalul criteriu de stabilire a naturii juridice a unităților socialiste de stat este acela al obiectului lor, adică al naturii activității principale pe care o desfășoară potrivit actului de înființare.

Această opinie este împărtășită astăzi cuasiunanimită în literatura juridică deși se recunoaște, în paralel, și importanța relativă a altor criterii ca cel al subordonării directe ori în cadrul sistemului, potrivit căruia unitatea subordonată are natura juridică a unității supraordonate ori a sistemului din care face parte, al înființării, după care unitatea are aceeași natură cu a organului competent să o înființeze ș.a.⁴.

Necesitatea afirmării naturii de drept economic a unităților economice de stat se impune nu în detrimentul dreptului administrativ ori al organelor

² V. D. Zlătescu, *op. cit.*, p. 84—85.

³ V. Stănescu și M. Constantinescu, *Drept economic*, Ed. Academiei, Buc., 1978, p. 242.

⁴ Pentru o redare completă a acestor opinii și criterii, vezi. Gh. Beleiu, *Subiectele colective de drept în România*, Ed. Academiei, Buc. 1981, p. 68 și urm.

administrației de stat, care își au rolul și importanța lor în sistemul dreptului și, respectiv, al organelor statului, ci pentru evidențierea trecerii de la metodele administrativiste de conducere economică la metodele impuse de asimilarea progreselor înregistrate pe plan mondial de știința conducerii întreprinderii, în scopul optimizării, al rentabilizării activității economice a unităților economice.

Această afirmație se impune cu atât mai mult cu cât și în actuala etapă de perfecționare a conducerii și a activității economice pe baza documentelor Plenarei C.C. al P.C.R. din martie 1978, ale Congresului al XII-lea ș. a., deci după intrarea în vigoare și a ultimelor modificări ale legislației economice, se mai susține natura administrativă a unităților economice de stat, opinie formulată în literatura juridică din perioada 1959—1977⁵, și se combate opinia contrară, formulată și în lucrări mai recente⁶. Faptul în sine ar fi îmbucurător dacă noile argumente aduse (în număr de cinci) n-ar fi simple formulări axiomatice, cam de genul următor: dacă unitățile economice de stat sînt, potrivit legii, titulare de plan, iar planul este de natură administrativă, ele participă la elaborarea și executarea planului în calitate de organe ale administrației de stat; dacă unitățile economice de stat sînt subiecte ale raporturilor financiare, iar acestea au, în principiu, aceeași natură ca raporturile de planificare (adică administrativă), ele au o natură administrativă; dacă atribuțiile întreprinderii conturează, în ultimă instanță, o activitate de executare a planului, aceasta fiind administrativă și unitățile au aceeași natură⁷.

Pentru a nu ne lăsa fără nici o explicație în legătură cu natura administrativă a activității de planificare din care se trage și natura unităților economice de stat, autorul citat precizează: „Calitatea, iar nu cantitatea activității, trebuie să comande soluția”⁸ (s.a.). Adică stabilirea naturii juridice. Și în altă parte: „...natura de acte administrative a actelor emise de unitățile economice în executarea puterii de stat este incontestabilă, de exemplu, în cazul... repartițiilor emise de coordonatorul de balanță care este centrală ori întreprindere”⁹. Cu alte cuvinte, din moment ce actele de planificare sînt „incontestabil” de natură administrativă iar ele imprimă calitatea activității de planificare, aceasta este neîndoiește de natură administrativă.

Lăsînd deoparte faptul că activitatea de planificare ca și actele de planificare nu mai au, cel puțin după intrarea în vigoare a Legii nr. 8 1972 cu privire la dezvoltarea economico-socială planificată a României, o natură administrativă, ni se pare că pentru unitățile economice, activitatea de planificare propriu-zisă nu numai că nu caracterizează obiectul lor dar este colaterală realizării prin acte economice (materiale) a produselor, lucrărilor și serviciilor, activități ce definesc, în concret, obiectul fiecărei unități economice.

Reglementarea acestor activități economice, respectiv, organizarea și funcționarea unităților economice, a raporturilor pe care le stabilesc între ele cît

⁵ *Ibidem*, p. 70, nota 36.

⁶ *Ibidem*, p. 69, nota 29.

⁷ *Ibidem*, p. 75—76.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 73.

și, pe verticală, cu organismele de conducere economică se realizează prin normele dreptului economic, norme din care fac parte, în primul rând, cele de planificare, și nu prin normele dreptului administrativ care au un alt obiect de reglementare.

3. Corelația dintre sarcinile de plan și atribuțiile unităților economice fără personalitate juridică

Cel mai bun exemplu de determinare a atribuțiilor prin sarcinile de plan ni-l oferă Legea nr. 5/1978 în cazul unităților economice fără personalitate juridică. Astfel, potrivit art. 86 din această lege, în funcție de amplasarea teritorială, mărimea, complexitatea și condițiile specifice de producție, conducerile centralei sau întreprinderii pot stabili ca o parte din atribuțiile prevăzute în capitolul I pentru întreprinderi să se exercite în anumite limite de către unitățile componente. Legătura dintre sarcinile de plan și atribuții este evidentă deoarece „complexitatea și condițiile specifice de producție” rezultă din plan.

Acordarea atribuțiilor nu este facultativă așa cum rezultă din acest text, deoarece el trebuie coroborat cu dispozițiile art. 18, alin. 2 din Legea nr. 8/1972 în sensul căora întreprinderile și unitățile asimilate lor au obligația ca, în procesul desfășurării planului să stabilească pe subunități, secții și ateliere (care pot fi unități fără personalitate juridică) sarcinile ce le revin acestora, precum și măsurile necesare pentru îndeplinirea lor. Printre aceste măsuri necesare îndeplinirii sarcinilor de plan se înscrie și acordarea atribuțiilor și a celorlalte prerogative facultative care, împreună, vor contura pentru aceste unități ceea ce s-a numit „o anumită capacitate juridică”¹⁰, „o capacitate limitată”¹¹ sau, mai precis, o „personalitate juridică restrânsă”¹², transformându-le din simple compartimente ale unor persoane juridice în subiecte distincte de drept.

4. Capacitatea unităților economice de stat fără personalitate juridică

În literatura juridică s-a mers de la contestarea¹³, uneori vehementă¹⁴, a tentativelor de personificare a unităților economice fără personalitate juridică, pînă la recunoașterea, așa cum am văzut, a unei personalități juridice restrînse.

Fiind de acord cu această din urmă opinie vom încerca să o sprijinim, în primul rând, cu un argument de text.

Analizînd capitolul V al Legii nr. 5/1978, care reglementează organizarea și funcționarea unităților economice fără personalitate juridică constatăm existența a două categorii de norme: norme onerative (obligatorii) și

¹⁰ V. Stănescu și M. Constantinescu, *op. cit.*, p. 249.

¹¹ Y. Eminescu, *Transformările dreptului civil sub influența revoluției tehnico-științifice*, Ed. Academiei, Buc. 1979, p. 39.

¹² *Idem*, *Subiectele colective de drept în România*, loc. cit., p. 28.

¹³ Gh. Beleiu, *op. cit.*, p. 93; Șt. D. Cărpănuș, *Legislație economică*, Ed. did. și ped., Buc. 1983, p. 26—27.

¹⁴ V. D. Zlătescu, *op. cit.*, p. 92.

norme permissive (facultative). Această distincție nu este întâmplătoare. Ea este făcută de legiuitor într-un anumit scop, pentru determinarea căruia vom împărți normele în cele două categorii.

Sint permissive (facultative) dispozițiile referitoare la însăși organizarea unităților economice fără personalitate juridică în componența centralelor sau întreprinderilor (art. 82) iar în mod excepțional și în subordinea unor instituții de stat (art. 87); cele referitoare la înzestrarea acestora cu fonduri fixe și dotarea cu mijloace circulante, cât și acordarea dreptului real de folosință asupra acestora (art. 84); cele referitoare la acordarea independenței operative a subcontului în bancă, la beneficierea de credite, întreținerea relațiilor economico-financiare în limita competențelor atribuite (tot facultativ); la încheierea de contracte cu persoane fizice și juridice pe baza împuternicirii de reprezentare (art. 84 alin. 1); cele referitoare la acordarea unora din atribuțiile (competențele) întreprinderilor și la stabilirea limitelor în care acestea se vor exercita (art. 86) și cele referitoare la organizarea consiliilor oamenilor muncii și a birourilor executive ale acestora.

Sint operative (obligatorii) celelalte dispoziții care se referă la competențele de înființare pe două grade de organizare a unităților economice fără personalitate juridică, la competențele de modificare, reorganizare, desființare; la stabilirea prin actul de înființare a denumirii, sediului și obiectului activității, cât și la încadrarea în gradele de organizare (art. 83); cele referitoare la dreptul acordat numai unităților din primul grad de organizare de a avea plan propriu și buget de venituri și cheltuieli, parte integrantă a planului și bugetului întreprinderii sau centralei de care aparțin, (art. 85 alin. 2 cu ref. la art. 83 lit. a); cele referitoare la funcționarea, dacă s-au organizat, a consiliilor oamenilor muncii și birourilor executive ale acestora cât și la atribuțiile ce le revin în limita competențelor acordate fiecărei unități (art. 88 alin. 2, 3 și 4); precum și cele referitoare la organizarea, compunerea, funcționarea și atribuțiilor adunării oamenilor muncii din cadrul acestor unități, organ colectiv de conducere asemănător cu adunarea generală a oamenilor muncii din întreprinderi (art. 89) și, în sfârșit, cele referitoare la cuprinderea în regulamentul de organizare și funcționare al întreprinderii sau centralei a atribuțiilor și sarcinilor șefilor unităților componente fără personalitate juridică (art. 90).

Existența acestei dihotomii ridică problema de a se ști care este, propriu-zis, unitatea fără personalitate juridică. Aceea rezultând din aplicarea prevederilor operative enumerate mai sus, sau aceea rezultând din aplicarea în total ori în parte și a prevederilor facultative?

Noi credem că este vorba de entități economice cu totul diferite ca statut juridic, și iată de ce. O întreprindere sau centrală poate avea în structură, prin efectul aplicării dispozițiilor operative, una sau mai multe unități componente individualizate prin denumire, sediu, obiect de activitate și grad de organizare, conduse de adunarea oamenilor muncii, ca organ colectiv, și un șef de unitate, ca organ executiv. Dacă unitatea componentă face parte din primul grad de organizare va mai fi titulara unui plan propriu și a bugetului de venituri și cheltuieli, parte integrantă a planului și bugetului întreprinderii ori centralei.

Se impun deja două observații: ca efect al aplicării numai a dispozițiilor operative pot rezulta două categorii de unități componente, cu grad de

organizare diferit; în prezența numai a atributelor rezultând din aplicarea dispozițiilor onerative unitățile respective vor avea neîndoiește statut de unități fără personalitate juridică, chiar dacă gradul lor de organizare este diferit.

Acest statut juridic se va menține atâta timp cât complexitatea sarcinilor de plan, mărimea și amplasarea lor teritorială etc. nu vor impune persoanei juridice, ori organelor competente a le înființa, încă din momentul înființării, să le acorde, în totalitate ori în parte, și atributele rezultând din dispozițiile facultative.

A treia observație care se impune: ca efect al aplicării și a dispozițiilor facultative statutul unităților fără personalitate juridică se modifică ori statutul unităților componente beneficiare de la început este diferit, conturând unități economice cu o anumită capacitate juridică, deci cu un anumit grad de personalitate juridică.

4.1. *Natura juridică și conținutul împuternicirii de reprezentare dată șefilor unităților componente*

Majoritatea autorilor, cu excepții asupra cărora vom reveni, consideră că, în prezența prerogativelor rezultând și din aplicarea dispozițiilor facultative ale legii, unitățile componente capătă un fundament economic asemănător cu al persoanelor juridice, dar nu pot fi considerate ca atare, deoarece nu îndeplinesc condiția unei depline structuri organizatorice, șefii acestor unități neavând calitatea de reprezentanți legali ai unităților pe care le conduc, așa cum rezultă această calitate din art. 35 al Decretului nr. 31/1954, deoarece „împuternicirea de reprezentare” prevăzută de art. 85 alin. 1 din Legea nr. 5/1978 este în realitate un „mandat fără reprezentare”¹⁵ sau un „mandat deosebit de mandatul clasic”¹⁶ în virtutea căruia mandatarul, adică șeful unității componente, nu poate acționa decât „în numele și pe seama centralei sau întreprinderii din compunerea căreia face parte unitatea”¹⁷.

Acest punct de vedere se pare că este pus sub semnul întrebării: „Nu putem să nu constatăm — arată Y. Eminescu — că deosebirea între drepturile unui organ în înțelesul art. 35 al Decretului nr. 31/1954 și această împuternicire cu caracter general care se dă conducătorului unei unități... nu constă decât în facultatea teoretică pe care o are centrala sau întreprinderea de a retrage această împuternicire.”¹⁸ Concluzia autoarei este aceea că „împuternicirea de reprezentare... concretizează tocmai limitele competențelor sau ale capacității de folosință a unității componente a unei centrale sau întreprinderi. Ne aflăm, așadar, în fața unui nou subiect de drept civil...”¹⁹.

Pe această linie de gândire, „mandatul” ne apare, așa cum îi spune legea, ca o „împuternicire de reprezentare” a noului subiect de drept dată conducătorului (șefului) acestuia, în scopul încheierii contractelor cu persoane

¹⁵ *Idem*, *Reglementarea legală a organizării și conducerii unităților socialiste de stat*, Ed. št., Buc., 1974, p. 191.

¹⁶ *Idem*, *Unitatea economică de Stat și personalitatea juridică*, p. 93.

¹⁷ *Idem*, p. 94.

¹⁸ Y. Eminescu, *op. cit.*, p. 32.

¹⁹ *Idem*, p. 33.

fizice și juridice, în numele și pe seama unității pe care o reprezintă, adică a unității componente cu personalitate juridică specială.

Personalitatea juridică a acestor unități este specială deoarece se manifestă într-un domeniu special și anume, acela al încheierii și executării contractelor, ca haină juridică necesară relațiilor economice și financiare pe care le pot avea, cât și în domeniul răspunderii contractuale.

Construcția juridică „alambicată”, și practic fără sens, a mandatului este un exemplu de aplicare rigidă a regulilor dreptului civil unor raporturi de drept economic. Construcția este alambicată deoarece efectele juridice ale contractelor încheiate de mandatar se vor reflecta în gestiunea unității componente nu direct, așa cum este normal, ci prin intermediul centralei ori întreprinderii. Ea este și lipsită de sens deoarece, pe de o parte, nimic nu împiedică — așa cum vom vedea — din punct de vedere patrimonial ca aceste efecte să se producă direct iar, pe de altă parte, transformă pe șeful unității componente, a cărui activitate trebuie să se concentreze — potrivit art. 86 din Legea nr. 5/1978 — asupra realizării calitative, cantitative și în condiții de eficiență sporită a producției unității pe care o conduce, într-un simplu funcționar (mandatar) care încheie acte juridice în numele și pe seama întreprinderii sau centralei.

Atît Legea nr. 11/1971, în art. 56 și 64, cît și Legea nr. 5/1978, în art. 42 și 53, au dat noțiunii de „împuternicire de reprezentare” sensul normal de abilitare a altei persoane, decît conducătorul unității, de a o reprezenta în raporturile cu terții. Cum unității fără personalitate juridică i se pot conferi, în sistemul analizat, și atributele facultative care o transformă într-un subiect de drept distinct, cu o capacitate special limitată, iar șeful acesteia nu are calitatea generală de reprezentant legal, legiuitorul, pentru simetrie juridică, a înțeles să-i acorde această abilitate folosind terminologia consacrată de „împuternicire de reprezentare” specifică dreptului economic și nu pe aceea de „mandat” — specifică dreptului civil.

Așadar, împuternicirea de reprezentare la care se referă art. 85 din Legea nr. 5/1978, este un act de drept economic prin care centrala ori întreprinderea acordă șefului unității componente calitatea de reprezentant al acesteia într-un domeniu special și anume, al încheierii contractelor cu persoanele fizice și juridice în numele și pe seama unității componente pe care o reprezintă.

4.2. *Considerații cu privire la patrimoniul unităților economice fără personalitate juridică*

Obiecțiunea adusă, de mai puțini autori, în sensul că unitatea componentă nu poate primi nici o personificare juridică deoarece nu are independență patrimonială²⁰, fiind lipsită de buget de venituri și cheltuieli *propriu*²¹ (s.a.), este întemeiată atîta timp cît se referă la unitățile componente fără personalitate juridică, adică la cele care se bucură numai de atributele rezultînd din aplicarea dispozițiilor operative ale legii.

²⁰ V. D. Zlătescu, *op. cit.*, p. 90 și urm.

²¹ Gh. Beleiu, *op. cit.*, p. 92—93.

Am observat însă că prin aplicarea acestor dispoziții rezultă două categorii de unități economice fără personalitate juridică din care, prima categorie, și anume, fabricile, uzinele, exploatările, grupurile de șantiere și altele cu organizare asemănătoare (art. 83 alin. 1, lit. a din Legea nr. 5/1978) au de la început plan propriu și buget de venituri și cheltuieli, parte integrantă a planului și bugetului întreprinderii sau centralei de care aparțin, cât și dreptul de a utiliza funcția de contabil șef, dacă organigrama nu dispune altfel (art. 85 alin. 2 din aceeași lege).

Din moment ce întreprinderile sau centralele vor acorda acestor unități și atributele facultative, bugetul lor de venituri și cheltuieli — care nu este decât expresia financiară a patrimoniului²² — va trebui să reflecte „relațiile economice și financiare” pe care le „pot avea” „în limita competențelor stabilite” și pentru care „șefii unităților componente pot încheia contracte cu persoane fizice și juridice” (art. 85 alin. 1 din aceeași lege). Desigur, bugetul de venituri și cheltuieli, și deci patrimoniul acestor unități, nu va avea complexitatea celui al unei persoane juridice dar, trebuind să asigure derularea normală și directă a relațiilor contractuale, în vederea executării sarcinilor de plan ce li s-au stabilit, și care au caracter „propriu”, va căpăta, ca și sarcinile de plan, autonomia necesară față de bugetul, respectiv patrimoniul, centralei ori întreprinderii din care fac parte.

Conceptul de „patrimoniu propriu” nu trebuie „absolutizat”, ca și cel de „personalitate juridică”, căruia îi este subordonat și care — așa cum bine s-a spus — „este un *simpliciter* procedeu juridic, o tehnică elaborată într-un scop esențialmente practic și limitată la acest scop”²³.

În acest context, criteriul patrimoniului propriu al unităților socialiste de stat poate fi cu atât mai puțin absolutizat, cu cât pare a fi relativ prin originea sa: o excepție de la regula unicității și individualității proprietății socialiste de stat. Din motive „esențialmente practice”, și anume, posibilitatea administrării proprietății socialiste de stat, s-a admis constituirea dreptului de administrare directă, ca drept real de tip nou, care a reprezentat și reprezintă principalul element activ al patrimoniului unităților socialiste de stat.

Reținem că acest patrimoniu era și este propriu și distinct, deși proprietatea bunurilor pe care unitățile le administrează a rămas a statului, ca reprezentant al întregului popor, iar în prezent este a întregului popor, statul fiind administratorul ei general.

Apariția centralelor și a altor unități economice de stat foarte mari, ale căror patrimonii sînt uneori greu de administrat în sistem unic și în condiții de autogestiune economico-financiară, a determinat necesitatea găsirii unor noi procedee juridice, a elaborării unor noi tehnici care să permită realizarea unui scop practic: gestionarea eficientă și rentabilă a acestor patrimonii. Noua tehnică juridică este aceea a dreptului real de folosință, sau de „utilizare”, cum îl denumeste art. 84 al aceleiași legi, derivînd din dreptul de administrare directă care, potrivit aceluiași text, rămîne centralei ori întreprinderii, tot așa cum dreptul de proprietate a rămas întregului popor în cazul dreptului de administrare directă.

²² *Ibidem*.

²³ Y. Eminescu, *Transformările dreptului civil...*, loc cit., p. 36.

Dreptul real de folosință aparținând unităților economice componente, la care ne referim, este tot atât de diferit de dreptul de administrare directă al întreprinderii ori centralei, cum este acesta de dreptul de proprietate a întregului popor și constituie principalul element activ al patrimoniului propriu al respectivelor unități componente.

Primind acest drept real de folosință unitățile economice componente, care au deja un patrimoniu, parte integrantă a patrimoniului întreprinderii ori centralei de care aparțin (art. 85 alin. 2 din aceeași lege), devin titularele unui patrimoniu propriu, tot atât de distinct de patrimoniul întreprinderii ori centralei, cât este dreptul de folosință față de dreptul de administrare directă.

Nu poate fi îndoială că acest drept real de folosință există²⁴ din moment ce Legea nr. 5/1978 prevede în art. 84: „Centralele și întreprinderile, rămânând titularele dreptului de administrare directă, pot înzestra, la înființare, unitățile economice fără personalitate juridică cu fonduri fixe și le pot dota cu mijloace circulante necesare desfășurării activității, stabilind și *modul de utilizare* a acestora”. (s.n.).

Acest „mod de utilizare”, adică dreptul real de folosință, presupune atributele posesiunii, întrebuințării și, în anumite limite, pe cel al dispoziției, ceea ce îl deosebește calitativ de dreptul de folosință ca desmembrămint al proprietății de drept civil²⁵.

Un argument în favoarea neabsolutizării conceptului de patrimoniu propriu îl constituie, desigur, dintr-o cu totul altă incidență, și Legea nr. 3/1982 privind participarea, cu părți sociale, a oamenilor muncii din unitățile economice de stat la constituirea fondului de dezvoltare economică. Fără a intra în amănunte, arătăm că acest fond, constituit de către oamenii muncii, face parte din patrimoniul unității, oamenii muncii având, potrivit art. 1 din aceeași lege, un drept de proprietate asupra părții corespunzătoare din valoarea mijloacelor fixe, denumită „parte socială”, pentru care unitatea dobândește un drept real de administrare.

Trebuie de subliniat destinația specială — pentru fondul de dezvoltare — a părții sociale proprietatea oamenilor muncii, pentru a nu se ajunge la concluzia că aceștia, în calitate lor de cetățeni, deci de proprietari ai mijloacelor de producție, au dobândit de la ei înșiși încă un drept de proprietate pentru o anumită cotă din mijloacele fixe aflate în administrarea directă a unității. Tocmai în acest sens art. 6 din lege stabilește principiul potrivit căruia părțile sociale pot fi folosite pentru efectuarea de investiții productive, pe baza hotărârii adunării generale a oamenilor muncii.

Vom reține, așadar, că unitățile socialiste au în patrimoniul lor propriu atât un *drept de administrare directă*, corespunzător dreptului de proprietate socialistă a întregului popor, cât și, separat, un *drept de administrare*, corespunzător dreptului de proprietate al oamenilor muncii față de cota de maximum 30% din valoarea mijloacelor fixe, constituit pe baza Legii nr. 3/1982.

Din economia aceleiași legi rezultă că numai unitățile de stat cu personalitate juridică pot avea în patrimoniul lor și dreptul de administrare co-

²⁴ *Ibidem*, p. 40.

²⁵ *Ibidem*.

responszător dreptului de proprietate al oamenilor muncii, nu și unitățile componente ale acestora, care, așa cum am văzut, pot primi doar un drept de folosință corespunzător dreptului de administrare directă.

Pentru similitudine de situație credem că unitățile componente fără personalitate juridică pot primi, în patrimoniul lor, și un drept de folosință corespunzător dreptului de administrare al întreprinderii față de cota socială proprietate a oamenilor muncii. Similitudinea se impune deoarece dreptul de administrare directă (corespunzător proprietății întregului popor) și dreptul de administrare (corespunzător dreptului de proprietate al oamenilor muncii) au aceleași regim juridic, adică al mijloacelor fixe și excepțional, potrivit art. 6 alin. 2 din amintita lege, al mijloacelor circulante. Regimul juridic diferă doar sub aspectul opozabilității, în sensul că dreptul de administrare, corespunzător dreptului de proprietate al oamenilor muncii, este opozabil, credem, și statului.

Cele de mai sus fiind, așa cum spuneam, un argument în legătură cu imposibilitatea absolutizării conceptului de patrimoniu propriu al unităților economice de stat persoane juridice, concept aflat într-un real proces de evoluție, sînt, totodată, și o dovadă a valabilității — chiar în ipoteza Legii nr. 3/1982 — opiniei existenței unui nou drept real, și anume, a dreptului de folosință aparținînd unităților economice fără personalitate juridică, drept ce imprimă patrimoniului acestora un caracter propriu, iar unităților o personificare juridică specială.

În loc de concluzii, așa cum am stabilit, vom încerca în încheiere să clasificăm unitățile economice de stat fără personalitate juridică și să definim acest concept în raport cu aspectele analizate.

5.1. *Clasificarea acestor unități* o vom face după următoarele criterii:

— după competențele și gradul de organizare distingem unități aflate în competența de înființare a ministerelor, cu un grad de organizare mai complex (art. 83, lit. a din Legea nr. 5/1978) și unități aflate în competența de înființare a întreprinderilor sau centralelor din care fac parte, cu un grad de organizare mai puțin complex (art. 83, lit. b din aceeași lege);

— după capacitatea juridică distingem unități lipsite complet de personalitate juridică avînd doar capacitatea de a participa la raporturi de drept economic fără un conținut valoric și unități cu o personalitate juridică specială (limitată) avînd capacitatea de a participa și la raporturi juridice valorice (contractuale).

5.2. *Definind unitatea economică fără personalitate juridică* putem spune că aceasta este o parte componentă a unei centrale ori întreprinderi căreia, în funcție de complexitatea sarcinilor de plan stabilite și în vederea realizării acestora, legea îi recunoaște o capacitate juridică deplină în raporturile de drept economic fără un conținut valoric și căreia i se pot acorda și atributele unei personalități juridice speciale în vederea participării la raporturi juridice valorice (contractuale).

METODELE DE ASIGURARE A DISCIPLINEI SOCIALISTE A MUNCII

DE

GH. FILIP

În condițiile social-economice actuale, organizarea și disciplina socialistă a muncii prezintă o deosebită importanță și complexitate, constituind o preocupare permanentă ce vizează fiecare loc de muncă, fiecare unitate, societate în ansamblul ei.

Perfecționarea organizării producției și a muncii — sarcină de mare importanță pentru etapa pe care o parcurgem — presupune luarea unui ansamblu de măsuri care să ducă la întărirea disciplinei muncii, între organizare și disciplină existînd o strînsă legătură și condiționare reciprocă¹. Obiectivul organizării, care constă în crearea tuturor condițiilor pentru valorificarea superioară a potențialului uman și material, nu ar putea fi realizat fără îndeplinirea la timp și în bune condițiuni a tuturor obligațiilor generale și speciale care revin fiecărui colectiv de muncă, fiecărui membru al acestuia, deci fără respectarea disciplinei muncii.

Perfecționarea planificării și conducerii economiei naționale, aplicarea fermă a principiilor autoconducerii și autogestiunii economice, organizarea științifică a producției și creșterea eficienței în toate sectoarele de activitate sînt obiective a căror realizare ar fi de neconceput fără respectarea disciplinei muncii.

Disciplina muncii contribuie la prevenirea accidentelor de muncă și a îmbolnăvirilor profesionale, la lichidarea rebuturilor, la folosirea integrală a timpului de muncă, condiții favorabile îndeplinirii de către fiecare om al muncii a sarcinilor cantitative și calitative și, pe această bază, la îndeplinirea sarcinilor de plan².

Obligația de a respecta disciplina socialistă a muncii — ca expresie a noilor relații ale orînduirii noastre — este o îndatorire fundamentală a cetățenilor, care rezultă din art. 39 al Constituției și, în același timp, unul din principiile fundamentale ale dreptului muncii, unanim recunoscut în literatura de specialitate din țară și străinătate. Proclamarea constituțională și stabilirea obligației de a respecta disciplina muncii ca principiu fundamental, cît și reglementarea diverselor aspecte ale acestei materii prin acte normative la nivel de lege, evidențiază importanța disciplinei muncii în cadrul dreptului, în general, precum și al dreptului muncii, în mod deosebit.

¹ S. Ghimpu, *Organizarea și disciplina muncii, instituții interdependente*, în „Era socialistă” nr. 14/1973, p. 24

² Vezi N. Ceaușescu, *Raport la Conferința Națională a P.C.R.*, Ed. Politică, București, 1982, p. 31

Relevînd însemnătatea istorică a disciplinei în muncă, Lenin sublinia că „trebuie să învățăm să îmbinăm democratismul de miting al maselor muncitoare — democratism furtunos, clocotitor ca apele de primăvară ce se revarsă peste maluri — cu disciplina de fier în timpul muncii, cu supunerea absolută față de voința conducătorului în timpul muncii”³.

Disciplina socialistă a muncii se deosebește și, totodată, își manifestă superioritatea față de disciplina muncii din orînduirile bazate pe proprietatea privată, în afara esenței și scopului urmărit, și prin metodele de asigurare a respectării ei.

Metodele de asigurare a disciplinei muncii constau în totalitatea mijloacelor și procedeelor folosite pentru a determina persoanele încadrate în muncă să aibă o atitudine corespunzătoare normelor de drept care stabilesc obligațiile de muncă generale și speciale ale acestora⁴.

În literatura juridică nu există unanimitate de vederi în ceea ce privește numărul și denumirea metodelor de asigurare a disciplinei muncii. Pornind de la legăturile care există între diferitele mijloace de asigurare a disciplinei muncii, precum și de la unele exigențe de ordin metodologic ce se impun în examinarea lor, considerăm că cea mai potrivită clasificare a acestor metode este următoarea :

- metoda educativ-preventivă ;
- metoda stimulării morale și materiale ;
- metoda constrîngerii.

Educația ca metodă de asigurare a disciplinei muncii este acel mod de convingere și influențare a oamenilor muncii, care tinde la formarea unei convingeri intime în conștiința lor cu privire la necesitatea și justețea conformării în mod conștient și voluntar cu normele juridice care le reglementează obligațiile de muncă și cu dispozițiile date de conducătorii proceselor de muncă.

Măsurile educative sînt mijloace importante de realizare a disciplinei muncii pentru că au un pronunțat caracter preventiv, ajungîndu-se la evitarea oricăror atingeri a ordinii interioare și avînd, totodată, efecte mult mai constante și sigure decît orice constrîngere⁵.

Această metodă are eficiență maximă în condițiile orînduirii socialiste, prevenirea comiterii de abateri disciplinare realizîndu-se ca urmare a procesului general de transformare revoluționară a societății și, implicit, a conștiinței oamenilor.

Oamenii muncii, în tripla lor calitate de proprietari, producători și beneficiari ai tuturor bunurilor materiale și spirituale, participă nemijlocit la elaborarea și înfăptuirea planurilor de producție, la elaborarea deciziilor privind organizarea, conducerea și controlul activității în care muncesc. În societatea socialistă se realizează o îmbinare armonioasă a intereselor generale cu cele personale, scopul întregii activități sociale fiind creșterea continuă a bunei stări materiale și spirituale a întregului popor.

³ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 36, Ed. politică, București, 1965, p. 14

⁴ Vezi A. A. Abramova, *Metodele de asigurare a disciplinei socialiste a muncii*, în „Buletinul informativ al Universității din Moscova”, seria XII, drept, nr. 6/1969, p. 5

⁵ Gr. Ripeanu, I. Demeter, O. Stoica, *Rolul convingerii în realizarea dreptului nostru socialist în lumina materialismului istoric*, în „Justiția nouă”, nr. 4/1963, p. 9

În afara acestor condiții obiective, în societatea noastră se asigură, sub conducerea partidului, desfășurarea unui complex proces de formare a concepției științifice despre viață, a unei înalte conștiințe socialiste, a unei opinii publice exigente și corecte — condiții subiective necesare respectării disciplinei socialiste a muncii.

În procesul acestor mari înlăptuiri, lichidându-se cauzele social-economice generatoare de abateri disciplinare, comiterea unor încălcări ale obligațiilor de muncă își justifică existența, în principal, prin cauze de ordin moral, ce unde rezultă rolul important al activității educative ca mijloc de prevenire a comiterii de abateri de la disciplina muncii. „În cadrul muncii educative — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu la Plenara C.C. al P.C.R. din noiembrie 1971 — trebuie să se acorde o atenție deosebită întăririi disciplinei muncii și ordinii, respectării legalității socialiste, cunoașterii și aplicării riguroase a legilor statului nostru”⁶.

Pornind de la premiza că socialismul și comunismul nu pot fi concepute decât ca rezultat al creației istorice conștiente a maselor, în numeroase documente de partid se prevede necesitatea intensificării muncii politico-educative, desfășurării unei largi activități de ridicare a conștiinței socialiste a oamenilor muncii, cu o morală superioară, cu o atitudine avansată față de muncă, față de interesele generale ale societății.

O importanță cu totul deosebită pentru respectarea disciplinei muncii prezintă preocuparea directă a conducerii de partid și de stat prin analizele periodice și stabilirea de măsuri corespunzătoare ce vizează înlăturarea cauzelor și condițiile generatoare de abateri disciplinare.

Programul P.C.R. pentru îmbunătățirea activității ideologice, ridicarea nivelului general al cunoașterii și educația socialistă a maselor, pentru așezarea relațiilor din societatea noastră pe baza principiilor eticii și echității socialiste și comuniste, cât și Codul normelor vieții și muncii comuniștilor, ale eticii și echității socialiste cuprind principii de comportare, a căror traducere în viață exercită o influență puternică asupra tuturor membrilor societății, asupra tuturor oamenilor muncii.

O atenție deosebită acordă partidul și statul tinerei generații, formării la copii și tineret a dragostei față de muncă, a deprinderii de a respecta proprietatea socialistă, legile, regulile sociale de conviețuire, pentru formarea și dezvoltarea conștiinței lor socialiste. În acest scop, Decretul nr. 468/1971, în art. 12, stabilește pentru Ministerul Educației și Învățământului obligația de a lua măsuri de îmbunătățire a procesului de educație a tineretului în spiritul respectării prevederilor legale, prin introducerea în programele școlare a unor cunoștințe privind conținutul principalelor legi, organizarea de dezbateri asupra unor prevederi din acte normative de interes general.

Procesul educației copiilor și tinerilor început în familie, se continuă și întregeste în școală⁷, în organizațiile de pionieri și U.T.C. și în colectivele organizațiilor socialiste în care vor munci ulterior.

⁶ N. Ceaușescu, *Expunere cu privire la Programul P.C.R. pentru îmbunătățirea activității ideologice, ridicarea nivelului general al cunoașterii și educația socialistă a maselor, pentru așezarea relațiilor pe baza principiilor eticii și echității socialiste și comuniste*. Ed. pol., Buc., 1971, p. 55.

⁷ Vezi Legea nr. 28 din 21 dec. 1978 privind educația și învățământul

În acest vast proces de educație și instrucție este cuprins și un mare număr de oameni ai muncii, care participă la diverse forme de instruire, calificare, recalificare, perfecționare a pregătirii profesionale etc.

În vederea înlăturării vechilor mentalități, deprinderi și obiceiuri, care nu-și mai găsesc nici o bază în societatea socialistă, deci a cauzelor de ordin moral ale săvârșirii de abateri disciplinare, aport important îl aduce învățămîntul ideologic organizat de partid, U.T.C. și sindicat, instituțiile de artă și cultură, radioteleviziunea și presa — mijloace de ridicare a conștiinței socialiste⁸, iar prin intermediul conștiinței, de influențare a conduitei oamenilor muncii.

În ansamblul mijloacelor de asigurare a disciplinei muncii se înscrie și obligația organelor de conducere ale ministerelor, celorlalte organe centrale și locale și a unităților socialiste ca, imediat după publicarea actelor normative care interesează domeniul lor de activitate să ia următoarele măsuri:

— organizarea studierii prevederilor legale de către personalul care are atribuții în aplicarea acestor prevederi;

— asigurarea condițiilor materiale, tehnice și organizatorice pentru aplicarea imediată a prevederilor legale în unitățile socialiste;

— asigurarea controlului asupra aplicării prevederilor legale;

— includerea în planurile de perfecționare profesională a personalului a unor teme privind cunoașterea legislației — cunoaștere care constituie un criteriu de menținere și promovare în funcție a persoanelor încadrate în muncă⁹.

Consiliilor populare le revine sarcina de popularizare a legislației prin intermediul tuturor formelor organizatorice de atragere a maselor, Ministerului Justiției, Ministerului de Interne și Procuraturii Generale le revine sarcina de a organiza cel puțin o dată pe trimestru întâlniri cu populația, în care se vor dezbate principalele aspecte privind conținutul legilor, vor extinde judecarea unor procese la fața locului, în organizațiile socialiste, comune sau cartiere.

O contribuție importantă la prevenirea abaterilor disciplinare o aduc masele de oameni ai muncii, prin intermediul opiniei publice. Dezaprobarea colectivă a oricăror încălcări a disciplinei muncii are o influență deosebită din punct de vedere educativ, determinînd pe cei înclinați să comită asemenea fapte, să se abțină de la săvârșirea lor. Analiza în cadrul colectivelor de muncă a abaterilor care aduc atingere avutului obștesc ori care contravin disciplinei muncii, stabilirea responsabilităților și luarea cu fermitate a măsurilor ce se impun în fiecare caz¹⁰, precum și dezbaterile de către colectivele largi de oameni ai muncii și exprimarea părerii acestora în legătură cu faptele de încălcare a legii, ce formează obiectul unor procese, se prevede în art. 171, al. 3, din Codul muncii, trebuie să constituie forme eficiente de participare

⁸ Vezi Programul P.C.R. de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism, Ed. pol., București, 1975, p. 135—137 și 163—165.

⁹ Vezi Decretul nr. 468/1971, privind unele măsuri de îmbunătățire a activității de aplicare și de popularizare a legislației publicat în „Bulet. of. al R.S.R.”, nr. 165 din 30 dec. 1971.

¹⁰ Vezi art. 64, lit. 1, din Legea nr. 5/1978 cu privire la organizarea și conducerea unităților socialiste de stat, precum și la funcționarea acestora pe baza autoconducerii muncitorești și autogestunii economico-financiare, republicată la 27 ianuarie 1982.

a maselor la asigurarea respectării legilor și educarea socialistă a celor ce muncesc.

Prin larga lor competență, comisiile de judecată exercită o puternică influență educativă asupra persoanelor participante în cauzele pe care le soluționează, cât și asupra colectivelor de oameni ai muncii în care își desfășoară activitatea, contribuind la înlăturarea unor manifestări incompatibile cu regulile de conviețuire socialistă, la asigurarea unei comportări corespunzătoare la întărirea și dezvoltarea avutului obștesc, la înlăturarea ordinii și disciplinei în muncă.

Masle populare își aduc contribuția la prevenirea abaterilor disciplinare și prin participarea la efectuarea controlului obștesc, prin urmărirea modului în care sunt respectate dispozițiile legale și întărirea disciplinei muncii în sectoarele de servire a populației, urmărirea aplicării normelor de protecție a muncii, descoperirea și înlăturarea cauzelor care duc la comiterea de abateri disciplinare în sectoarele controlate etc.¹¹

Un alt mijloc prin care oamenii muncii contribuie la întărirea disciplinei muncii îl constituie propunerile, sesizările și reclamațiile pe care le adresează organelor de partid și de stat, prin care li se aduc la cunoștință diferite deficiențe existente în activitatea unor organe, instituții, organizații și chiar a unor persoane, de multe ori făcându-se și propuneri de îmbunătățire a muncii și înlăturare a cauzelor generatoare de abateri disciplinare.

De asemenea, organele procuraturii, cele arbitrale și cele de control financiar, instanțele judecătorești și comisiile de judecată în desfășurarea activității lor, dacă constată anumite neajunsuri în activitatea unor organe, organizații și chiar a unor persoane, în afara măsurilor pe care le iau potrivit competenței lor, sesizează factorii de răspundere în drept a lua măsurile care se impun în vederea sancționării celor vinovați de producerea lor și preîntâmpinarea unor noi încălcări ale disciplinei muncii.

La respectarea disciplinei în muncă, cât și la îndeplinirea îndatoririlor ce revin fiecărei persoane încadrate în muncă, o contribuție substanțială o aduc sindicatele. Prin întreaga lor activitate, se stabilește în art. 166, din Codul muncii, sindicatele contribuie la dezvoltarea conștiinței socialiste a celor ce muncesc, la cultivarea trăsăturilor morale corespunzătoare principiilor eticii și echității socialiste și comuniste.¹²

Contribuția sindicatelor în acest domeniu se realizează și prin prelucrarea în ședințele grupelor și secțiilor sindicale a unor cazuri de încălcări ale disciplinei muncii, a sancțiunilor aplicate unor membri care au comis abateri disciplinare, prin folosirea criticii principiale împotriva acelor care au comportări necorespunzătoare în muncă.

Sistemul stabilit prin art. 18, din Legea nr. 12/1971, de a se acorda anual aprecieri și calificative tuturor persoanelor încadrate în muncă, cât și faptul că la orice promovare, conducerile unităților trebuie, potrivit art. 21, din aceeași lege, să țină seama de aceste notări și de părerea colectivului din care face parte cel ce urmează a fi promovat, constituie mijloace eficiente de

¹¹ Vezi Legea nr. 6/1972 privind organizarea și funcționarea controlului obștesc.

¹² Vezi Statutul-cadru al sindicatului, art. 1—6; Statutul-cadru al Uniunii pe ramuri de activitate, art. 1—7; Statutul Uniunii Generale a Sindicatelor, art. 1—5 și Statutul comisiilor teritoriale ale sindicatelor, art. 1—9.

influențare asupra conduitei persoanelor încadrate, de a-i determina pe cei care comit abateri să nu le mai repete, iar pentru ceilalți, să se abțină de la săvârșirea unor fapte care ar atrage măsura sancționării lor.

Toate aceste măsuri și mijloace educative și de prevenire subliniază importanța metodei educative, a convingerii în asigurarea disciplinei muncii și, totodată, perfectă concordanță între metodele de asigurare și caracterele disciplinei socialiste a muncii.

Metoda stimulării materiale și morale constă într-un ansamblu de măsuri prin aplicarea cărora se urmărește nu numai o simplă îndeplinire a îndatoririlor de serviciu, ci o atitudine activă pentru realizarea și depășirea sarcinilor de plan, respectarea disciplinei și îndeplinirea ordinii în unitate, o conduită ireproșabilă, exemplară. În acest scop, Codul muncii, în art. 99, stabilește că persoanele încadrate în muncă, care își îndeplinesc în cele mai bune condițiuni sarcinile care le revin, precum și pentru realizări deosebite în îndeplinirea angajamentelor individuale și colective, pot primi, potrivit dispozițiilor legale, anumite recompense. Prevederi similare întâlnim și în alte acte normative, de exemplu, în Statutul disciplinar al personalului din unitățile de transporturi, art. 25 și 26; Statutul personalului didactic, art. 202; unele legi organice¹³, regulamentele de ordine interioară etc.

Prin Codul muncii, art. 99, Legea nr. 1/1970 și Îndrumarul pentru întocmirea regulamentelor de ordine interioară se instituie un sistem de recompense de aplicație generală, din care fac parte: acordarea de trepte sau građații la retribuirea tarifară cu reducerea vechimii minime; gratificații, premii și alte recompense materiale; ordine, medalii, titluri de onoare, diplome de onoare, insigne, titluri distinctiv; înscrierea în cartea de onoare, pe tabloul de onoare, evidențierea în muncă, mulțumirea verbală sau în scris.

În același timp, prin Statutul disciplinar al personalului din unitățile de transporturi sînt instituite, în afara acestora, unele recompense specifice, de exemplu, insigna „Pentru merit ceferist”, prevederi similare întîlnindu-se și în alte statute.

Un important rol în asigurarea și întărirea disciplinei socialiste a muncii îl are actualul sistem de retribuire a muncii¹⁴, prin asigurarea unei legături mai strîns dintre rezultatele muncii și quantumul veniturilor obținute, prin acordarea unui spor mai mare la retribuire pentru vechimea neîntrepută în aceeași unitate, precum și creșterea duratei concediului de odihnă, a îndemnetății regulărilor de ordine interioară se instituie un sistem de recompensiilor în caz de boală și maternitate și a pensiilor în raport, după caz, de vechimea în muncă și vechimea neîntrepută în muncă. De asemenea, trebuie să mai adăugăm participarea la beneficii, sistemul premial și recompensele speciale acordate persoanelor încadrate în muncă pentru invenții și inovații.

Acordarea recompenselor se face în conformitate cu dispozițiile legale care reglementează conferirea acestora, cît și, după caz, cu prevederile Co-

¹³ Vezi Legea nr. 58/1968 pentru organizarea judecătorească; Legea nr. 60/1968, pentru organizarea și funcționarea procuraturii R.S.R.

¹⁴ Vezi Legea nr. 57/1974 privind retribuirea după cantitatea și calitatea muncii, modificată prin Legea nr. 4/1978 și Legea cu privire la principiile de bază ale perfecționării sistemului de retribuire a muncii și de repartizare a veniturilor oamenilor muncii din 1983.

dului muncii, statutelor, regulamentelor etc. Cu alte cuvinte, pentru acordarea unei recompense sau distincții, trebuie îndeplinite unele condiții generale, prevăzute de Codul muncii, statute etc., comune pentru toate cazurile, care constau în îndeplinirea în bune condițiuni și la timp a sarcinilor, precum și în obținerea de rezultate deosebite în îndeplinirea angajamentelor individuale și colective și unele condiții speciale, prevăzute de dispozițiile care reglementează forma respectivă de recompensă, de exemplu, acordarea unui premiu trebuie făcută în conformitate cu normele care reglementează sistemul premial.

Acele normative la care ne-am referit mai sus reglementează un sistem unitar de recompense, cu unele excepții care variază de la un act normativ la altul.

Folosirea cât mai eficientă a recompenselor, impune ca acordarea lor să se facă, în fiecare caz în parte, pe baza unei analize prealabile temeinice, înfăptuindu-se în vedere meritele reale, precum și contribuția efectivă adusă la buna desfășurare a activității în unitate.

Orice apreciere necorespunzătoare a activității desfășurate, în sensul exagerării, diminuării sau ignorării meritelor unei persoane sau unui colectiv, poate să diminueze sau chiar să înlăture realizarea scopului urmărit de conducător prin instituirea sistemului de recompense. Considerăm că, atunci când, conducătorii unității împreună cu comitetul sindicatului apreciază că o anumită persoană, prin activitatea sa, a adus o contribuție substanțială la realizarea sarcinilor de producție, la buna desfășurare a activității, îi pot acorda concomitent mai multe recompense, de exemplu, acordarea unui premiu pentru economii de combustibili și energie și evidențierea în muncă.

Competența acordării de recompense este prevăzută în regulamentele de ordine interioară și în statute, ea aparținând în anumite limite, după caz, maistrilor¹⁵, conducătorilor compartimentelor de muncă, conducătorilor unităților și organelor de conducere colectivă, pentru întregul personal, cu excepția personalului de conducere, pentru care acordarea de recompense revine organului ierarhic superior.

Când un conducător apreciază că o persoană merită o recompensă care depășește competența sa, el va face propuneri conducătorului ierarhic superior.

Toate recompensele acordate, cu excepția mulțumirii verbale, se comunică în scris celui în cauză și se notează în dosarul sau fișa personală, respectiv, în tabloul de serviciu, iar înscririle în cartea de onoare, ordinele, medaliile și titlurile de onoare se înscriu și în cartea de muncă.

Alături de metode educative și de cea a stimulării morale și materiale, este reglementată răspunderea acelor care încalcă disciplina muncii, formă a constrîngerii de stat.

Prin aplicarea constrîngerii juridice împotriva acelor care încalcă disciplina muncii se restabilește ordinea interioară din unitate, se exprimă reproșarea de către colectivul de muncă a faptei comise. Orice încălcare a legilor, orice stîrbire a disciplinei și ordinii — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu în expunerea făcută la plenara C.C. al P.C.R. din noiembrie 1971—

¹⁵ Această competență a fost acordată maistrilor prin art. 12 din Legea nr. 6/1977 privind rolul și atribuțiile maestrului în producție.

dăunează desfășurării cu succes a întregii activități, intereselor întregului popor și de aceea trebuie combătute cu toată hotărîrea, neadmițîndu-se manifestarea lor sub nici o formă”¹⁶.

Efectul educativ al constrîngerii nu se reduce numai la actul izolat al stabilirii și executării sancțiunilor. Aplicarea constrîngerii include în sine toate fazele procedurii organizate și desfășurate pentru sancționarea abaterii disciplinare comise. Fiecare din aceste faze are efect coercitiv și, în același timp, educativ asupra persoanei în cauză și, totodată, efect educativ asupra întregului colectiv de muncă din unitate¹⁷.

Metodele de asigurare a disciplinei muncii deși sînt de natură diferită, în aplicarea lor practică ele nu sînt izolate, ci se află într-un raport de condiționare reciprocă.

În condițiile construirii societății socialiste multilateral dezvoltate, are loc un proces obiectiv de transformare dialectică a corelației dintre metodele de asigurare a disciplinei muncii, în sensul restrîngerii treptate a sferei și importanței metodei constrîngerii și a lărgirii sferei și importanței metodei educative și a metodei stimulării morale și materiale. Schimbarea raportului dintre constrîngere și convingere — subliniază unii autori¹⁸ — se manifestă și în apropierea constrîngerii de convingere, prin creșterea rolului educativ și preventiv al pedepsei, prin corectarea conduitei celui sancționat, prin rolul educativ exercitat față de restul colectivului de muncă.

Restrîngerea continuă a sferei constrîngerii și creșterea rolului celorlalte metode de asigurare a disciplinei muncii nu trebuie să ducă la subestimarea rolului constrîngerii. Constrîngerea, deși are rol secundar, este totuși necesară și în societatea socialistă, fapt subliniat de către Lenin, care a arătat că „mai întîi trebuie neapărat să convingem și apoi să constrîngem”¹⁹.

După cum este bine cunoscut, reglementarea raporturilor dintre oameni se face nu numai prin intermediul normelor juridice, ci și prin a altor categorii de norme sociale, cum sînt, de exemplu, normele morale.

Cu toate că în societatea noastră crește continuu importanța normelor morale în respectarea disciplinei muncii, aceasta nu trebuie să excludă înrîurirea juridică a conduitei oamenilor muncii, deoarece respectarea de bună voie a normelor juridice demonstrează, așa cum s-a mai susținut în literatura de specialitate, nu înlocuirea normelor juridice cu norme morale, ci rolul mai mare al stimulentei morale și al educației în respectarea obligațiilor de muncă.

Folosirea cît mai judicioasă a acestor metode, precum și îmbinarea lor rațională, sînt de natură să contribuie în mod activ la respectarea disciplinei muncii, la formarea atitudinii comuniste față de muncă, la realizarea în cele mai bune condițiuni a sarcinilor care revin fiecărui om al muncii, fiecărei unități, societăți în ansamblul ei.

¹⁶ N. Ceaușescu, *Expunere cu privire la Programul P.C.R. pentru îmbunătățirea activității ideologice, ridicarea nivelului general al cunoașterii și educația socialistă a maselor, pentru așezarea relațiilor din societatea noastră pe baza principiilor eticii și echității socialiste* comuniste, Ed. Pol., București, 1971, p. 55—56.

¹⁷ Vezi, Gr. Rîpeanu, I. Deșeter și O. Stoica, *art. cit.*, p. 13.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 43, Ed. Politică, București, 1966, p. 54.

LA RÉGLEMENTATION DES DESSINS ET DES MODÈLES INDUSTRIELS

PAR

IOAN MACOVEI

1. *Considérations introductives*

Les dessins et les modèles industriels représentent des créations de forme qui permettent l'individualisation des produits industriels par un élément esthétique ou artistique.

L'esthétique industrielle a un rôle important dans l'orientation de la demande du consommateur et dans l'accroissement de la valeur commerciale du produit. Étant des formes de la création intellectuelle, les modèles et les dessins industriels contribuent au développement de l'industrie et à l'accroissement de l'efficacité économique de l'entreprise. Les dessins et les modèles industriels concrétisent ou confèrent de personnalité aux produits déjà connus, en les imprimant de nouveaux éléments de forme.

Dans le déroulement des activités industrielles, artisanales et commerciales, les dessins et les modèles industriels impliquent une protection juridique spécifique¹.

Les dessins sont des ensembles de lignes et de couleurs et les modèles, des formes ou de aspects plastiques réalisés sur des surfaces planes ou dans l'espace. Par leur application sur un produit industriel, on crée un effet décoratif ou une configuration distincte².

Dans la pratique, l'objet susceptible de propriété industrielle peut constituer une invention qu'on peut breveter, mais aussi un dessin ou un modèle industriel. Si la liaison entre la forme et l'effet technique du produit est indissoluble, on va appliquer le régime des brevets d'invention. On explique la préférence manifestée par la majorité des législations nationales pour cette solution par la préoccupation d'assurer le respect des prévisions dans la matière des inventions.

On établit la liaison entre la forme artistique et l'effet technique par le critère de la multiplicité des formes et par le critère de la contribution de la forme. Selon le premier critère, si l'effet technique se produit aussi par l'utilisation d'autres formes que celle utilisée, la protection sera comme dessin ou modèle industriel. Selon le second critère, lorsque la forme utilisée participe à l'obtention de l'effet technique, la protection sera par brevet³.

¹ Voir Yolanda Eminescu, *Traité de propriété industrielle, Tome I, De nouvelles créations*, Ed. de l'Académie de la RSR, Buc., 1982, p. 168 et suiv.

² Voir aussi la Loi type de l'Organisation Mondiale de la Propriété Intellectuelle sur les dessins et les modèles industriels, dans "La propriété industrielle", 1971, no. 9, p. 253 et suiv.

³ Voir Marie Angèle Perot-Marel, *Les principes de la protection des dessins et modèles dans les pays du marché commun*, Paris-La Hays, Edition Mouton, 1968, p. 291 et suiv.

2. *Nature juridique*

Les dessins et les modèles industriels étant communs à l'art et à l'industrie ont une double nature. En les rapportant à l'effort créateur, les dessins et les modèles industriels sont une partie du droit d'auteur, mais du point de vue de leur destination et du mode de reproduction, ils appartiennent à la propriété industrielle.

Grâce à leur nature dualiste, on nomme les dessins et les modèles industriels œuvres d'art appliqué à l'industrie. Mais le concept d'art appliqué n'a pas un sens unitaire. L'art appliqué peut être indentifié avec la notion des dessins et modèles industriels ou différent, indiquant seulement une catégorie de créations de forme.

Dans la littérature juridique⁴, les créations intellectuelles sont divisées en plusieurs groupes : des créations industrielles proprement-dites, des créations artistiques et des créations artistiques pures.

Les créations industrielles proprement-dites ou les créations "techniques" sont appliquées dans l'industrie et sont importantes par leur utilité. Les plus importantes créations techniques sont les inventions. À la mesure que la création technique présente également un intérêt ornemental ou artistique, la protection juridique serra différente. Le brevet assure seulement la protection de l'invention ou inclût aussi l'aspect ornemental si l'élément utilitaire ou ne peut pas être dissocié de l'élément artistique.

On applique les créations artistiques ou ornementales dans l'industrie, sans avoir un caractère de nouveauté. La forme artistique est ajoutée ou incorporée à l'objet utilitaire. C'est de cette catégorie que font partie les dessins et les modèles industriels.

Les créations artistiques pures s'individualisent par l'aspect esthétique. Par rapport à l'élément utilitaire, l'aspect artistique est autonome.

3. *Systèmes de protection*

La protection des dessins et de modèles industriels est différente selon la considération qu'on accorde à l'élément industriel ou à l'élément artistiques. Les législations nationales ont opté pour des solutions qui s'inscrivent entre le droit de propriété industrielle et le droit d'auteur sur les œuvres artistiques. On peut répartir ainsi les solutions adoptées : le système du cumul de protection, le système du cumul partiel et le système de la protection spécifique.

3.1. *Le système du cumul de protection*

Le système du cumul de protection est consacré par le droit français. Les dessins et les modèles industriels sont réglementés par la Loi spéciale de 14 Mars 1909 et par la Loi de 11 Mars 1957 concernant la propriété littéraire et artistique.

Dans ce système, le créateur peut invoquer les deux régimes de protection. De plus, il peut solliciter, à son appréciation, l'application du régime spécifique

⁴ Voir Paul Roubier, *Le droit de la propriété industrielle*, vol. II, Sirey, Paris, 1954, p. 382 et suiv.

aux dessins et aux modèles industriels ou du régime concernant le droit d'auteur sur les œuvres artistiques.

Le système du cumule s'explique par la théorie de l'unité de l'art. Selon cette théorie, on ne peut pas différencier l'art proprement-dit de l'art appliqué.

Les avantages du cumule de protection sont :

— à l'absence de l'exécution du dépôt, on peut valorifier les prérogatives du créateur dans le système du droit d'auteur ;

— la durée de la protection est plus grande dans le cadre du droit d'auteur ;

— l'action en contrefaçon implique une procédure plus simple dans le système du droit d'auteur.

La solution du cumule de protection est admise par la majorité des législations socialistes. En ce sens : la Décision du Conseil de Ministres de 29 janvier 1963 concernant la protection des dessins et des modèles industriels dans le droit polonais et le Décret de 9 juillet 1965 concernant les dessins industriels dans le droit soviétique.

3.2. *Le système du cumule partiel*

Le système du cumule partiel est traditionnel dans le droit allemand. Dans ce système, quoique le cumule soit admis, on n'accepte pas la théorie de l'unité de l'art. Les dessins et les modèles industriels proprement-dits sont différenciés des œuvres d'art appliqué qu'on protège par le droit d'auteur.

Dans le droit de la République Fédérale d'Allemagne les dessins et les modèles industriels bénéficient de la protection de la Loi spéciale de 11 janvier 1876 et de la Loi du droit d'auteur de 9 septembre 1965. Mais la protection des dessins et des modèles dans le cadre du droit d'auteur est conditionnée par l'existence d'un élément d'originalité.

La distinction entre les dessins ou les modèles et les œuvres d'art appliqué a comme fondement le critère artistique de l'œuvre. Dans la situation où le dessin ou le modèle industriel présente un certain niveau artistique, on accorde une double protection. Si le dessin ou le modèle industriel n'est pas original, on appliquera la réglementation spéciale.

On applique aussi le système du cumule partiel dans le droit de la République Démocratique d'Allemagne.

3.3. *Le système de la protection spécifique*

Le système de la protection spécifique est adoptée par le droit italien. Par l'exclusion totale du cumule de protection, les dessins et les modèles industriels sont protégés seulement dans le cadre de la réglementation spéciale, établie par le Décret de 25 août 1940.

Les dessins et les modèles industriels sont dénommés des créations ornementales. Le régime juridique est le même que celui appliqué aux modèles d'utilité.

Dans le cas où l'élément artistique est prépondérant et séparé de l'aspect industriel, les créations ornementales peuvent être protégées dans le système du droit d'auteur, prévu par la Loi de 22 avril 1941.

Si on ne peut pas dissocier les deux éléments, au mode abstrait et idéal, les créations ornementales seront soumises à la Loi spéciale.

Le système de l'exclusion du cumul de protection est consacré aussi par le droit tchèque, par la Loi de 1 novembre 1972 concernant les découvertes, les inventions, les rationalisations, les dessins et les modèles industriels.

4. Les conditions de qualification des dessins et des modèles industriels

Pour bénéficier de la protection juridique, le dessin ou le modèle industriel doit accomplir deux conditions :

- que la solution esthétique soit nouvelle ;
- que la solution esthétique soit applicable par voie industrielle.

Dans le domaine des modèles et des dessins industriels, la nouveauté n'est pas absolue. Les formes nouvelles sont dépendantes des formes antérieures et elles sont appréciées en les rapportant aux particularités existantes. La nouveauté de dessins ou des modèles industriels résulte de l'originalité de la combinaison de quelques éléments déjà connus⁵.

Dans le droit français, la nouveauté des dessins et des modèles industriels est confondue, en fait, à l'originalité. Le trait original peut être déterminé d'une différence de disposition ou de groupement. Quoiqu'elle ait une essence subjective, on apprécie l'originalité plus rigoureusement que dans le système du droit d'auteur⁶.

Dans le droit ouest-allemand, les dessins et les modèles industriels doivent être nouveaux et originaux. Dans la détermination de la nouveauté, la jurisprudence utilise le critère de la nouveauté objective ou effective. La nouveauté objective peut être absolue ou relative, ainsi qu'elle se rapporte à tous les dessins et les modèles industriels ou seulement à ceux qui sont inclus dans la sphère de la circulation commerciale de l'objet. D'autre part, la doctrine a opté pour le critère de la nouveauté subjective. Dans la détermination de l'originalité, on tient compte du niveau créateur de l'auteur, qu'on demande être supérieur aux possibilités moyennes d'un industriel designer.

Dans le droit italien, l'élément de nouveauté, en l'absence des prévisions exprès dans la Loi spéciale concernant les dessins et les modèles industriels, on apprécie selon les critères indiqués par la Loi des brevets d'invention. Pourtant, dans la pratique, on fait distinction entre l'aspect esthétique et la fonction utilitaire des dessins et des modèles industriels. On applique le critère de l'originalité à l'aspect esthétique et la condition de la nouveauté détermine la fonction utilitaire de l'objet. Dans cette solution, la divulgation est destructive de nouveauté.

Dans la Loi uniforme de Bénélux de 1 janvier 1975 on établit la nouveauté selon des critères strictement objectifs. L'existence d'un dépôt antérieur ou d'une antériorité notoire est destructive de nouveauté.

Les dessins et les modèles doivent être applicables par voie industrielle. Les dessins et les modèles industriels sont applicables dans la pratique s'ils sont utilisables plusieurs fois.

⁵ Voir Marie-Angèle Perot Morel, *oeuvre cit.*, p. 215.

⁶ Voir Paul Roubier, *oeuvre cit.*, p. 382 et suiv. ; Marie-Angèle Perot Morel, *oeuvre cit.*, p. 235.

5. *Le dépôt des dessins et des modèles industriels*

La protection juridique des dessins et des modèles industriels suppose la réalisation d'un dépôt. Dans les systèmes de droit des états, le dépôt des dessins et des modèles industriels est déclaratif ou attributif.

Dans le système du dépôt déclaratif, le premier déposant bénéficie d'une présomption de propriété industrielle. Cette présomption peut être combattue par la preuve contraire.

Le système du dépôt déclaratif est consacré dans le droit français. La réalisation du dépôt assure au déposant une protection pour une période de 5 ans. Le dépôt peut renouvelé pour une période de 20 ans et, à l'expiration de ce terme, pour autres 25 ans.

Dans le système du dépôt attributif, on constitue le droit privatif du déposant par enregistrement. La constitution du dépôt est conditionnée par l'accomplissement des exigences de forme et parfois de fond expressément prévues.

La solution du dépôt attributif est adoptée par le droit polonais et hongrois. Les effets du dépôt se produisent pendant 5 ans. Le dépôt peut être renouvelé pour une nouvelle période de 5 ans.

Il y a deux exceptions de la règle du caractère attributif du dépôt. Les personnes autorisées bénéficient du droit à l'action en revendication et du droit de possession antérieure et personnelle.

6. *Les droits et les obligations concernant les dessins et les modèles industriels*

On protège les dessins et les modèles industriels par la délivrance d'un brevet. Dans quelques législations socialistes, pour les modèles et les dessins industriels réalisés dans le cadre des rapports de service ou fondés sur un contrat, on accorde des certificats⁷.

L'auteur du dessin ou du modèle industriel est la personne qui l'a créé.

La qualité d'auteur du dessin ou du modèle industriel confère au titulaire une série de droits et d'obligations semblantes aux droits et aux obligations de l'auteur d'une oeuvre de création intellectuelle.

A propos de la qualité d'auteur, dans la pratique, on a soulevé la question de la reproduction du dessin ou du modèle industriel par une autre personne que l'auteur. Dans le cas où l'auteur a commandé la reproduction de l'objet à un producteur, on reconnaît au créateur la qualité d'auteur et la propriété du dessin ou du modèle. Si le modèle ou le dessin industriel qu'on exécute est commandé par le producteur, la qualité d'auteur reste au créateur et le droit de reproduction de l'objet, à la suite d'un abandon implicite, appartient au producteur⁸.

⁷ Voir par. 82 de la Loi tchécoslovaque concernant les découvertes, les inventions, les rationalisations, les dessins et les modèles industriels.

⁸ Voir Paul Roubier, *ouv. cit.*, p. 454 et suiv.

7. La transmission des droits concernant les dessins et les modèles industriels

La cession des dessins et des modèles industriels est réglementée par les dispositions du droit commun. La cession peut avoir comme objet la transmission de l'oeuvre et du droit exclusif de reproduction ou seulement du droit de reproduction.

8. L'extinction des droits concernant les dessins et les modèles industriels

Les droits sur les dessins et les modèles industriels s'éteignent par l'expiration de la durée de protection et par abandon. En l'absence d'une obligation d'exploitation, le renoncement ne peut pas être présumé.

9. La protection internationale des dessins et des modèles industriels

La protection internationale des dessins et des modèles industriels est assurée par la Convention de Paris pour la protection de la propriété industrielle et la Convention de Berne pour la protection des oeuvres littéraires et artistiques. Les dessins et les modèles industriels sont susceptibles, sur le plan international aussi, d'une double protection.

Les pays membres de l'Union de Paris, conformément à l'art. 5 quinquies de la Convention, ont l'obligation de protéger les dessins et les modèles industriels. On applique aux dessins et aux modèles industriels les principes du traitement national et du droit de priorité.

Les pays membres de l'Union de Berne, conformément à l'art. 2 de la Convention, ont la faculté de réglementer le champ d'application des lois concernant les oeuvres d'art appliqué et les dessins et les modèles industriels ainsi que leurs conditions de protection. Pour les oeuvres protégées comme dessins et modèles dans le pays d'origine, on ne peut pas solliciter, dans autre pays de l'Union, que la protection spéciale accordée dans ce pays aux dessins et aux modèles. Pourtant, les dessins et les modèles industriels seront protégés comme oeuvres artistiques, si dans le pays d'origine on n'accorde pas une protection spécifique.

Dans le cadre de la Convention de Paris, les dessins et les modèles industriels ont constitué l'objet d'une entente spéciale.

Le 6 novembre 1925, à La Haye, on a conclu un Arrangement concernant le dépôt international des dessins et des modèles industriels. L'Arrangement est entré en vigueur le 1 juin 1928. L'Arrangement de la Haye a été révisé à Londres le 2 juin 1934 et à La Haye le 28 novembre 1960. L'Arrangement a été complété par l'acte additionnel de Monaco de 1961, l'Acte complémentaire de Stockholm de 1967 et le Protocole de Genève de 1975. L'Acte de La Haye de 1960 n'est pas encore entré en vigueur. Le 1 janvier 1983, 17 Etats étaient membres de l'Union restreinte de La Haye. Conformément à l'Arrangement de La Haye, dans la forme révisée à Londres, on effectue le dépôt international unique des dessins et des modèles industriels à l'Organisation Mondiale de la Propriété Intellectuelle. Le dépôt produit des effets sur une période de 15 ans. Le dépôt international représente un faisceau de dépôts nationaux.

Conformément à l'Arrangement de la Haye de 1960, le dépôt international des dessins et des modèles industriels se caractérise par les éléments suivants :

— on dépose la demande d'enregistrement international directement par le solliciteur ou par l'intermédiaire de l'administration nationale ;

— le déposant peut remettre, tout au plus de 12 mois, la publication du dessin ou du modèle industriel enregistré internationalement ;

— on fait le renouvellement du dépôt de 5 en 5 ans, mais la durée de protection est établie par les législations nationales ;

— les effets du dépôt sont conformes aux dispositions des législations nationales ;

— la protection assurée par dépôt est limitée territorialement aux pays membres de l'Union restreinte, indiqués par le déposant.

ELEMENTE DE PSIHOLOGIE ȘI DE TACTICĂ A AUDIERII PERSOANEI VĂTĂMATE

DE

AUREL CIOPRAGA

Un participant în procesul penal, cu o fizionomie psihologică și procesuală distincte este cel asupra căruia s-au îndreptat consecințele dăunătoare ale infracțiunii — *persoana vătămată*.

Persoana vătămată poate compărea în proces în diverse poziții procesuale¹. Astfel, în funcție de natura prejudiciului suferit și de manifestarea sa de voință, poate avea fie *calitatea de parte vătămată*, fie *calitatea de parte civilă*, ori să reunească ambele calități, fie, în sfârșit, *calitatea de martor*.

Cel ce a suferit un prejudiciu de natură fizică, morală sau materială și își manifestă voința de a participa în proces în legătură cu tragerea la răspundere penală a inculpatului, dobândește *calitatea de parte vătămată*, iar atunci când acționează în legătură cu tragerea la răspundere civilă, cel vătămat dobândește *calitatea de parte civilă*. Când persoana vătămată nu participă în proces nici în calitate de parte vătămată și nici de parte civilă, poate fi ascultată în *calitate de martor*.

Se știe că participarea în proces a părților se asociază întotdeauna cu interesul acestora ca pricina să fie soluționată într-un anumit fel. Prin susținerea învinuirii, partea vătămată urmărește condamnarea cât mai aspră a inculpatului, iar prin exercitarea acțiunii civile, partea civilă urmărește obținerea unor despăgubiri cât mai mari. Tot astfel, renunțarea la situația de parte, explicată de diverse motivații, și participarea acesteia în proces în calitate de martor, nu situează pe cel vătămat pe aceeași poziție procesuală cu martorul propriu-zis.

Așa fiind, la aplicarea procedeeleor tactice cu a căror observare trebuie efectuată ascultarea celui vătămat nu se poate face abstracție de psihologia sa particulară, după cum, aceste procedee nu pot fi desprinse de situația de parte a cărei participare în proces e legată de ideea apărării unor interese proprii, iar atunci când cel vătămat renunță la calitatea de parte și înțelege să fie ascultat ca martor, nu poate fi asimilat din punct de vedere psihologic martorului propriu-zis.

Ca și în cazul învinuitului sau inculpatului, ar fi de așteptat ca declarațiile persoanei vătămate să constituie sursa celor mai bogate și mai fidele informații², deoarece, teoretic, atât făptuitorul cât și persoana vătămată s-au aflat în condiții optime de percepție.

¹ Grigore Gr. Theodoru, *Dreptul procesual penal român*, Partea generală, vol. 1, Centrul de multiplicare Iași, p. 196 ș.u.

² Tiberiu Bogdan, *Probleme de psihologie judiciară*, Ed. șt., București, 1973, p. 95—96.

În realitate lucrurile se prezintă de multe ori altfel. Practica judiciară învederează faptul că pînă și declarațiile persoanei vătămate de totală bunăcredință oferă reduse garanții de veracitate, sînt lacunare, imprecise, datorită unei întregi serii de cauze de distorsionare a adevărului, deoarece, spre deosebire de ceilalți participanți la infracțiune, în cazul persoanei vătămate percepția și implicit memorarea faptelor se petrec pe fondul unor intense tulburări afective, care explică lacunozitatea declarațiilor, prezentarea inconștient denaturată a faptelor.

Stările afective, sub stăpînirea cărora se petrece percepția faptelor sînt marcate de modificări organice, precum și de intense trăiri subiective. Emoția de frică sub a cărei stăpînire persoana vătămată percepe cel mai adeseori împrejurările în care s-a săvîrșit infracțiunea este provocată de situații neașteptate, neobișnuite, de stări conflictuale, situații în care cel afectat de această stare nu și-a elaborat încă atitudinea pe care o va adopta sau nu prevede toate consecințele la care este expus.

Emoțiile de frică, de mînie și afectele care le corespund — groaza, furia, disperarea reduc considerabil controlul conștiinței asupra conduitei omului. Percepția situației conflictuale, a consecințelor dăunătoare cu a căror producere este amenințată persoana vătămată, cauzează, de cele mai multe ori, emoții violente (șoc), de o intensitate extremă, care au efectul unei puternice reacții dezorganizatoare, de agitație, de incapacitate de a reacționa, aspect care, în vorbirea curentă e plastic exprimat prin expresii cum sînt: „orb de mînie“, „înlemnit de frică“, „și-a pierdut capul“ etc.

O altă împrejurare ce explică caracterul lacunar și imprecis al percepției faptelor rezidă într-o cauză de factură obiectivă, de astă dată.

Conștient de riscul identificării sale de către cel vătămat sau de către martorii oculari, făptuitorul e preocupat de desăvîrșirea activității sale infracționale în limite cît mai reduse de timp, de părăsirea cît mai grabnică a locului infracțiunii. Or, întinderea și fidelitatea declarațiilor sînt direct dependente de durata percepției. Să adăugăm la aceasta că multe infracțiuni, prin natura lor, se săvîrșesc în unități reduse de timp, se caracterizează printr-un anumit dinamism. Rîtmul de desăvîrșire a activității infracționale, complexitatea acestor activități explică percepția fragmentară și totodată nepotrivirile dintre declarațiile celui vătămat și ale celor care în diverse condiții au participat la săvîrșirea infracțiunii.

II. Cum se petrece percepția în cazul persoanei vătămate, ce categorii de senzații⁴ concură în primul rînd la formarea declarațiilor sale, pentru ca de aici să desprindem procedeele tactice cu a căror observare trebuie efectuată ascultarea acestui participant în proces?

După cum se știe, în legislație, în limbajul juridic precum și în vorbirea curentă, situația de persoană vătămată, mai cu seamă de victimă a infracțiunii, se asociază cu ideea de suferință, de durere fizică sau morală, de unde

⁴ P. Fraisse, *Les émotions*, în *Traité de Psychologie*, vol. V, Paris, P.U.F., 1963, p. 238; Ana Tucicov-Bogdan, *Psihologie generală și psihologie socială (Afectivitatea și activitatea umană)*, Ed. did. și ped., București, 1973, p. 127 s.u.; Al. Roșca, *Psihologie generală*, Ed. did. și ped., București, 1976, p. 134 s.u.

⁵ Aurel Ciopraga, *Evaluarea probei testimoniale în procesul penal*, Ed. „Junimea” Iași, 1979, p. 18—31; Corneliu Nicola, *Unele elemente de psihologie judiciară*, Ministerul de Interne, Inspectoratul General al Miliției, Serviciul editorial și cinematografic, 1979, p. 10—12.

și consecința că alături de senzațiile vizuale și auditive, la formarea declarațiilor acestora concurează într-o mai largă măsură senzațiile cutanate, iar din categoria acestora din urmă, senzațiile de durere, senzațiile gustative și într-o anumită măsură senzațiile olfactive.

Senzațiile de durere, consecință a vătămării țesuturilor organismului, sînt determinate de stimuli variați (mecanici, termici, chimici) de o anumită intensitate. Asemenea senzații pot fi simțite în orice regiune a organismului, iar simțul durerii nu oferă nici o altă indicație decît cea de durere pură. Cel mult posibilitatea localizării relative a zonei lezate, a intensității durerii (vie, surdă, pulsatilă, zdrobitoare, străpungătoare) sau a duratei ei (continuă, trecătoare⁵).

Ceea ce victima percepe exact este senzația de durere dar ceea ce percepe mai puțin exact este cauza care o determină⁶. Astfel, dacă victima infracțiunii nu a avut posibilitatea să perceapă vizual agentul vulnerant, arătările acestuia cu privire la natura, forma, dimensiunile obiectului cu care s-au aplicat violențele sînt cu totul nesigure și pot fi luate în considerare numai în anumite limite, iar dacă victima nu a făcut astfel de precizări, sînt neavenite din punct de vedere tactic întrebările prin care s-ar tinde a se preciza asemenea împrejurări.

Specificul senzațiilor de durere explică de ce victima poate furniza informații cu totul nesigure sau contradictorii asupra caracterului, numărului leziunilor, intensității acestora, de ce, eventual, nu va putea preciza cu exactitate numărul leziunilor primite, momentul în care a primit cea mai gravă lovitură, în cazul infracțiunilor săvîrșite în participare, cine a aplicat lovitura care a provocat cea mai puternică leziune, în final, de ce o leziune superficială dar care afectează o zonă cu multiple terminații nervoase este resimțită ca o durere profundă⁷.

La elaborarea regulilor tactice de ascultare a persoanei vătămăte interesează și mecanismul de producere a *senzațiilor tactile* (*senzațiile de presiune, de atingere*).

Senzațiile tactile, rezultat al stimulării receptorilor cutanți, sînt determinate de deformarea pielii ca efect al presiunii. Senzațiile de presiune (de atingere) pot fi localizate cu suficientă precizie. Dar, din experiența de fiecare zi se știe că dacă asupra învelișului cutanat se exercită o anumită presiune, nu după mult timp încetăm de a mai încerca senzația de a atinge datorită instalării precoce a adaptării simțului tactil la presiune. Mai cu seamă în stare de mișcare, zonele de contact ale corpului cu diferite obiecte (îmbrăcăminte, ochelari, pipă, ceas etc.) se adaptează în asemenea măsură încît nu mai avem senzația de atingere cu asemenea obiecte.

⁵ Grigore Davidescu, ... 5 simțuri, ... 5 porți spre cunoaștere, Ed „Albatros”, 1972, 268, 278.

⁶ Enrico Altavilla, *Psichologia giuridiziară*, vol. II, (Gli attori nel procedimento penale), Unione tipografico-editrice torinese, 1955, p. 665.

⁷ Hanns Gros, *Manuel pratique d'instruction criminelle*, Paris, 1899, p. 88; Edmond Locard, *L'enquête criminelle et les méthodes scientifiques*, Paris, 1925, p. 34—35; François Gorphe, *La critique du témoignage*, Paris, 1927, p. 268.

⁸ Al. Roșca, în Al. Roșca (red.), *Psihologie generală*, Ediția a II-a, Ed. did. și ped. București, 1957, p. 230—231.

⁹ Kertész Imre, *A kihallgatási taktika lélektani alapjai* (Bazele psihologice ale tacticii de audiere), Budapest, 1965, p. 120.

Datorită unei intuiții empirice, infractorii cu experiență caută să profite de consecințele adaptării simțului tactil la presiune și reușesc să-și însușească bunuri aflate în contact cu diferite zone ale corpului, fără ca cei deposezați de asemenea obiecte să remarcă de îndată lipsa acestora.

O altă categorie de senzații ce concurează într-o anumită măsură la formarea declarațiilor persoanei vătămate sînt *senzațiile gustative*.

Senzațiile gustative¹⁰ sînt produse de însușirile chimice ale substanțelor dizolvate în salivă sau soluție apoasă care stimulează receptorii gustativi situați mai cu seamă în papilele linguale.

Mecanismul de producere a senzațiilor gustative interesează în acele situații în care persoana vătămată a fost victima unei încercări de otrăvire sau a unor intoxicații alimentare intenționate sau din culpă, cînd datorită ingerării unei cantități insuficiente din toxicul utilizat, inadecvenței mijlocului utilizat ori intervenției medicale oportune sau altor asemenea împrejurări, infracțiunea a rămas în faza tentativei.

Procedeele tactice cu a căror aplicare trebuie efectuată ascultarea victimei infracțiunii se referă la precizarea împrejurărilor în care au fost ingerate substanțele cu care s-a încercat activitatea de ucidere. Așa fiind, interogatoriul va trebui să poarte asupra următoarele aspecte: în ce împrejurare a ingerat un anumit aliment sau a consumat lichide, ceea ce presupune precizarea locului, indicarea cît mai exactă a limitelor de timp în care a consumat anumite alimente sau băuturi, în ce moment a încercat senzația de durere, cine a servit-o cu alimente, băuturi, felul acestora, dacă alimentele, băuturile consumate aveau sau nu gusturi caracteristice.

În fine, victima infracțiunii trebuie să fie întrebată asupra temperaturii și forme de prezentare a alimentelor sau băuturilor consumate deoarece acestea pot influența senzația de gust. Astfel, se știe că temperatura joacă un rol important în recepția sapidă punînd în evidență gustul alimentelor. Tot astfel, împrejurarea că alimentul cu care a fost combinat toxicul și-a păstrat sau nu aspectul, culoarea caracteristice poate influența senzația de gust.

O ultimă categorie de senzații care pot contribui într-o anumită măsură la formarea declarațiilor persoanei vătămate sînt *senzațiile olfactive*.

Senzațiile olfactive sau osnice constituie rezultatul stimulării receptorilor olfactivi situați în partea superioară a cavității nazale, către substanțe aflate în stare gazoasă sau sub formă de vapori.

Utilitatea cunoașterii mecanismului senzațiilor olfactive se verifică atît în situația în care persoana vătămată a suferit un prejudiciu fizic și va compărea în proces în calitate de parte vătămată, cît și atunci cînd aceasta a suferit un prejudiciu material și va compărea în proces în calitate de parte civilă, după cum, uneori, cel vătămat poate apărea atît în calitate de parte vătămată cît și de parte civilă.

Constituie împrejurări în care astfel de stimuli pot da naștere senzațiilor olfactive și în consecință pot constitui o sursă de formare a declarațiilor persoanei vătămate, infracțiunile de incendiu, analizatorul osmic ar putea deosebi mirosul caracteristic al incendiului propriu-zis cît și al substanței infla-

¹⁰ Al. Roșca, în Al. Roșca (red.), *Psihologia generală*, Ediția a II-a, p. 211.

mabile folosite, mirosul particular al unor substanțe toxice, stupefiante, medicamentoase ce au servit la săvârșirea unei infracțiuni (tentativă de omor), mirosurile ce însoțesc o explozie, mirosurile unor medii profesionale (în industria chimică și farmaceutică mai cu seamă) etc.

Declarațiile persoanei vătămate a căror sursă au constituit-o exclusiv senzațiile olfactive oferă informații doar asupra naturii obiectului care a produs un anumit miros, iar localizarea în spațiu a acestor stimuli se înscrie, de asemenea, în limite relative deoarece datele obținute de om prin mișlocirea organului olfactiv sînt informale, impalpabile și inconstante¹¹.

Cînd la formarea declarațiilor persoanei vătămate au contribuit și senzațiile olfactive, organul judiciar trebuie să țină seama de fenomenul de adaptare olfactivă¹², deoarece din momentul intervenirii adaptării, senzațiile nu mai sînt percepute cu aceeași intensitate. Astfel, dacă cel ce pătrunde într-o încăpere, la început este „pălit” de violența unui miros (fum de tutun, miros de medicamente, de parfum etc), după numai cîteva minute, senzația de miros nu mai este resimțită cu aceeași acuitate, ca urmare a intervenirii adaptării. Pentru restabilirea senzației olfactive e necesar un repaus de aproximativ 1—3 minute.

În cazul unor incendii, explozii, catastrofe însoțite de stimuli adecvați analizatorului olfactiv, prin ascultarea persoanei vătămate se urmărește obținerea unor informații cu privire la mirosurile caracteristice ce ar fi putut fi percepute. Astfel, în cazul incendiilor, partea vătămată poate fi întrebată dacă și în ce moment a simțit mirosul ce însoțește incendiul propriu-zis sau mirosul substanței inflamabile folosite la provocarea incendiului. O regulă tactică ce trebuie neapărat observată se referă la stabilirea cît mai exactă a condițiilor obiective contextuale percepției mirosurilor caracteristice. Locul, dar mai cu seamă momentul izbucnirii incendiului pot fi greșit indicate de către persoana vătămată dacă aceasta ignoră condițiile atmosferice în care au fost percepute mirosurile. În această privință, curenții de aer provocați de un vînt de o anumită intensitate, forța și direcția în care sînt purtate mirosurile, poziția ocupată de persoana vătămată în raport cu direcția vîntului, a curenților de aer pot conduce la precizarea greșită a acestor împrejurări.

O altă indicație de ordin tactic este menită a avertiza organul judiciar asupra alterărilor la care sînt supuse declarațiile părții vătămate datorită iluziilor, sugestiei și autosugestiei.

Într-adevăr, starea puternic emoțională usurează percepția denaturată a unor mirosuri și explică posibilitatea iluziilor olfactive. Astfel, de multe ori, e suficient ca unul din cei prezenți la producerea faptei să afirme că a perceput un anumit miros — senzația reală sau ireală —, ca această stare să se transmită, într-o măsură mai mare sau mai mică, celor de față (sugestie).

Percepția denaturată poate fi consecința nu numai a unei stări transmise ci și a propriei false credințe a celui vătămat. Astfel, observarea unor aspecte legate de infracțiune care în mod obișnuit sînt însoțite de mirosuri caracteristice, deducțiile greșite etc. pot conduce pe cel vătămat să „perceapă” mirosuri acolo unde nu există sau să perceapă mirosuri altele decît cele care însoțesc în mod real un anumit fapt sau fenomen (autosugestie).

¹¹ Grigore Davidescu, *op. cit.*, p. 15 ; 77.

¹² Al. Roșca, în Al. Roșca (red.), *Psihologie generală*, Ediția a II-a, p. 231.

III. Faptele, adeseori confuz și fragmentar percepute sînt supuse, nu o dată, unor alterări ulterioare în următoarea etapă de formare a declarațiilor persoanei vătămate — *stocarea memorială a informațiilor* —, care se întinde de-a lungul intervalului de timp cuprins între momentul percepției și cel al reproducerii faptelor în fața organelor judiciare.

În cazul persoanei vătămate memorarea faptelor are un și mai pronunțat caracter activ, dinamic, proces în cursul căruia faptele și împrejurările de fapt nu sînt păstrate în forma în care au fost percepute ci sînt supuse unui neconținut proces de reorganizare.

Așa cum s-a văzut, în cazul celui vătămat, percepția are, de regulă, un caracter lacunar; cauze de ordin subiectiv și obiectiv explică percepția doar a unora din împrejurările săvîrșirii infracțiunii, nu întotdeauna cele mai semnificative. Așa fiind, excluzînd survenirea oricărui coeficient de alterare ulterioară a faptelor, în cel mai bun caz persoana vătămată va conserva în memorie numai aspectele pe care le-a perceput.

Înțenționat sau nu, procesul de memorare este, nu o dată, însoțit de ajustarea de deformarea faptelor, datorită încercării de reconstituire ulterioară a modului în care s-a săvîrșit infracțiunea.

În primul rînd, persoana vătămată e instinctiv mînată la refacerea logică a activității infracționale lacunar percepute, de unde consecința că percepției reale a faptelor i se substituie raționamente, deducții logice. De aceea faptele sînt memorate nu așa cum s-au produs în realitate ci așa cum era firesc să se producă.

IV. Ultima etapă în procesul formării declarațiilor persoanei vătămate *reproducerea faptelor în fața organelor judiciare*¹³, reprezintă momentul de actualizare a etapelor ce-i precedă, în care se materializează acțiunea multitudinii de factori ce au putut influența perturbator asupra întregului proces de formare a declarațiilor, totodată momentul în care o seamă de alți factori pot influența într-o măsură mai mult sau mai puțin însemnată asupra declarațiilor celui vătămat.

În acest moment, datorită, cel mai adeseori, recrudescenței sentimentului de mînie, de indignare, de răzbunare, ca urmare a reiterării stărilor legate de săvîrșirea infracțiunii sau datorită unei atitudini deliberate, pot surveni cele mai neașteptate cauze de alterare a faptelor.

După cum prezentarea denaturată a faptelor își are cauza în împrejurări mai presus de voința persoanei vătămate sau în împrejurări dependente de voința celui vătămat, alterarea faptelor poate avea un caracter conștient sau inconștient.

V. Denaturările involuntare se datoresc, aproape fără excepție, stării emoționale sub stăpînirea căreia s-a aflat persoana vătămată și constau în „îngroșarea”, în supradimensionarea condițiilor faptei, în exagerarea gravității faptei, a prejudiciului fizic, moral sau material suferit.

Sub stăpînirea emoției de frică, de teamă, persoana vătămată, de bunăcredință fiind, manifestă inconștient tendința de „umflare” a faptelor, de exagerare a acelor împrejurări, fapte care au avut drept consecință o vătămare a intereselor sale personale sau materiale. Frica, groaza conduc adeseori victima infracțiunii la fabulație: în relatarea sa, locul faptelor reale e luat, nu

¹³ Gheorghe Elian, *Persoana vătămată în procesul penal*, Ed. șt., București, p. 61 ș.u.

o dată, de fapte născocite sub stăpînirea sentimentului de frică, de existența cărora însă sincer convinsă. În amintirea sa, pericolul prin care a trecut apare și mai mare decît a fost în realitate, iar în cazul celor de o sensibilitate deosebită, intuierea primejdiei și a consecințelor ce ar fi putut să se producă, le creează o asemenea stare emoțională ca și cum faptul, în realitate consumat, ar amenința să se producă de aici încolo.

Alterările invo'untare din declarațiile persoanei vătămăte se manifestă într-un singur sens, acela al prezentării înconștient exagerate a împrejurărilor de fapt în care s-a săvîrșit infracțiunea ce i-a produs vătămări și privesc, de regulă, activitatea materială prin care s-a comis fapta, făptuitorul sau făptuitorii precum și a consecințelor produse. Astfel, în cazul infracțiunilor care au produs un prejudiciu de natură fizică, alterările involuntare poartă asupra naturii instrumentelor cu care s-au aplicat violențele, asupra dimensiunilor și durității acestora, asupra numărului, intensității și ritmul de aplicare a violenței, iar cînd infracțiunea a fost săvîrșită în participație, denaturările pot purta asupra numărului celor ce aveau asupra lor arme, diferite instrumente con-tondente etc.

În cazul infracțiunilor ce au provocat un prejudiciu moral, cuvintele, expresiile, gesturile ofensatoare sînt prezentate ca avînd un caracter mult mai jignitor decît l-au avut în realitate.

Tot astfel, sînt supradimensionate, în mod frecvent, talia, constituția, forța fizică a făptuitorilor, iar cînd infracțiunea a fost săvîrșită în participație, denaturările pot merge pînă la exagerarea numărului făptuitorilor.

Tendința quasi-generală de exagerare a faptelor se manifestă și în cazul aprecierilor ce poartă asupra duratei de desfășurare în timp a unor fapte, acțiuni, activități, precum și asupra distanțelor, toate aceste valori fiind supra-apreciate.

Astfel, la *aprecierea duratei în timp* a activității materiale sau a unor împrejurări legate de infracțiune sau de făptuitor (durata imobilizării victimei de către agresor, durata privării de libertate a victimei, durata aplicării violențelor, timpul petrecut de infractor la locul faptei, timpul în care infractorul a efectuat diverse acte, acțiuni etc), se caracterizează prin mari fluctuații, manifestîndu-se, aproape fără excepție, tendința de exagerare, de supraevaluare.

Dață în cazul altor particularități în proces, se manifestă tendința quasi-generală de supraevaluare a duratelor scurte de timp și de subevaluare a duratelor lungi, în cazul persoanelor vătămăte această tendință se manifestă, în majoritatea aproape absolută a situațiilor, într-un singur sens, cel al supra-evaluării timpului, fie că aceasta este chemată să aprecieze durate scurte, fie că este chemată să aprecieze durate lungi de timp.

Explicația caracterului unilateral de manifestare a acestei tendințe este dată de condiția psihică a celui vătămăat, în general de fondul afectiv-emoțional pe care se grefează percepția faptelor. Într-adevăr, stările de neliniște, de tulburare, de indignare, suferințele fizice, morale (stările afective negative), activitățile ce au produs consecințe păgubitoare, într-un cuvînt, stările de frustrare¹⁴ sînt supraevaluate.

¹⁴ Tiberiu Rudică, *Eu și ceilalți (De la poziția egocentrică la poziția altruistă)*, Ed. „Junimea” Iași, 1979, p. 124—146.

Tendința de supraevaluare se manifestă și în cazul *aprecierii distanțelor*¹⁵ parcurs, situație în care, privată de libertate, persoana vătămată este silită să însoțească făptuitorul sau făptuitorii, fie că deplasarea se face cu mijloc de transport, fie pe jos.

Explicația e lesne de găsit: distanțele se apreciază, de regulă, în raport cu timpul necesar parcurgerii spațiului delimitat de un punct de pornire și un altul de sosire. Or, după cum s-a văzut, timpul este aproape întotdeauna supraapreciat de către cel vătămat, de unde consecința că și distanțele vor fi supraapreciate.

Așa fiind, indicațiile tactice de care trebuie să țină seama organele judiciare la ascultarea persoanei vătămate ar putea fi rezumate astfel:

— atitudinea de prudență față de declarațiile persoanei vătămate, datorită multitudinii de cauze de alterare involuntară a faptelor;

— verificarea realității declarațiilor persoanei vătămate prin mijlocirea altor probe.

VI. Reproducerea faptelor în fața organelor judiciare poate fi însoțită de falsificarea datelor, ca urmare a unei atitudini deliberate, de rea-credință a ce'ui vătămat.

Denaturările mincinoase (de rea-credință) constituie „ajustări“ în sensul „îngroșării“ faptelor, iar cauzele acestora nu pot fi desprinse de ideea soluționării într-un anumit fel a pricinii. Prin prezentarea tendențioasă a faptelor, cel vătămat urmărește, îndeobște, înrăutățirea situației făptuitorului și implicit crearea pentru sine a unei condiții procesuale mai bune.

Dorința de răzbunare pentru răul pricinuit, precum și dorința de a obține avantaje materiale superioare prejudiciului rea' suferit, sînt cele mai frecvente cauze ce explică denaturările conștiente din declarațiile persoanei vătămate.

VII. Alteori, prezentarea denaturată a faptelor este explicată nu atît de dorința de răzbunare sau de dorința de a obține avantaje materiale, cît mai ales de ideea înlăturării oricărei contribuții a persoanei vătămate la săvîrșirea faptei.

Dacă de cele mai multe ori săvîrșirea infracțiunii nu constituie o consecință a atitudinii persoanei vătămate, în raport cu făptuitorul acesteia, există totuși situații cînd comiterea infracțiunii este urmarea directă a modului de a se fi comportat a celui ce va suporta consecințele păgubitoare ale faptei.

Cînd săvîrșirea infracțiunii a fost determinată de atitudinea provocatoare a persoanei vătămate, făptuitorul poate invoca în favoarea sa scuza atenuantă a provocării. În acest caz poziția persoanei vătămate e quasi-tipică: atitudinea de negare, strădania de a demonstra că infracțiunea nu a fost provocată nicidecum de comportarea sa, ori încercarea de a reduce la minimum contribuția sa la săvîrșirea infracțiunii.

VIII. Dacă prin prezentarea conștient modificată a faptelor persoana vătămată urmărește, de regulă, înrăutățirea condiției procesuale a făptuitorului, se pot ivi totuși situații cînd datorită raporturilor existente anterior săvîrșirii infracțiunii între ce' vătămat și făptuitor, sau datorită unei înțelegeri intervenite între acestia, persoana vătămată face declarații mincinoase sau

¹⁵ Enrico Altavilla, *op. cit.*, vol. II, p. 551.

retractează declarațiile inițiale, în scopul de a ușura, de astă dată, situația făptuitorului. Astfel de situații se ivesc, de regulă, atunci când persoana vătămată și făptuitorul se află în raporturi de rudenie apropiată, de prietenie, de cunoștințe, de subordonare etc., iar persoana vătămată, sub impulsul pornirilor inițiale sesizează organele judiciare. Ulterior acestui moment, între cel vătămat și făptuitor intervine o înțelegere sub care, de regulă, se ascunde interesul persoanei vătămate de a obține un avantaj material superior celui ce ar putea fi obținut pe cale judiciară. Această atitudine a părții vătămate interesează în pricinile în care procesul penal pornește și se desfășoară din oficiu. Atunci când procesul penal pornește și se desfășoară din inițiativa persoanei vătămate astfel de tranzacții nu interesează deoarece aceasta poate pune capăt procesului prin retragerea plingerii sau prin împăcare.

IX. Cel vătămat, dacă nu se constituie nici parte vătămată, nici parte civilă poate fi ascultat în proces în calitate de martor. Împrejurarea că urmările infracțiunii s-au îndreptat împotriva sa, că a suferit un prejudiciu fizic, moral sau material, conferă acestuia note psihologice particulare față de martorul propriu-zis. Comportarea firească a celui vătămat este participarea sa în proces, însoțită de cererea de a i se da satisfacții. De aceea, în mod necesar, renunțarea la calitate de parte și participarea în proces în calitate de martor e întotdeauna justificată de o anumită motivare. Teoretic, cel ce renunță la calitate de parte și înțelege să fie ascultat în calitate de martor, poate fi de bună-credință, situație în care, din diferite mobiluri, în declarațiile sale faptele sunt prezentate deraturat.

Astfel, uneori, renunțarea la calitate de parte și participarea în proces în calitate de martor poate fi determinată de porniri generoase, de sentimente superioare, cum ar fi sentimentul de compasiune pentru cel ce a săvârșit fapta. Datorită unor raporturi anterioare sau a contactului dintre aceștia în cursul procesului, persoana vătămată încearcă față de învinuit sau inculpat un sentiment de milă (a aflat că făptuitorul are o situație familială grea, iar săvârșirea infracțiunii o pune pe seama unui concurs nefericit de împrejurări), sentiment sub săpînirea căruia va depune mărturie în favoarea făptuitorului, „ajustând” faptele pentru a-i crea o situație mai ușoară.

Alteori, prin renunțarea la constituirea de parte vătămată sau civilă, cel ce compare în proces în calitate de martor urmărește să înăture ideea că participarea sa în proces ar fi dictată de interese morale (condamnarea cât mai aspră a făptuitorului) sau materiale (obținerea unor despăgubiri cât mai mari) și să creeze aparența că nu dorește altceva decât ca făptuitorul să fie tras la răspundere potrivit vinovăției sale. În spatele unei astfel de atitudini, într-o formă voalată, se poate ascunde intenția de a prezenta faptele în mod denaturat în scopul de a îngreui situația făptuitorului.

În fine, renunțarea la calitate de parte vătămată și parte civilă și participarea în proces în calitate de martor poate fi rezultatul unei înțelegeri în scopul obținerii unor avantaje materiale superioare celor ce ar fi putut fi realizate pe cale judiciară sau a unor avantaje de altă natură.

În toate aceste situații se impune, din punct de vedere tactic, a se identifica motivele reale pentru care cel ce a fost vătămat prin infracțiune nu se constituie nici parte vătămată, nici parte civilă, mai cu seamă când prejudiciul de natură fizică, morală sau materială e însemnat, pentru a se vedea

dacă în spatele renunțării nu se ascunde un interes valorificat sau care urmează a fi valorificat pe o cale ilicită.

Ascultarea celui vătămat se plasează fie în momentul imediat următor săvârșirii infracțiunii, situație în care acesta se poate afla încă sub influența stării emoționale în care a perceput faptele, fie într-un moment mai îndepărtat. Dar și în aceasta a doua situație, ascultarea părții vătămate constituie, de regulă, activitatea cu care debutează investigațiile legate de tragerea la răspundere penală a făptuitorului.

În ambele situații, considerate de ordin tactic pot învedera necesitatea repetării ascultării.

Astfel, în prima dintre situații, rațiuni de operativitate, cu imediate implicații asupra direcției și succesului cercetărilor (posibilitatea identificării și prinderii făptuitorului, stabilirea împrejurărilor săvârșirii infracțiunii luarea măsurilor de conservare menite a preîntâmpina primejdia dispariției sau distrugerii unor mijloace de probă etc.), nu îngăduie amânarea ascultării celui vătămat. Dar, ascultarea în momentul imediat următor săvârșirii infracțiunii se poate repercuta defavorabil asupra plenitudinii și fidelității depozițiilor celui vătămat. Într-adevăr, declarațiile celor de o emotivitate sporită, care în momentul săvârșirii faptei s-au aflat sub stăpânirea unei puternice tulburări sufletești, ce stăruie și în momentul ascultării, sînt, de regulă, incoerente, incomplete și imprecise. Se scontează că cea de a doua ascultare se va petrece în condiții mai propice, că se vor obține astfel informații mai ample și mai exacte deoarece această activitate se situează într-un moment în care, ca urmare a curgerii timpului, impresiile sub stăpânirea cărora a perceput faptele au scăzut în intensitate, iar cel ascultat a dobîndit liniștea, calmul necesar pentru a expune fidel împrejurările săvârșirii infracțiunii.

În cea de a doua situație, pentru a se obține declarații complete și fidele, prin mijlocirea interogatoriului, organul judiciar trebuie să stăruie asupra acelor episoade ce au fost omise sau au fost obscure, confuz prezentate cu ocazia primei ascultări, asupra acelor împrejurări incomplet și imprecis expuse, precum și asupra contradicțiilor existente între declarațiile inițiale și mijloacele de probă administrate ulterior ascultării celui vătămat.

Uneori, considerente de ordin tactic impun necesitatea ascultării repetate a celui vătămat în condiții diferite față de modul în care s-a petrecut ascultarea inițială, adică la locul săvârșirii faptei, cu ocazia efectuării unor activități de cercetare. Se impune a se proceda astfel atunci cînd cel vătămat, cu ocazia primei ascultări, a făcut declarații contradictorii, iar imprecizia, caracterul vag al declarațiilor sale sînt puse pe seama uitării vremelnice a faptelor sau pe seama incapacității acestuia de a expune coerent faptele în absența percepției nemijlocite a locului infracțiunii, a persoanelor și obiectelor care s-au aflat în anumite raporturi cu infracțiunea săvârșită. Prin ascultarea celui vătămat la locul unde s-a desfășurat activitatea infracțională se scontează asupra efectului stimulator asupra memoriei părții vătămate, fie a reproducerii pe cale experimentală a principalelor momente legate de săvârșirea infracțiunii, fie a locului precum și a persoanelor și obiectelor aflate în anumite raporturi cu infracțiunea săvârșită.

X. În cazul victimelor, care datorită vătămarilor suferite, se află într-o stare gravă, care nu îngăduie ascultarea acestora la sediul organului judiciar, se impune aplicarea unor procedee tactice oarecum deosebite. Este vorba de

procedeele tactice utilizate în cazul victimelor acelor infracțiuni ce pun în pericol sănătatea, integritatea corporală, și chiar viața celor vătămați¹⁶, ale căror declarații sînt obținute în condiții excepționale.

În astfel de situații procedeele tactice ce vor fi aplicate trebuie diferențiate în raport cu starea sănătății celui vătămat.

Sînt situații cînd victima prezintă posibilități de însănătoșire, dar ascultarea, din motive de operativitate, nu poate fi amînată pînă în momentul restabilirii sale complete (posibilitatea identificării de îndată a făptuitorului, precizarea împrejurărilor în care s-a săvîrșit infracțiunea etc.) și există garanții că starea sănătății sale, deși precară, nu se va agrava dacă va fi ascultată cu toate menajamentele impuse de situația în care se află.

Alteori, vătămarile suferite sînt de o gravitate extremă, astfel că de pe urma acestora va rezulta moartea victimei, dar nu mai înainte ca, într-un moment de luciditate, aceasta să fi avut răgazul de a comunica celor din jur (personalul medical, rude, alți martori) informații în legătură cu infracțiunea săvîrșită. Astfel de declarații au, firește, un caracter extrajudiciar.

Cînd victima se află sub supraveghere medicală, în toate cazurile, ascultarea se va face cu avizul și în prezența medicului sub a cărui îngrijire se află. Avizul specialistului este necesar deoarece, în raport cu natura vătămarilor, este singurul în măsură a aprecia dacă starea sănătății este compatibilă cu efortul reclamat de activitatea de ascultare și tot astfel singurul care poate preciza în ce condiții și în ce limite de timp se poate efectua această activitate. Prezența medicului este reclamată de necesitatea de a preveni oboseala excesivă a victimei sau agravarea sănătății sale, precum și de necesitatea de a aprecia dacă în raport cu modul de manifestare al victimei, aceasta, în momentul ascultării, era sau nu lucidă.

Adaptînd procedeele de ascultare stării sănătății victimei, aceasta va fi invitată să expună faptele, după care, în raport de necesități, i se pot adresa întrebări. Întrebările, al căror număr e recomandat să fie cît mai redus și totodată astfel formulate încît să reclame răspunsuri cît mai scurte, vizează precizarea circumstanțelor săvîrșirii infracțiunii și se referă, de regulă, la următoarele împrejurări: cine este făptuitorul, indicarea datei sale personale, în ce raporturi se află cu acesta, iar dacă identitatea făptuitorului nu e cunoscută, victima va fi invitată să descrie principalele semnalmente, persoanele care ar fi fost interesate să săvîrșescă infracțiunea, dacă au existat martori oculari, modul de realizare a activității infracționale propriu-zise, circumstanțe de loc, timp, mijloace, iar dacă alături de vătămarea fizică infracțiunea a fost însoțită și de producerea unui prejudiciu material, se va căuta să se precizeze natura bunurilor și a însușirilor acestora care să facă posibilă identificarea lor.

Cînd vătămarile suferite au fost de o gravitate ieșită din comun astfel încît, mai curînd sau mai tîrziu, vor provoca moartea, există situații cînd victima, aflată în pragul morții, fie în prezența organelor judiciare, fie în prezența altor persoane, prin mobilizarea ultimelor resurse de energie reușește să comunice celor din jur informații, adeseori fragmentare, cu privire la autorul faptei și la împrejurările săvîrșirii acesteia. Astfel de declarații obținute „in extremis” sînt cunoscute în literatură sub denumirea de depo-

¹⁶ Ion Mircea, *Despre tactica ascultării victimei*, *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, Series Jurisprudentia, 1974, Cluj, p. 167.

ziții ale muribunzilor”¹⁷, care prezintă interes numai dacă au fost făcute în prezența organului judiciar.

Declarațiile victimelor aflate în stări agonice îmbracă forma unor relații sumare, adeseori intermitente, în care momentele de luciditate alternează cu momente de tulburare a facultăților psihice, iar intervenția organului judiciar este de cele mai multe ori redusă, rolul acestuia rezumându-se la înregistrarea pe bandă magnetică sau la consemnarea celor declarate.

Ce valoare urmează a atribui organul judiciar declarațiilor „în extremis” ale victimei? Răspunsul la această întrebare reclamă schițarea, fie și în treacăt a psihologiei celui a cărui cauză a morții o constituie nu o împrejurare naturală ci o infracțiune.

Cînd survine în mod natural, momentele ce precedă morții sînt nu o dată marcate de stări de luciditate, de un sentiment de resemnare, iar sub ochii muribunzului se „derulează” întâmplări, amintiri, imagini de mult petrecute sau chiar întregul „film” al existenței sale. Dar această stare de luciditate nu trebuie supraapreciată deoarece în memoria celui care evocă cu o fidelitate remarcabilă, fapte, întâmplări petrecute într-o vreme îndepărtată, de pildă, în epoca copilăriei), evenimente consumate cu puțin timp înainte de survenirea morții, pot fi confuz și degradat prezentate.

Psihologia celui a cărui moarte este provocată de infracțiune nu e dominată de sentimentul resemnării în fața morții ci de sentimentul de frustrare, pricinuit de durerea de a muri nerăzbunat. Să adăugăm la aceasta influența pe care o exercită asupra celor aflați în preajma victimei muribunde, chiar asupra organului judiciar, depozițiile făcute de acesta cu puține clipe înainte de a înceta din viață.

Pradă acestei stări psihice, victima, cu disperarea celui ce se „agată” de ultimele clipe de viață, cu conștiința morții iminente, fie datorită stărilor de confuzie, de întunecare a facultăților mintale, fie datorită sentimentului de răzbunare de care e dominată, poate indica drept autor al faptei o persoană nevinovată sau poate extinde responsabilitatea omorului și asupra altor persoane din familia făptuitorului sau asupra unor persoane cu care s-a aflat în raporturi de dușmănie.

Din cele ce precedă rezultă că declarațiile „în extremis” ale victimei trebuie privite cu circumspecție, ele pot constitui punctul de plecare al investigațiilor legate de identificarea făptuitorului numai dacă realitatea acestora a fost verificată.

¹⁷ Enrico Altavilla, *op. cit.*, vol. II, p. 556—557.

CONSIDERAȚII TEORETICE CU PRIVIRE LA SANCTIUNEA JURIDICĂ

DE
CONST. ZOTTA

Se știe că în orice comunitate socială organizată în stat, indivizii pot avea cel puțin trei genuri de comportamente raportate la cerințele normative: de respect voluntar al acestora, de respect precar, determinat de teama consecințelor nesocotirii lor, sau de încălcare conștientă a unor norme¹.

În funcție de comportarea dată, societatea apelează la o variată gamă de măsuri prin care își apără interesele, dintre care cele mai autoritare sînt sancțiunile cuprinse în normele de drept², ca reacție a legiuitorului față de o anumită persoană ce s-a făcut vinovată³. Ținînd seama însă de faptul că pe această cale sînt apărute și interesele legitime civile, unii autori apreciază că sancțiunea este un element structural nu numai al normei juridice ci și al raportului juridic⁴.

Este adevărat că unele norme sau chiar categorii de norme, în special cele constituționale sau cele cu privire la planificare și buget, nu sînt însoțite de sancțiune. În asemenea cazuri însă, deși nu se face trimitere direct la o altă normă, se subînțelege că nu se poate ajunge la încălcarea acestora decît prin violarea dispozițiilor unor alte acte normative prin care ele se pun în aplicare. Așa de exemplu, principiul constituțional al egalității în drepturi a femeii cu bărbatul reapare concretizat în toate ramurile de drept (dreptul familiei, muncii, electoral etc.). Încălcarea unei asemenea norme are drept consecință intervenția măsurii sancționatoare⁵.

În același timp, sancțiunile nu pot avea o formulare independentă de normă, nu pot exista izolat, constituind un element structural al normei juridice. În acest cadru, deși ipoteza, dispoziția și sancțiunea constituie un tot unitar, fiecare element în parte își are individualitatea sa relativă, conținutul său propriu. Desigur că fiecare ramură de drept își are și ea la rîndul ei, particularități specifice. Această constatare nu justifică cu nimic, indiferent de construcția tehnico-legislativă a normelor corespunzătoare, opinia formu-

¹ A se vedea George Antoniu, *Sanctiunea penală — concepte și orientări*, în R.R.D., nr. 10, 1981, p. 3—4.

² A se vedea I. Ceterchi, *Despre structura internă a normei juridice*, în „R.R.D.”, nr. 7, 1969, p. 63—64.

³ A se vedea I. Fodor, *Considerații generale*, în *Explicații teoretice ale codului penal român*, vol. 2, de V. Dongoroz și colectivul, Ed. Acad., Buc., 1970, p. 11.

⁴ A se vedea Asztalos László, *Kenyyszer, meggyőzés, szankció* (Constringere, convingere, sancțiune), în *Allam és igazgatás*, 1968, nr. 2 1968 — Conform: Mircea Costin, *Contribuții la studiul sancțiunii juridice*, în: „S.C.J.”, nr. 2, 1978, p. 146.

⁵ Mai dificilă apare problema sancțiunii în dreptul internațional public, datorită naturii particulare a izvoarelor acestei ramuri de drept.

lată de unii penaliști, potrivit căreia dispoziția prohibitivă ar avea semnificația sancțiunii împotriva infractorului prin termenii „se pedepsește”, iar „în sancțiune se cuprinde măsura de constrângere aplicabilă părților în caz de nerespectare a dispoziției, în caz de nerespectare a dreptului și obligației statutului de a aplica pedeapsa și a obligației infractorului de a suporta și executa pedeapsa”⁶. În realitate, în norma de drept penal, spre deosebire de normele altor ramuri de drept, cele trei elemente ale structurii logice nu se deosebesc nici prin entitatea lor nemijlocită și nici prin locurile clasice ale ordinei 1—3. Dar, ea indică ca calitate, în ce condiții fapta poate avea valoarea unei infracțiuni (de exemplu, ca sustragerea să aibă valoarea unei delapidări, și nu a altei infracțiuni, trebuie ca subiectul activ să aibă calitatea de gestionar, de drept sau de fapt) — ipoteza. Dispoziția indică condiția prohibitivă sau imperativă, iar sancțiunea definește genul și întinderea pedepsei pentru fapta antisocială comisă.

În doctrina juridică clasică burgheză, constrângerea și sancțiunea juridică sînt raportate la teza kantiană privind conținutul dreptului ca relație între „spiritul subiectiv” și „alteritate”, de unde „consecința reciprocității” comportamentale în scopul „ordinii sociale ideale”. În cazul conflictului social între „eu” și „alter” se impune „necesitatea compensației”, a „acțiunii compensatorii”⁷. Întreaga idee de sancțiune, indiferent în ultimă instanță de motivarea la care se apelează, este fundată pe sistemul de obligații adresate persoanelor fizice și juridice de către legiuitor, în spiritul intereselor societății date. Ea nu a fost suficient și amănunțit cercetată, și în legătură cu ea există o diversitate de opinii, nu pentru că ar face un corp comun prea intim cu norma, ci pentru că :

1. adeseori sistemul noțional este confuz utilizat, ajungîndu-se pînă la apropiata indentificare a termenilor (răspundere, constrângere, sancțiune).

2. unghiurile sub care se face cercetarea sînt diferite variațiuni la aceeași temă, pierzîndu-se din vedere faptul că prin conținutul, forma și realizarea ei, sancțiunea presupune cel puțin trei semnificații, cărora le corespund trei momente specifice : a. sancțiunea ca element structural al normei juridice (sensul ipotetic general) ; b. actul juridic individual, cu caracter de dispoziție, privind nominalizarea subiectului de drept și a stării de fapt ce devin obiect al sancțiunii ipotetice (cu excepții în cazul relațiilor civile)⁸ ; c. executarea propriu-zisă a sancțiunii nominalizate⁹.

1. Cu privire la raportul dintre răspundere, constrângere și sancțiune

Orice regim sancționator, propriu oricărui sistem normativ, pornește de la responsabilitatea și răspunderea specifică, fiind consecința unor asemenea cauze. Cu toate acestea, apreciem ca eronate acele deducții tranșante în care

⁶ A se vedea I. Oancea, *Drept penal*, partea generală, Ed. did. și ped., Buc., 1965, p. 72

⁷ A se vedea Eugeniu Speranția, *Principii fundamentale de filozofie juridică*, Cluj, 1936, p. 26—30.

⁸ În cazul de la punctul „b” se au în vedere sancțiunile aplicate de puterea de stat în toate domeniile în care ele sînt prevăzute și împotriva oricărei persoane fizice sau juridice

⁹ În cazul de la punctul „c” se au în vedere atit actele administrative concrete, cînd acestea mai sînt necesare a fi aplicate de către stat pe timpul executării sancțiunii, cum și actele sau faptele prin care indivizii își pot aplica sancțiuni între ei, potrivit prevederilor legale exprese sau unor cutume.

responsabilitatea și răspunderea sînt prezentate față de sancțiune ca fiind întotdeauna într-un raport de la cauză la efect. Subiectele relației date au în permanență responsabilitate și răspundere pentru faptele și activitatea lor, dar ele nu vor suferi rigorile sancțiunii decît după ce vor fi încălcat cu vinovăție cerințele normative în speță¹⁰. În temeiul acelei norme, subiectul a cărui vinovăție este cel puțin în parte probată, este tras la răspundere, chemat în fața unui anumit forum (în funcție de natura încălcării), în care el își poate formula apărările, după care urmează a se hotărî oportunitatea și măsura sancțiunii de aplicat.

Oricum, înțelegerea sancțiunii și practica aplicării ei concrete sînt strîns interdependente cu răspunderea juridică, dar nu merg pînă la coincidență. La rîndul ei, răspunderea se află într-o directă subordonare față de constrîngerea de stat; „răspunderea juridică se definește prin complexul de drepturi și obligații care alcătuiesc conținutul raportului juridic de constrîngere, sancțiunea, ca măsură a constrîngerii, constituie obiectul acestui raport”¹¹.

În acest fel, raportul dintre răspundere și sancțiune, constă în împrejurarea că prima constituie cadrul juridic, condiția nemijlocită pentru aplicarea consecinței legale, care se exprimă prin secunda.

Dar, doctrina de specialitate și practica socială nu se află însă în apropierea unui numitor comun în ce privește conținutul propriu noțiunilor de responsabilitate și răspundere.

Dimpotrivă, discuțiile sînt complexe, alerte și evident contradictorii¹², deși în limbajul cotidian termenii se identifică, fiind utilizați alternativ. Este însă adevărat că în știința și practica dreptului, termenul încetățenit, inclusiv și în actele normative este cel de răspundere juridică.

Fără a intra în amănunte mai puțin semnificative, pentru preocupările de față, trecînd astfel peste imensul evantai de opinii, teze, și controverse privind cele două noțiuni în literatura clasică burgheză și cea marxistă internațională, este de remarcat faptul că pentru a survola aceste dificultăți se încearcă o adecvare a conceptului de responsabilitate la rigorile juridice¹³. Este o modalitate de apropiere din unghiuri diferite de conceptul de răspundere juridică¹⁴.

Considerăm însă că între cele două categorii conceptuale, chiar dacă există o tulpină comună, ele se deosebesc vizibil :

1. Responsabilitatea se constituie, după părerea noastră, într-o larg cuprinzătoare manifestare atitudinală expresă sau tacită, incluzînd reacții psihice și ideologice, putînd evolua de la sentimentul de datorie civică și socială,

¹⁰ O orientare apropiată este formulată de Mihai Florea, în *Responsabilitatea acțiunii sociale*, Buc., Ed. Șt. și Encicl., 1976, p. 28.

¹¹ M. Costin, *Contribuții la studiul sancțiunii juridice*, „S.C.J.”, nr. 2/1978, p. 146. M. Costin, *Răspunderea juridică în dreptul R.S.R.*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1974, p. 31—32.

¹² M. Florea, *op. cit.*, integrală

¹³ A se vedea punctul de vedere normativist în : Hans Kelsen, *op. cit.*, cap. *Obligation juridique et responsabilité*, p. 157—170

¹⁴ A se vedea N. Popa, *Responsabilitatea socială și răspunderea juridică*, „Viitorul social”, nr. 3/1979. Miron Constantinescu, *Responsabilitatea socială. Un sistem de relații sociale*, în : *Sociologia generală*, București, Ed. Șt., 1970, Andrej Hlávěk, *Problema responsabilității sociale*, Rev. Fil., nr. 2/1975.

la afecțiune romantică sau revoluționară, pînă la fanatism, în raport cu anumiți factori sau comandamente sociale.

2. Ea poate presupune renunțări, eforturi, spirit de sacrificiu, pînă la autodăruire, toate izvorîte din convingere și ca atare voluntare, depășind substanțial normativitățile însoțite de constrîngere.

3. Responsabilitatea acoperă toate zonele comportamentului uman dirijat (de filiațiune, familie, prietenie, morală, religie, politică, drept etc.).

4. Astfel, răspunderea juridică apare ca o formă de responsabilitate rezultată strict din reglementările juridice expres formulate în actele normative.

Răspunderea juridică¹⁵ se distinge ca o formă superior-specifică a categoriei răspunderii sociale, raportată numai la obligațiile normativ-juridice. Ele se concretizează în două etape ce se întrepătrund la un moment dat. Într-o primă etapă, subiectul se află nemijlocit legat prin acțiunile sale de opțiunea îndeplinirii corecte sau neîndeplinirii dispoziției normative. A doua etapă poate interveni numai în situația violării normei de drept date și atunci, subiectul este chemat în fața unui organ de stat, care printr-o procedură corespunzătoare îl va găsi vinovat și ca atare sancțiunea se va transforma din potențială în actuală.

Răspunderea juridică nu include nemijlocit sancțiunea subiectivă (reprezintă) sau obiectivă (reparatorie) așa cum susțin unii autori¹⁶, ci sînt două forme diferite ale raportului de constrîngere.

Se poate pune și problema în ce măsură caracterul obligator al dreptului poate fi identificat cu constrîngerea în drept. Unii juristi¹⁷ consideră că printr-o asemenea identificare s-ar opune artificial și încorect voinței individului, voința statului, ceea ce s-ar afla în conflict cu realitățile societății și statului socialist. De aceea, nici prevederile sancționatorii din normă nu trebuie considerate ca exercitînd o „constrîngere psihică”, deoarece constrîngerea se exercită pe baze strict juridice și în condiții concret individualizate. Dealtfel, spun ei, problemele constrîngerii nu se pun niciodată cînd subiectele raportului juridic își îndeplinesc voluntar obligațiile.

Pe de altă parte, alți autori¹⁸ pretind că elementul constrîngere nu trebuie atribuit în exclusivitate încălcării normei de drept, deoarece „dreptul nu e numai obligator, dar conține în sine și elementul constrîngerii de stat”¹⁹. Se insistă asupra ideii că „nu numai aplicarea constrîngerii, dar și potențialitatea ei, amenințarea cuprinsă în normele dreptului, acționează real asupra comportamentului subiectelor corespunzătoare”²⁰. Astfel, măsurile privind răspunderea și cele privind apărarea efectivă prin constrîngere, nu au la bază ca factor comun numai violarea dreptului. Rezultă de aici că în funcție de

¹⁵ Din bogata literatură juridică din țara noastră, amintim în special, J. Lörincz, M. Stănoiu, *Răspunderea juridică — parte integrantă a răspunderii sociale*, S.C.J., nr. 1/1970, M. Costin, *O încercare de definire a noțiunii răspunderii juridice*, în: „R.R.D.”, nr. 5/1970.

¹⁶ A se vedea M. S. Strogorici, *Osnovnie voprosi sovetskoi sotsialisticeskoi zakonosti*, M., 1968, p. 144—145.

¹⁷ A se vedea pe larg, O. E. Leist, *Problemi prinujdenia po sotseskomu pravu*, V.M.U., Pr., Nr. 4/1976, p. 16—25, S. V. Kurilov, *Sankcia kak element pravovoi normy*, S.G.P., Nr. 8/1964, S. N. Bratus, *Spornie voprosi teorii iuridiceskoi otvetstvennosti*, S.G.P., nr. 4/1973.

¹⁸ A se vedea, de exemplu, V. D. Ardaskin, *O prinujdenii po sovetskomu pravu*, S.G.P., Nr. 7/1970, p. 33—39.

¹⁹ Imre Szabo, *Sotsialisticeskoe pravo*, M., 1964, p. 56.

²⁰ V. D. Ardaskin, *op. cit.*, p. 33.

acești termeni, constrângerea se poate manifesta indirect, sau direct, nemijlocit²¹.

Constrângerea statală se exprimă față de toate subiectele de drept prin mijloace preventive și educaționale, de apărare indirectă sau acțiuni procesuale. Inițial ea are valoarea unei rezerve potențiale ce însoțește prin sancțiune normele de drept, devenind actuală odată cu producerea faptului socialmente periculos.

La o analiză mai adâncă, se poate observa că elementul constrângere dispune de o arie cu mult mai amplă decât cea juridică.

Orice clase minoritare exploatare constrâng sub forme diferite clasele și păturile muncitoare să realizeze producția în formele tipice date. De aici rezultă că de-a lungul veacurilor și mileniilor s-au succedat cel puțin două genuri fundamentale de constrângere: economică și extraeconomică (fizică). Deși nu vom efectua în acest context un istoric al evoluției constrângerii, vom observa că, cel puțin la nivel de principiu, constrângerea economică apare ca un produs al dispozițiilor legislative indirecte, care au creat și apără cadrul social al raporturilor materiale și politice de clasă, pe când constrângerea extraeconomică (fizică) decurge direct și nemijlocit din sancțiunea normelor juridice. Alte forme de constrângere pot fi politice, religioase, naționaliste, ideologice, demografice etc.

Iată deci că între constrângere, în general și sancțiune, există anumite legături, dar numai în funcție de anumite condiții.

Concluzia esențială în această discuție privind relațiile dintre cele trei concepte este că sancțiunea nu se identifică cu obligația, responsabilitatea sau răspunderea juridică.

2. Semnificațiile specifice și momentele corespunzătoare ale sancțiunii

a. Sancțiunii ca element structural al normei juridice (sensul ipotetic general) i s-au dat extrem de numeroase definiții în literatura națională și străină. Unele din ele se referă strict la „urmările *nerespectării* dispoziției normelor juridice” ca „măsurile luate împotriva persoanei care a violat legea, aduse la îndeplinire prin activitatea statului”²². Alte definiții mai complexe văd în sancțiunea juridică „mijlocul de exprimare a constrângerii de stat”, atât în sensul *preventiv* cât și în cel efectiv *represiv*...²³.

Oricum, toți autorii asociază sancțiunea în modul cel mai intim de puterea de stat care materializează garantarea sistemului normativ juridic, aceas-

²¹ Aici s-ar mai putea adăuga faptul că în scop explicitar, actele normative sînt precedate la adoptarea lor de o expunere de motive. Măsura vizează atît educația politică, cît și pe cea juridică, cu aluzii mai mult sau mai puțin directe la consecințele ignorării sau violării acelor dispoziții.

²² A se vedea I. Ceterchi, Momcilo Luburici, *Teoria generală a statului și dreptului*, Buc., 1983, p. 330, N. C. Aleksandrov (coord.), *Teoria gosudarstva i prava*, Iurid. Lit., 1974, p. 464.

²³ A se vedea, M. Costin, Contribuții la studiul sancțiunii juridice, S.C.J., Nr. 2 1978, p. 150.

tă garanție fiind „atributul statului“ deoarece „este autorizată, sau comandată în mod direct de stat“²⁴, cu unele excepții asupra cărora vom reveni.

Datorită acestui caracter, sancțiunea nu poate fi niciodată, o alternativă la comportamentul formulat expres în normă²⁵.

În particular, dar nu în ultimul rând, se pune problema răspunderii statului ca persoană juridică pentru încălcarea unor dispoziții normative, cum și cea a eventualei posibilități de aplicare a sancțiunii, nemijlocit între persoane fizice.

În primul caz, în principiu, „statul nu se poate constrânge pe sine însuși“²⁶, dar se poate lăsa executat prin agenții săi, când dispune expres o asemenea măsură și numai în ramura dreptului administrativ²⁷.

În cea de a doua situație, anumite sancțiuni se aplică și între particulari, dar numai în condițiile formulate și garantate de puterea de stat, deoarece nimeni nu are calitatea de a-și face dreptate singur. Fenomenul are o mai largă răspândire în jurisprudența civilă burgheză, dar într-o măsură restrânsă este întâlnit și în practica juridică socialistă.

Așa de exemplu, posibilitatea unor compensații pecuniare în cazul faptelor aflate sub regimul plîngerii prealabile, în contractele sinalagmatice (excepția non adimpleti contractus), refuzul plății prețului pentru un bun ce n-a mai fost furnizat, rezilierea contractului cînd una din părți nu și-a onorat obligațiile (pactul comisoriu), dreptul de retenție al creditorului asupra unor bunuri ale debitorului, situațiile prevăzute expres de dreptul de legitimă apărare etc.²⁸.

Scopurile sancțiunii juridice sînt evidente, dar unele aprecieri sînt contradictorii. Nimeni nu se poate opune la ideea că sancțiunea conduce obligator, în limitele obiectiv posibil, la restabilirea situației juridice preexistente, sau a unui act juridic, respectiv a legalității. Chestiunea se pune însă în legătură cu efectele sancțiunii asupra subiectului de drept ce urmează să o suporte. Se vorbește pe de o parte de efectul limitării unor drepturi și libertăți cetățenești, de producerea de dezavantaje și neplăceri²⁹ bis.

Acestor opinii li se opune argumentul că ideea de drept cuprinde imperativitatea rațională și necondiționată a normativității față de care subiectul nu dispune de un liber-arbitru, pentru a se plînge că sancțiunea constituie o limitare a libertății sale²⁹. Cu atît mai puțin se poate accepta ideea consecințelor defavorabile, dezavantajoase și neplăcute pe care subiectul violării normei trebuie să le suporte, deoarece ele nu rezultă nemijlocit din sancțiunea normei, ci reprezintă nesocotirea obligațiilor cuprinse în răspunderea ce o avea și pe care a nesocotit-o. Astfel, „sancțiunea juridică este o modalitate de obligare“³⁰.

²⁴ A se vedea Mircea Djuvara, *Teoria generală a dreptului* (Enciclopedie juridică), vol. II, Partea a III-a, *Realitățile juridice*, Buc., Ed. SOCEK, 1930, p. 530—532.

²⁵ A se vedea Jean Debis, *Théorie générale du droit*, Bruxelles, 1963, p. 67.

²⁶ A se vedea M. Djuvara, *op. cit.*, p. 525.

²⁷ De exemplu Legea nr. 1 din 26 iulie 1967 privind plîngerile celor vătămăți în drepturile lor prin acte administrative ilegale (competența tribunalelor).

²⁸ A se vedea și M. Djuvara, *op. cit.*, p. 526—530.

²⁸ bis A se vedea O. E. Leist, *op. cit.*, p. 23, și referiri larg răspîndite în literatura poloneză și maghiară.

²⁹ A se vedea M. Djuvara, *op. cit.*, p. 530.

³⁰ Mircea Costin, *op. cit.*, p. 146—149.

De aceea, societatea nu se poate limita doar la măsuri preventive cu caracter educativ sau la simpla scontare pe efectele mențiunii posibilității de aplicare a sancțiunii ca avertisment psihic, ci, atunci când e cazul, apelează la alte metode, de data aceasta preventiv-represive, continuând prin mijloace specifice procesul educativ prin reeducare.

Referindu-se la preocuparea permanentă a legiitorului împotriva oricărei manifestări socialmente periculoase, subordonând în statul socialist interesele individuale celor obștești, tovarășul Nicolae Ceaușescu cerea tragerea la răspundere a tuturor celor ce încalcă legea, în paralel cu adâncirea muncii de educație.

„În fond, munca de educație — se arată în expunere — este compusă atît din măsuri politico-culturale, cît și din măsuri de sancționare a celor ce încalcă legile și normele de conviețuire socială”³¹.

Astfel, scopul sancțiunii exprimă esența acesteia în prevenția ei specială și cea generală pe care le implică constrîngerea nominalizată prin acțiune și rezonanța ei asupra opiniei publice.

Dreptul apără valorile fundamentale specifice puterii de stat date dar apără și drepturile subiective înscrise la fel de expres în legislația în vigoare. S-ar putea pune problema ce anume declanșează actul sancționator: încălcarea de către o parte a unui drept subiectiv al celeilalte părți sau dispoziția normativă prin care acel drept este apărât juridic?

Deși la prima vedere s-ar putea deduce că sancționată concret este încălcarea dreptului subiectiv, noi apreciem că pentru a exista un asemenea drept, el trebuie legal și expres formulat în norma juridică. Încălcarea dispoziției acesteia actualizează sancțiunea, apărînd astfel dreptul subiectiv. Un asemenea drept nu poate fi preexistent normei juridice și de aceea raportul juridic de constrîngere se declanșează numai cînd faptul juridic a afectat un drept legitimat prin normă.

Esența, formele, metodele și mijloacele sancțiunii juridice sînt — așa cum s-a arătat — de natură statală, prin organul emitent al actelor normative și prin aparatul de constrîngere. Cu toate acestea, „Forța legii depinde de mijloacele ei reale normative și de lămurire... de izvorul real și forța lor juridică... și nu în eficiența aparatului ei de realizare ci într-o însemnată măsură în corespondența dintre modul de viață al poporului și posibilitățile de asigurare a acelor scopuri, către care năzuiește poporul dat”³².

Așa se explică faptul că pe măsura creșterii rolului societății socialiste și a nivelului conștiinței sociale în lupta împotriva actelor antisociale se apelează tot mai mult la forța morală justițiară a organizațiilor obștești și respectiv la sancțiunile pronunțate de ele în asemenea situații.

Sistemul democrației socialiste are la bază în această materie principiul primordialității convingerii asupra constrîngerii, dat fiind că în imensa majoritate a cazurilor, cetățenii își însușesc liber și voluntar dispozițiile normative, ce coincid cu aspirațiile și interesele lor. Ținînd seama de faptul că, cu

³¹ Nicolae Ceaușescu, *Circumstanțe la adunarea activului de partid și a cadrelor din Ministerul de Interne*, 23 decembrie 1976, în: *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. XIII, p. 660.

³² A se vedea A. Jenkins, *op. cit.*, p. 122—123, *Social order and the limits of law. A theoretical essay*, Princeton, N. Y., 1980, p. 383.

toate acestea, și în statul socialist se produc acte antisociale, ele au valoarea unor excepții generate de cauze particulare. Atunci când ele totuși se produc, societatea intervine prompt și sever, prin intermediul aparatului de constrângere specializat, sau în situații de un pericol social mai redus, le înaintază către organele obștești de jurisdicție³³.

În țara noastră, Partidul Comunist Român pune permanent în centrul preocupărilor sale grija pentru formarea omului nou, pentru sporirea combativității propagandei în lupta împotriva comportamentelor antisociale, mentalităților retrograde³⁴.

b. Sancțiunea trebuie privită și ca act juridic individual, prin raportarea unui subiect de drept concret la un fapt juridic ilegal, prevăzut ca atare în normele de drept incriminatorii. În această ipostază sancțiunea poate fi pronunțată numai de către un organ de jurisdicție (statală sau obștească). Ea se transformă prin actul juridic sancționator dintr-o stare „în abstracto” într-una „în concreto”. Exercițiul sancțiunii, ca varietate de act juridic are deci întotdeauna o pondere sancționatoare preexistentă. Este adevărat că actul juridic apare mai evident în cazul măsurii reparatorii, dar are aceeași calitate și în condițiile aplicării măsurii represive, deoarece ea nu se poate realiza decât prin intermediul unui act juridic.

c. Ar mai fi — după cum propuneam — o a treia ipostază a sancțiunii, dincolo de calitatea ei de element component al structurii logice a normei juridice și de act juridic de decizie executorie — ipostaza sancțiunii în procesul de realizare concretă. Formele acestea sînt variate, depinzînd de fiecare ramură de drept în parte, prin actele și faptele subiectului asupra căruia sentința sau hotărîrea a devenit efectiv executorie, avînd autoritate de lucru judecat.

Sancțiunea în executare este atributul organelor specializate, supravegherea ei revenind organelor care s-au pronunțat în acest sens, executorilor judecătorești, organelor de control și supraveghere administrativă, procuraturii. În materie civilă, partea nesatisfăcută în drepturile ei legitime potrivit acțiunii juridice sancționator, se bucură de garanțiile oferite prin lege, de către puterea de stat.

CARACTERISTICILE SANCTIUNII

Desigur că în legătură cu această temă se pot formula opinii numeroase și nu coincidente. Apreciem totuși că cele mai evidente și nemijlocite caracteristice sînt cele ce sînt proprii și normelor de drept.

1. Sancțiunea este o parte integrantă inevitabilă a normelor juridice, considerație pentru care are și calitatea de element al structurii lor logice. Ea se exprimă sub formă scrisă, este definită în termeni inechivoci, are conținut logic și obligatoriu.

2. Ea constituie o garanție juridică a asigurării eficienței sistemului normativ de drept prin mijloace de constrîngere.

³³ A se vedea I. S. Samosenko, *Soderjanie ubejdenia i prinujdenia v sotsialistieskom gosudarstve*, S.G.P., Nr. 2/1967, p. 11—19.

³⁴ A se vedea pe larg, George Antoniu, *op. cit.*, p. 3—5.

3. În prealabil, anterior posibilei încălcări a normei de drept, ea are valoarea unei avertizări adresate celor care din ușurință sau intenție s-ar lăsa antrenati în producerea de fapte socialmente periculoase, incriminate.

4. O altă caracteristică esențială a sancțiunii constă în faptul că implică consecințe juridice oricâteori s-a produs efectiv o violare a dispozițiilor normative, expres formulate în norma de drept corespunzătoare.

5. Prin simpla ei prezență în conținutul normei, sancțiunea poate fi după caz, un mijloc de educare sau de reeducare.

6. Din punctul de vedere al echității sociale apărute prin mijloace juridice, sancțiunea se caracterizează ca o reacție a legiuitorului și societății față de încălcarea legalității și afectarea ordinii de drept existente în stat.

7. În sfârșit, o altă caracteristică a sancțiunii constă în faptul că odată pronunțată, cu autoritate de lucru judecat, ea devine executorie și îndeplinirea ei este supravegheată și garantată de stat.

De aceea, considerăm ca inadecvată ideea potrivit căreia „nu orice aplicare a sancțiunii înseamnă aplicarea forței coercitive a statului, deoarece ea chiar dacă n-ar fi nemijlocit materializată de către un organ de stat, totuși numai statul exprimă și garantează constrângerea prin sancțiune“.

CLASIFICAREA SANȚIUNILOR JURIDICE

Fără îndoială că cel mai nemijlocit criteriu al unei asemenea clasificări este cel rezultat din diviziunile sistemului de drept dat, deși pot fi invocate și alte criterii mai mult sau mai puțin adiacente. Desigur că între diferitele genuri de sancțiuni există importante deosebiri, dar ceea ce le este comun este faptul că toate constituie garanția realizării integrale a voinței de clasă exprimate în conținutul sistemului normativ juridic.

Ceea ce se pierde uneori din vedere la nivelele neavizate este că legiuitorul pleacă de la considerația că încălcarea *oricărei* norme juridice constituie un anumit pericol social și nu numai acel pericol care definește conceptul de infracțiune. Tocmai, ca urmare a aprecierilor pe care puterea de stat le exprimă în legătură cu valorile sociale și materiale apărute prin mijloace de drept, de unde și întinderea și gravitatea pericolului social dat, sancțiunile se înscriu pe o scară bine definită a naturii lor.

Caracterul ilicit, natura încălcării și respectiv a sancțiunii se deosebesc de la o formațiune socială la alta sau uneori chiar în cadrul aceluiași sistem istoric de drept. Constatarea ne permite a grupa sancțiunile mai întâi după natura efectelor lor în: anularea sau desființarea actului ilegal, restabilirea situației legale și repararea prejudiciilor produse (prin restabilirea valorilor și achitarea unor eventuale daune), aplicarea unor măsuri de constrângere în vederea prevenirii de noi încălcări și a ispășirii vinei pentru fapta antisocială comisă.

Deci, este vorba de sancțiuni în anularea actelor ilegale, sancțiuni reparatorii și de desdăunare, sancțiuni disciplinare, contravenționale și penal¹

¹ A se vedea I. Ceterchi, Muncilo Luburici, *op. cit.*, p. 331.

Sanctiunea administrativă are un caracter contravențional complex de natură reglementativ-orientativ, fiind aplicată de organe de stat administrative, de miliție, comisii și comitete specializate, de inspectii, etc.

În legătură cu varietatea și complexitatea formelor de constrângere administrativă, există o vastă gamă de opinii contradictorii³⁶, îndeosebi dacă sancțiunile constau numai în măsuri de constrângere administrativă, referitoare la încălcări administrative, dacă sînt numai măsuri administrative de prevenire sau sînt constituite din ambele măsuri, după caz (amenzi sau privațiuni administrative de libertate, suspendarea unor certificate profesionale sau de amatori, a unor autorizații comerciale sau profesionale, închiderea unor unități pentru public, dispoziția de demolare a unor construcții etc.).

Sanctiunile disciplinare sînt foarte apropiate ca formă și conținut de cele administrative, făcînd parte din normele juridice care reglementează raporturile de muncă: disciplina muncii și normativele de funcționare internă. Ele cunosc formele înscrise în Codul muncii și legi speciale, ca observația, mustrarea, avertismentul, transferul disciplinar pe termen de trei luni cu reducere corespunzătoare a retribuției, desfacerea contractului de muncă și sînt dispuse de unitatea din care face parte omul muncii sancționat. Alteori, însă, se produc litigii de muncă cu importante efecte pecuniare compensatorii ce cad sub incidența organelor de jurisdicție obștească și de stat³⁷ sau cărora li se dă valoarea de infracțiuni (îndeosebi ca urmare a culpei, sau chiar a vinovăției cu intenție ce se pedepsesc corespunzător³⁸).

Sanctiunile civile au ca și în celelalte ramuri de drept, cauze și efecte juridice de o mare varietate, evoluînd odată cu formele proprietății și responsabilității civile³⁹. În dreptul nostru civil presocialist, sancțiunea civilă se remarcă prin nulitate absolută sau relativă sub forma execuției forțate a bunurilor (mobile sau imobile) sau a creanțelor persoanei vinovate, condamnarea la daune interese (compensatorii, moratorii, cominatorii), pe care însă autorii vremii nu le consideră sancțiuni propriu-zise. Ei apreciază că sancțiunea civilă constă numai în actul de execuție silită care urmează, avînd deci un caracter restitutiv⁴⁰.

Interesante probleme se pun în dreptul civil și în legătură cu sancțiunile specifice contractului privind obligațiile de mijloace și obligațiile de reușită⁴¹, mai puțin actuale însă în dreptul socialist⁴².

În acest sistem de drept, sancțiunile civile se concretizează mai ales în dezdăunarea materială sau pecuniară a subiectului păgubit prin acțiunea de-

³⁶ A se vedea I. I. Veremeenko, *O klasifikasii mer administrativnogo prinyudenia*, în V.M.U., Seria pravo, Nr. 4/1970, p. 73—78.

³⁷ A se vedea Sanda Ghimpu, *Răspunderea materială*, T.U.B., 1977.

³⁸ De exemplu Legea nr. 400 din 30. XII. 1981.

³⁹ A se vedea, pentru dreptul burghez contemporan, Roger O. Dalcq, *Problèmes actuels de la responsabilité civile*, în: „Annales de droit, Revue trimestrielle de droit belge, Nr. 1/1970, p. 3—13.

⁴⁰ A se vedea Mircea Djuvara, *op. cit.*, p. 536—537.

⁴¹ A se vedea Hans Kelsen, *op. cit.*, p. 167—168.

⁴² A se vedea Francisk Deak, *Raportul de cauzalitate dintre fapta ilicită și prejudiciu ca element al răspunderii civile*, în: *Unele probleme teoretice ale predării științei dreptului în învățămîntul superior*, Ministerul Învățămîntului, Buc., 1966, p. 1—55. I. Anghel, Fr. Deak, M. Popa, *Răspunderea civilă*, Buc., Ed. Șt., 1970. M. Eliescu, *Răspunderea civilă delictuală*, Buc., Ed. Acad., 1978.

clanșatoare, inclusiv pentru veniturile obținute ilegal în dauna statului, pentru încălcarea sau nerealizarea clauzelor contractuale.

Discutabile, fără o acoperire general-verbală, sînt problemele raportului dintre prescripție și alte instituții ale dreptului civil și procesual civil⁴³, cu sensul acordat de noi sancțiunii juridice civile⁴⁴.

Sanctiunea penală — pedeapsa, este conceptualizată în art. 52 C.p., ocazie cu care sînt indicate și scopurile ei. Categoriile și limitele generale ale pedepselor fac obiectul capitolelor II—VI C.p. (art. 53—118). Astfel, legiuitorul înțelege prin pedeapsă acea măsură de constrîngere și mijloc de reeducare a condamnatului, care are drept scop prevenirea săvîrșirii de noi infracțiuni, motiv pentru care poate fi pronunțată numai de către o instanță judecătorească și executată într-o unitate specializată de stat.

Fiind fapta de cea mai mare pericolozitate socială, infracțiunea a presupus din timpurile moderne situarea ei în prim-planul preocupărilor claselor guvernante pentru apărarea valorilor sociale, statale și umane, abandonînd ororile și cruzimile sălbatice sc'avagiste și feudale⁴⁵.

Dealtfel, din analiza evoluției istorice⁴⁶ a sancțiunii, se poate afirma că tocmai prin importanța și rolul ei, sancțiunea penală⁴⁷ a fost la început singura și apoi forma determinantă de constrîngere a puterii socio-statale. Sancțiunea civilă și cea proprie celorlalte ramuri de drept s-au desprins mult mai tîrziu și relativ (cu excepțiile dreptului roman).

Pedeapsa ca forma cea mai severă a sancțiunii juridice, generează — după cum e și de înțeles — un avantaj deosebit de complex de probleme teoretice și practice. Spațiul și natura lucrării de față nu ne permite însă decît o relativă și succintă evocare. Oricare ar fi forma și intensitatea pedepsei, în concepția legiuitorului socialist, ea nu trebuie să constituie o suferință fizică sau o umilire a personalității umane⁴⁸, așa cum se apreciază în literatura juridică presocialistă.

⁴³ Dealtfel, în dreptul civil prescripția apare ca o măsură îndreptată împotriva subiectului îndrituit, pentru nerespectarea termenului în care i se acorda posibilitatea apărării intereselor sale (este vorba aici de prescripția extinctivă).

⁴⁴ Dimpotrivă, în ramura dreptului penal, prescripția constituie un factor exonator de răspundere și deci face imposibilă executarea pedepsei principale cu excepțiile prevăzute expres de lege (art. 121—130, C.p.).

⁴⁵ Cesare Beccaria, (1738—1794), reprezentant al burgheziei înaintate, a revoluționat știința și practica dreptului penal, al cărui părinte poate fi considerat în opera sa „Despre infracțiuni și pedepse”, publicată în prima ediție în Italia 1764. În limba română a fost tradusă din limba greacă la 1824 de către banul Vasile Vivnov, dar rămasă în manuscris. Ediția contemporană se datorește Editurii Științifice, Buc., 1965.

⁴⁶ A se vedea istoricul legislațiilor penale, în: Traian Pop, *Drept penal comparat*, Partea generală, vol. II, Cluj, 1923, p. 1—64 și M. Djuvara, *op. cit.*, p. 541—550.

⁴⁷ A se vedea locul și ponderea definitorie a sancțiunii în contextul Proiectului preliminar de codice penal, elaborat de o comisie avîndu-l președinte pe Enrico Ferri în 1921: Titlul I: *Delictul* (art. 11—17), Titlul II: *Delincventul* (art. 18—38), și Titlul III: *Sanctiunea* (art. 39—131), în: Enrico Ferri, *Principii de drept criminal*, vol. II, Ediția a II-a, Buc., Ed. Positivă penală, 1940, p. 153—178.

⁴⁸ A se vedea, Iustin Grigoras, *Individualizarea pedepsei*, Ed. șt., Buc., 1969. În legătură cu acest principiu, Codul penal prevede în capitolul V, circumstanțele atenuante sau agravante, posibilitatea suspendării condiționate a executării pedepsei, munca corecțională (A se vedea George Antoniu, *Pedeapsa cu executarea prin muncă. Concept și semnificație pentru politica penală actuală*, în: S.C.J., nr. 2/1981, p. 179—183) și în anumite cazuri înlocuirea răspunderii penale și reabilitarea (A se vedea Ion I. Cozma, *Reabilitarea în dreptul penal*, Ed. șt., Buc., 1970).

Pedepsele sînt principale (închisoarea de la 15 zile la 25 de ani și amenda de la 500 la 20 000 lei), complementare (interzicerea unor drepturi de la 1 la 10 ani, degradarea militară și confiscarea averii) și pedepse accesorii (interzicerea unor drepturi anume prevăzute de lege), și, ca pedeapsă deosebit de gravă pentru infracțiunile prevăzute de lege — pedeapsa cu moartea⁴⁹.

Dar în legătură cu formele concrete ale pedepselor, există și alte dispoziții cum ar fi: condițiile înlocuirii pedepsei cu moartea, închisoarea ca regim general al executării pedepsei, regimul de deținere, regimul de muncă, liberarea condiționată, executarea pedepsei într-o unitate disciplinară, amenda, înlocuirea pedepsei amenzii, etc.

Apropierea care există cel puțin parțial în legătură cu anumite valori recunoscute pe plan internațional se exprimă nu numai prin tendința unei comunități de principiu de drept penal, ci și prin aceea de reglementare și organizare a unei asistențe juridice în materie penală⁵⁰.

În sfîrșit, o altă clasificare a sancțiunilor are în vedere criteriul gradului de determinare. Astfel, sancțiunile pot fi: absolut determinate, relativ determinate, alternative sau cumulative.

Această varietate privind genul și întinderea sancțiunii constituie un mijloc eficace, reflectînd și trăsăturile umanismului social, puse la dispoziția organului administrativ sau a instanței de jurisdicție de a lua în considerație nu numai gradul de pericol social al faptei, ci și personalitatea făptuitorului, contextul în care s-a comis fapta antisocială, efectele ei reale etc., permițînd astfel o strictă individualizare a sancțiunii — nu numai în cazul pedepsei⁵¹.

⁴⁹ În legătură cu această pedeapsă, în literatură opiniile sînt împărțite, există organe internaționale, inclusiv în cadrul O.N.U. pentru abolirea pedepsei capitale. A se vedea și Iulian Poenaru, *Contribuții la studiul pedepsei capitale*, Buc., Ed. Academici, 1974.

⁵⁰ A se vedea Rodica Stănoiu, *Asistența juridică internațională în materie penală*, Ed. Academiei R.S.R., Buc., 1975.

⁵¹ A se observa că în bibliografia citată pentru unele considerații teoretice, se face trimitere la anumite reglementări concrete, între timp modificate.

ON THE PRINCIPLE OF RESPONSABILITY IN THE EXPLORATION AND USE OF OUTER SPACE

BY

CONSTANTIN ANDRONOVICI

The activity of exploration and use of outer space, which is a complex action, carried out under special conditions, may have, through its effects, dangerous consequences for the third party. These prejudices may be caused either by an illegal space activity — fact that will naturally have to entail a more serious responsibility, more severely sanctioned by the author — or by a legal activity which due to certain circumstances may cause damage to the natural or juridical persons, entailing the responsibility of the performer.

There is no need to argue about all the risks that space activity is implying or about the damage it may bring about. That is why we consider the responsibility for space activity, integrated in the general regime of responsibility, as being more complex and more specific like the activity it can generate.

The 1967 Outer Space Treaty sets down the principle of responsibility in the exploration and use of outer space under three forms: the responsibility for the *national activity* which is exclusively of the States competence, even when it is carried on by „governmental agencies or non-governmental entities“ (art. 6, paragraph a); the responsibility for the *international activity* — in case when space activity is carried on by an international organization — situation when the responsibility „shall be borne both by the international organization and by the States parties to the Treaty participating in such organization“. (art. 6, paragraph b); the *express responsibility* for the „damage to another State party to the Treaty or to its natural or juridical persons“ by space objects or their component parts „on the earth, in airspace, or in outer space, including the moon and other celestial bodies“. (art. 7).

The principal provisions of the 1967 Outer Space Treaty have found their materialization in the provision of the 1972 Convention concerning the international responsibility of the States for damages caused by the space objects.

As far as the national space activity is concerned, it can be carried on either by the State or by governmental agencies or non-governmental entities, but, in each case the responsibility is borne by the State. Further more, this principle sanctions the State obligation to „assure that national activity is carried out in conformity with the provisions of the Treaty“. In order to observe attentively the space activity carried on by non-governmental entities, which in many states are not under governmental control due to their specific character, the States will have to „authorize and continually super-

vise" the space activities carried on by them. Since the 1967 Outer Space Treaty provides the continuous authorization and supervision, it means that any space activity, — and especially the launchings¹ — implies the agreement of the State to carry them out.

Such an interpretation is imposed by the text of the Treaty which provides, for such a situation, the exclusive responsibility of the State, as well as by the negative aspects that have taken place lately in the activity of transnational companies which cause their severe control and supervision.

The 1967 Outer Space Treaty provides expressly the State authorization to supervise the space activity carried on by non-governmental entities, that of governmental agencies being implied.

According to this principle, the States have also an international responsibility for the space activity carried on by them. It refers to the situation when two or more states launch together a space object, case in which the responsibility is solidary for the damages caused. This responsibility is borne by the State on whose territory or by which installations the launching of a space object is carried out.

Under this situation, the States parties stipulate, by an agreement between them, the part of responsibility that each State shall bear².

We could speak of international responsibility when „activities are carried on in outer space, including the moon and other celestial bodies, by an international organization“³. In such a situation the responsibility of the international organization is *primary* and the responsibility of the States is *secondary*⁴. The 1967 Outer Space Treaty takes into consideration „the States parties to the treaty participating in such organization“⁵.

Concerning the responsibility of the international organization, there is the idea that the provisions of the Treaty have in view only the intergovernmental international organization; for the non-governmental ones only the responsibility of the States „of whose representatives or citizens participate in the organizations just mentioned“⁶ is valid.

The existence of a well-determined responsibility of the international organizations in outer space is also demonstrated by the fact that the provisions of the 1972 Convention are entirely applicable to them, too, with very few exceptions.

As far as the responsibility for space activity is concerned, the Treaty stipulates that it is justifiable by „the damage to another State party to the Treaty or to its natural or juridical persons“⁷.

The application of this principle to the space activity carried on by States and international organizations shows an absolute responsibility for the damage caused by the space object. This refers to the damages on the

¹ In the literature the question has been raised whether the approval of the State can be given on certain terms or it is necessary for each launching (see A. S. Piradov, a.o., *Mejdunarodnoe Kosmicheskoe Pravo*, Moscow, 1974, p. 84).

² See the article 5 of the 1972 Convention.

³ Article 6 of the 1967 Outer Space Treaty.

⁴ A. S. Piradov, op. cit., p. 162.

⁵ Article 6 of the 1967 Outer Space Treaty.

⁶ A. S. Piradov, op. cit., p. 84.

⁷ Article 7 of the 1967 Outer Space Treaty.

earth, in outer space, including the moon and other celestial bodies, to the goods of another State, its space objects, natural or juridical persons belonging to that State. According to the 1972 Convention, the responsibility is valid for all kinds of damage, including the nuclear ones⁸. In accordance with this principle the responsibility is more severe if the damage were caused as a result of an illegal space activity⁹.

The more detailed regulations of the State responsibility are worked out by the 1972 Convention. The States, recognizing the principle of responsibility for space activity have the possibility of confirming, supplementing and extending the provisions of the 1972 Convention by other international agreements¹⁰.

The 1972 Convention contains a preamble and 25 articles which stipulate the basis of the international responsibility, the domain of application and the damage regime.

a) As far as the *basis of responsibility* is concerned, the Convention stipulates first of all a *solidary responsibility*. Thus, article 5 stipulates that when two or more States launch together a space object, they bear solidary responsibility for any kind of damage. The third paragraph of the same article shows that it may be considered State party to the mutual launching that State from whose territory or installations the launching of a space object is carried out.

The provisions call for mutual rights and obligations between the damaged State and the State or States parties to the mutual launching and between the latter ones, respectively.

As to the former aspect, the damaged State, in order to rectify the prejudice caused, has the right to direct against one of the State party to the mutual launching, against more States or against all States.

With respect to the latter aspect, States parties to the mutual launching have the right, each of them, to take proceedings in regress against the other coparticipants. The relations between the coparticipants to the mutual launching of a space object, referring to the compensation for damage caused to a third party, according to the second paragraph of the article 5, may be the subject of some agreement between them, in which „the distribution of financial obligations“¹¹ in case of damage should be stipulated. It follows that the degree of participation of each coparticipant to the mutual launching in order to cover damage, is determined with one consent in accordance with the criteria observed by each coparticipant, the Convention indicating no criterion.

Since most of the provisions of the Convention are applicable to international organizations, too, — if two conditions are fulfilled¹² — it is evident that the stipulations of the Convention concerning the solidary responsibility are opposable to international organizations, too.

⁸ A. S. Piradov, op. cit., p. 159.

⁹ See paragraph b. of the article 6 of the 1972 Convention.

¹⁰ See article 23 of the same Convention.

¹¹ A. S. Piradov, a.o., op. cit., p. 160.

¹² An express declaration through which these organizations recognize the rights and obligations they have as derived from the provisions of the Convention and the participation of most States subscribers to the 1967 Outer Space Treaty and to the present Convention within these organizations (article 22).

A specification is necessary here, — and the Convention stipulates it — namely that referring to the degree of responsibility, different in the case of space activities carried on by international organizations, the States having a subsidiary responsibility.

At the same time, in article 2, the Convention stipulates the *absolute responsibility* of the launching State to cover the compensation for damages. This means that it is the principle according to which any damage caused through space activity must be compensated regardless of the extent and nature of the fault of the launching States that lies at the base of the Convention.

There are taken into account not only the deliberate actions followed by damages caused to third parties, but also negligence, lack of attention and even chance which have the same consequences (article 6). This settlement has in view the degree of great danger the space activity implies. The exoneration of responsibility comes into action when the launching State proves that the damages caused are partially or totally due to the fault of the damaged State or of the natural or juridical persons it represents¹².

The Convention also settles the responsibility for damages caused as a result of an illicit space activity. According to the provisions of article 6, in such a situation the State is entirely responsible for the fault, it does not benefit by a responsibility proportional to its fault, being obliged to pay all damages even when it is the fault of the damaged State.

b) As far as the *domain of application* is concerned, the provisions of the 1972 Convention are applicable only to damages caused by a space object to States, international organizations, natural or juridical persons. As to natural persons, article 7 stipulates that the provisions of the Convention are not applicable to damages caused to the citizens of the launching State or to the foreign citizens who take part in the launching operations, are in the neighbourhood of the launching ramp or near the descending place of the space object.

The provisions of the Convention also entail the responsibility for any kind of damage including nuclear damages, damages caused either at the surface of the earth or to aircrafts and space objects belonging to another State (articles 2 and 3).

According to article 3, the State launching a space object is responsible both for it and for the persons it represents, in case when this object causes damages at the surface of the earth, in air space and in outer space, to the space object belonging to another State and the persons on board.

If, at the same time, damages were caused to another State, too, the two States possessing the two space objects bear responsibility proportional to the fault of each State, but when the fault cannot be established precisely, the States are equally responsible for compensation for damage (article 4).

Therefore, in the situation mentioned above, the State who launched the space object and caused the damages has a double responsibility: to the State of whose space object was damaged — in this case the State is responsible when the damages were caused by its fault — and to the third party

¹² A. S. Piradov, *loc. cit.*, p. 161.

who suffered damages — in this case together and proportional or equal with the State of whose space object suffered damages.

c) As for the *damage compensation*, we would like to mention that this aspect has been much talked about within the Legal Subcommittee of the United Nations for outer space when the draft conventions of three states were analysed (SUA, Hungary and Belgium) ¹⁴.

Finally, owing to the 1972 Convention the idea has been adopted (and article 12 stipulates it) according to which covering of damages must restore the condition of the natural and juridical persons, of the States or international organizations, situation which would have existed if the prejudice had not been caused.

The extent of the compensation the launching State must bear is established, according to the provisions of the Convention, conformably to the principles of international law, justice and equity.

The damaged State, according to article 9 of the Convention, sets forth its claims diplomatically. If the diplomatic negotiations do not prove their efficiency within a year, according to the provisions of article 14, a Committee will be created to settle the claim. It will be made up of three members: the representatives of the two parties and a president chosen with one consent.

In case of disagreement concerning the president, in accordance with article 15, the Secretary General of the United Nations may appoint him at one of the parties's request. The number of three persons is maintained even in the situation when more States are in litigation, either as claimants or as accused.

If the parties accepted the Committee's decision as final and compulsory, it is considered and observed as such; if not, the decision has a recommendation aspect and the parties observe it in the sense of good faith.

Finally, the Convention leaves the possibility, through the provisions of article 23, that its stipulations may be confirmed, completed and extended through agreements between states.

We must have in mind that out of the international agreements between states in the field of space activity, the 1972 Convention is an achievement. We do not wish to promote the idea that its provisions are not susceptible of objections and improvements, but, in comparison with the other documents of space law, it proves to be superior to them.

¹⁴ C. W. Jenks, *Space Law*, Stevens and Sons, London, 1965, pp. 452-462; J. F. S. Hawcutt, *International Law and the Uses of Outer Space*, Manchester University Press, 1968, pp. 57-60.

MANIFESTATIONS SCIENTIFIQUES INTERNATIONALES

La Faculté de droit de l'Université de Jassy a participé en 1983 à deux manifestations scientifiques importantes : le Congrès International de droit pénal sur le thème „Processus et perspectives de la justice pénale dans un monde en évolution“, qui a eu lieu à Milan (Italie) du 14 au 17 juin, et les 7-èmes journées juridiques franco-roumaines, déroulées à Rennes (France) du 29 septembre au 2 octobre.

Le thème du Congrès International de Milan, inscrit au point 2 de l'ordre du jour provisoire du septième Congrès des Nations Unies pour la prévention du crime et le traitement des délinquants, qui aura lieu en 1985, a permis le débat des questions suivantes : le système de la justice pénale considéré comme un tout et de ses différents éléments (la police et les procédures de prise en charge, la procédure judiciaire, le régime pénal, la réintégration du délinquant dans la collectivité et la prévention) afin d'assurer une meilleure harmonie et de favoriser l'adaptation du système à l'évolution de la société ; les faits nouveaux en matière de maintien de l'ordre, le concept et la pratique de la diversion du système pénal, la participation populaire à la réalisation de la justice pénale etc.

Le Congrès a été initié par les quatre associations internationales de sciences criminelles : l'Association Internationale de Droit pénal (A.I.D.P.), la Société Internationale de Criminologie (S.I.C.), la Société Internationale de Défense sociale (S.I.D.S.), et la Fondation Internationale Pénale et Pénitentiaire (F.I.P.P.) et a été organisé par le Ministère de la Justice de l'Italie et le Centre national de prévention et de défense sociale (Centro nazionale di prevenzione e difesa sociale) de Milan. Durant la période du Congrès a été célébré le 35-e anniversaire de la fondation du Centre national de prévention et de défense sociale de Milan.

Le groupe national de droit pénal roumain, affilié à l'A.I.D.P., a été représenté par son président Gr. Gr. Theodoru, professeur à la Faculté de droit de l'Université „Al. I. Cuza“ de Jassy ; le délégué roumain a présenté une intervention, publiée ci-dessous.

Les travaux des 7-ème journées juridiques franco-roumaines se sont déroulées à la Faculté des sciences juridiques de Rennes et ont inscrit sur l'ordre du jour trois thèmes : Planification, aménagement du territoire et décentralisation ; L'évolution du droit pénal des mineurs ; La réglementation de l'arbitrage international. La délégation roumaine, sur la présidence du professeur I. Ceterchi, viceprésident de l'Académie des sciences sociales et politiques, a été formée par les professeurs Sanda Ghimpu et Constantin Stătescu et les maîtres de conférences Avram Filipaș et Corneliu Birsan de la Faculté de droit de Bucarest ; Gheorghe Bobos, le doyen de la Faculté de droit de Cluj-Napoca ; le professeur Gr. Gr. Theodoru, de la Faculté de droit de Jassy. La délégation française, présidée par le professeur Roland Drago, le président de la Société de Législation comparée de Paris, a eu comme rapporteurs les professeurs : Jacques Moreau, de la Faculté des sciences juridiques de Rennes, Pierre Couvrat, de la Faculté de droit et des sciences sociales de Poitiers et Jacques Beguin, de l'Université de Paris I.

Les rapports présentés par la délégation roumaine ont mis en évidence les traits caractéristiques des lois en vigueur sur les institutions juridiques examinées et les recommandations qui sont en vue à l'élaboration de la nouvelle réglementation.

LE JUSTICE PÉNALE EN ROUMANIE ET SES PERSPECTIVES DE DÉVELOPPEMENT

Je prends part avec un grand intérêt au Congrès International sur „Processus et perspectives de la justice pénale dans un monde en évolution”, parce que les rapports de synthèse et les discussions m'offrent la possibilité de connaître mieux les préoccupations et les recommandations des savants et des praticiens du droit pénal sur le thème du Congrès. Dans un monde en évolution, dont on parle, on doit avoir en vue tous les pays, y inclus les pays socialistes et ceux en voie de développement, qui présentent des particularités en ce qui concerne le système de la justice pénale et les moyens de prévention et de répression de la criminalité. Dans notre conception chaque pays doit informer le Congrès de son expérience en matière et d'utiliser les conclusions du Congrès en rapport avec les particularités de son régime social-économique et d'Etat, le niveau de la conscience des citoyens pour le respect de la loi, le niveau et la structure de la criminalité.

En tant que pays socialiste, la Roumanie a son expérience dans la politique pénale et dans l'activité de la réalisation de la justice pénale et présente des particularités en ce qui concerne la structure du système pénal et des sous-systèmes qui le composent, les moyens de réduire la sphère d'incidence de la justice pénale d'Etat. Ces particularités, vues dans leur évolution, font l'objet de mon intervention.

1. L'édification du régime socialiste en Roumanie, la formation d'une nouvelle conception sur l'essence et les fonctions de l'Etat et du droit, ont déterminé, après 1948, des transformations profondes dans la système de la justice pénale, dans les moyens de prévention et répression de la criminalité. Dans une courte période de temps, le système de la justice pénale consacré par la législation de 1936, similaire à celui qui se trouve maintenant en vigueur dans quelques pays occidentaux, a acquis une nouvelle structure, conformément à une justice plus rapprochée du peuple, simplifiée, moins chère.

Le système des juridictions de jugement a été simplifié; aujourd'hui il n'y a que deux degrés hiérarchiques pour les tribunaux civils et militaires et un seul Tribunal Suprême pour tous les tribunaux. On a créé la Procuration de la République (1952), en tant qu'organe d'Etat spécialisé dans la réalisation de la légalité et dans l'organisation du combat contre les infractions. On a supprimé les juges d'instruction et on a créé, dans le cadre du Ministère de l'Intérieur, des organes spéciaux d'enquête, dont le personnel est sélectionné parmi les licenciés en droit (1952).

Par rapport à cet appareil judiciaire simplifié, on a donné une nouvelle structure au procès pénal. L'instruction préparatoire se réalise maintenant par les organes d'enquête du Ministère de l'Intérieur et, dans les cas les plus importants, par les procureurs; l'activité des organes d'enquête du Ministère de l'Intérieur a été mise sous la surveillance stricte du procureur le seul organe qui a le droit de mettre en mouvement l'action publique, de disposer la détention provisoire de l'inculpé et de renvoyer devant les tribunaux ceux dont la culpabilité a été prouvée. Le jugement a été réduit à deux degrés de juridictions — le jugement en première instance et le jugement en recours en cassation —, la juridiction d'appel étant supprimée (1948); par suite, le recours en cassation a acquis de nouveaux traits, en dévoluant le contrôle de la juridiction de cassation non seulement sur la légalité de la sentence attaquée mais aussi sur le bien-fondé de celle-ci. Un système de voies extraordinaires de recours — le pourvoi en révision, la contestation en annulation, le recours extraordinaire en cassation — donne la possibilité de faire casser les jugements définitifs nonconformes à la loi et à la vérité. En exprimant l'essence démocratique révolutionnaire de notre régime, dans la composition des juridictions de première instance participent les juges populaires, élus par les assemblées générales des travailleurs (1948). On a adopté une procédure pénale unique pour toutes les infractions, beaucoup plus simplifiée que la procédure antérieure, mais avec toutes les garanties du droit de la défense, reconnu par notre Constitution en tant qu'un droit fondamental du citoyen.

Le système de la justice pénale, dans la structure ci-dessus mentionnée, a démontré, pendant sa longue application, le caractère efficient et économique de l'activité de répression des infractions, en réalisant avec succès la double tâche, d'une part que chaque personne qui a commis une infraction soit sanctionnée selon sa culpabilité et, d'autre part, qu'aucun innocent ne soit condamné. C'est pour cette raison que la législation roumaine de 1968 a

maintenu la structure de ce système de la justice pénale et on prévoit sa consécration dans la législation en cours d'élaboration.

2. L'édification de la société socialiste multilatéralement développée en Roumanie, étape que nous parcourons en présent, a déterminé l'acceptation de quelques institutions juridiques qui expriment mieux les exigences de la démocratie ouvrière révolutionnaire et de l'humanisme socialiste, par la mise en pratique, en cas d'infractions moins graves, de nouveaux moyens pénaux de contrainte et de rééducation. Au début, on a exclu de l'illicite pénal les contraventions et on a prévu, pour cette catégorie de faits, des sanctions administratives (1954). En suite, quelques faits moins graves, par exemple les petites soustractions, les violences sans blessures, les offenses, commises dans des circonstances atténuantes, n'ont été plus prévus par la loi pénale (1958); à la place des peines on a prévu pour ces faits des mesures d'influence sociale appliquées par des organes sociaux. Une modification du Code pénal (1960) a inscrit la disposition selon laquelle les faits prévus par la loi pénale ne sont, pourtant, considérés des infractions si ceux-ci, par leur contenu et leurs conséquences, sont évidemment sans importance. On a institué, de même, en cas d'infractions de gravité réduite, la substitution de la sanction pénale par une sanction administrative ou par des mesures d'influence sociale, cas dans lesquels on renvoie la cause à l'organe social de juridiction pour les appliquer (1968).

Les causes qui ont été retirées de sous l'incidence de la loi pénale sont jugées par des organes sociaux d'influence et de juridiction — les commissions de jugement — qui peuvent appliquer comme sanction l'avertissement et l'amende administrative (1968). Ces commissions de jugement ont dans leur composition trois juges populaires, des travailleurs élus par les assemblées générales des ouvriers et des fonctionnaires. Les commissions ont aussi la mission d'essayer la conciliation entre les parties du procès dans les cas où la loi prévoit cette possibilité; les résultats de cette procédure sont très encourageants, parce que les commissions réalisent la conciliation dans presque 50% des cas et réduisent ainsi l'activité judiciaire.

L'introduction de ces formes de médiation et de diversion, par l'intervention d'autres organes que les organes de la justice d'Etat, s'inscrit dans la politique générale de notre régime socialiste de transférer, par étapes, l'exercice des attributions de l'Etat dans la compétence des organes sociaux, d'entraîner les citoyens à la participation aux affaires d'Etat. Cette politique n'affecte pas le rôle important de la justice pénale en ce qui concerne la protection des valeurs fondamentales de notre société socialiste, parce que pour les infractions très graves la loi prévoit et la justice pénale applique des peines sévères, qui sont, dans cette période encore, les moyens efficaces de prévention générale et spéciale.

3. En 1977, par suite des réalisations obtenues dans tous les domaines d'activité — économique, social, de conscience politique et morale — le Président Nicolae Ceaușescu a initié une nouvelle conception de politique pénale. On a donné la priorité à l'action de prévention et, par conséquent, on a organisé et perfectionné les moyens généraux et spéciaux par lesquels on peut empêcher la perpétuation des infractions. En ce qui concerne l'action répressive, on procède à la réalisation d'un équilibre entre la fonction de contrainte et la fonction de rééducation de la peine. Dans la réalisation de la fonction de rééducation on met, pour les infractions non graves, un accent important sur le facteur que l'on considère déterminant, notamment l'utilisation du travail productif des condamnés, en état de liberté. Par suite, on a adopté l'institution de l'exécution de la peine d'emprisonnement par le travail correctionnel, en état de liberté (1973), qui permet aux condamnés d'acquérir la discipline, la solidarité, l'entraide collective, qualités spécifiques de la conscience socialiste; en même temps, le collectif de travail exerce une profonde influence sur celui qui exécute la peine sous sa surveillance.

Par conséquent, on a proposé, pour le futur Code pénal, l'introduction de deux nouvelles peines principales nonprivatives de liberté: la mise sous la surveillance du collectif de travail et la mise sous la surveillance des organes d'Etat; le facteur de contrainte de ces peines consistera dans une restriction de certains droits et les facteurs éducatifs résideront dans le travail productif et l'influence du collectif pendant l'exécution de la peine.

Une telle conception sur les sanctions pénales, fondée sur la force de rééducation du travail et du collectif de travail, impliquera aussi une amplification du rôle des organisations socialistes, des masses des travailleurs dans l'activité de prévention et de répression des infractions. C'est une exigence du développement de la démocratie ouvrière révolutionnaire de réaliser une participation plus large des travailleurs à l'activité de l'application des peines et au procès de rééducation et de réintégration sociale des personnes qui ont commis des infractions. La nouvelle législation pénale et de procédure pénale développera les moyens

dont l'efficacité a été constatée en présent. Ainsi, l'activité des commissions de jugement, qui se déroule maintenant seulement pour les faits qui ne sont pas des infractions, pourra être élargie aussi pour le jugement des infractions punissables de peines nonprivatives de liberté. Par conséquent, on entrevoit la création, à la place des actuelles commissions de jugement, de nouveaux organes sociaux, composés par juges populaires, les conseils de jugement des travailleurs, qui seront inclus dans le système de la justice pénale, en tant que premier degré de juridiction. Par une telle réglementation, le système de la justice pénale aura une composition mixte, des organes d'Etat et des organes sociaux de juridiction.

Le jugement des délinquants par leurs camarades de travail, en présence du collectif dont ils font partie, constituera un facteur de forte influence pour la transformation de l'attitude dans la vie et dans l'activité productive, pour le respect de la loi dans toutes les circonstances. On préconise aussi une participation directe des travailleurs à la surveillance de l'exécution des peines nonprivatives de liberté, par la responsabilité imposée au collectif de travail d'agir en permanence pour l'amendement du condamné dans le procès du travail et par la vie en collectif.

Jusqu'à l'entrée en vigueur de la nouvelle législation, on a mis en application un système de nature similaire dans le cas des mineurs délinquants. Le régime pénal spécial des mineurs consiste en deux mesures éducatives, la première, de confier le mineur au collectif au milieu duquel il travaille où il étudie, en le soumettant à des règles strictes de discipline et de comportement, et la deuxième mesure, de l'interner dans une école spéciale de travail et de rééducation, pour une durée de 2—5 ans. La première mesure éducative s'applique par les commissions de jugement qui fonctionnent auprès de l'unité productive ou d'enseignement dont fait partie le mineur ; composée de représentants de l'école, du collectif de travail, des organisations de syndicats et de jeunesse, sous la présidence d'un magistrat, la commission de jugement applique au mineur délinquant la mesure éducative en le confiant au collectif de travail ou de l'école, qui s'assume l'obligation de participer à la surveillance du mineur et aux actions de rééducation de celui-ci. Par conséquent, a été mise en application la conception de transférer la compétence de juger certains infractions, sanctionnées par mesures nonprivatives de liberté, aux organes sociaux de juridiction.

Les changements de cette nature dans la justice pénale roumaine sont devenues possibles à raison du développement social-économique et spirituel de notre peuple, ce qui permet, pour la répression de certaines infractions moins graves, l'utilisation de moyens moins sévères et avec plus d'efficacité en ce qui concerne la rééducation ; la solidarité, en tant que trait caractéristique de notre régime socialiste, a déterminé la mobilisation, à côté des organes de la justice d'Etat, des organes sociaux, des organisations socialistes, des masses des travailleurs, intéressés profondément à la réduction et puis à la liquidation des infractions dans la société socialiste qu'ils construisent consciemment.

Je voudrais que cette expérience de notre pays intéresse les participants du Congrès en ce qui concerne la diversité des moyens de réaliser une justice pénale plus efficace et moins coûteuse.

Gr. Gr. Theodoru

PROBLEME NOI ÎNTR-UN TRATAT DE DREPT INTERNAȚIONAL PRIVAT

Tratatul de drept internațional privat în 2 volume al profesorului Francois Rigaux (vol. I, Bruxelles, 1977, 402 p., vol. II, 1979, 678 p.) este întâmpinat cu satisfacție de cititori, întrucât, spre deosebire de multe altele, cuprinde cele mai noi probleme care se dezbat în știința noastră în momentul de față. Cum nu este posibil însă să rezumăm, cu atât mai puțin să discutăm într-o simplă cronică de drept internațional privat toate problemele pe care le ridică bogatul tratat, ne vom opri la câteva care ne interesează în mod deosebit, cum ar fi relațiile dintre dreptul internațional privat și dreptul internațional, problema statutului personal în lumina situației speciale din Belgia și altele asemenea. Volumul I al Tratatului este consacrat unor chestiuni generale: *Elementele prealabile unei teorii a dreptului internațional privat* (cartea I); *Teoria generală a conflictelor de naționalități și condiția juridică a străinilor* (cartea a II-a); *Teoria generală a conflictelor de autorități, de jurisdicție și conflictelor de legi* (cartea a III-a). Vol. II conține reguli generale (cartea a IV-a), reguli speciale ale dreptului internațional privat belgian (cartea a V-a) și poate ar trebui să menționăm că aici găsim întreaga parte specială așa cum o tratăm noi în România. După cum rezultă abundent și din Tratat, în Belgia există un număr important de străini, dintre care o parte din Maroc, Tunisia și Algeria; aceștia au un statut personal foarte diferit de cel al belgienilor. Poziția autorului față de relațiile cu străinii pare a fi net favorabilă aplicării legii lor naționale, idee care, dacă este pusă în aplicare, nu poate să nu creeze dificultăți autorităților chemate s-o aplice. Din spețele prezentate pare a rezulta că practica și-a însușit interpretarea după care străinilor li se aplică în Belgia legea națională. Notăm cu ocazia aceasta și în trecere că după autor „toată problematica dreptului internațional privat este centrată pe proces” (p. 71 din vol. I). Din context pare a rezulta că autorul se referă la faptul că judecătorul are în dreptul internațional privat din cauza numărului mic de texte, cit și din alte cauze, o mare putere de apreciere. Parcurgând lucrările relative la problemele conflictuale, remarcăm că într-adevăr, autorii raportează teoriile lor și le confruntă numai cu practica judiciară, eventual, acolo unde este cazul, cu practica arbitrajului în comerțul exterior, ceea ce este excesiv și nu corespunde adevărului. Noi propunem o viziune mai aproape de realitate și anume să cuprindem în noțiunea de practică ansamblul vieții dreptului în acțiune, practica diferitelor organe administrative sau de altă natură. Este dealtfel o viziune împotriva căreia noi ne ridicăm, de a confunda viața atorcuprinzătoare și generoasă a dreptului cu procesul. Procesul este numai o parte, dureroasă de multe ori, a vieții dreptului; procesul este excepția. În principiu și în cele mai multe cazuri, dreptul se realizează fără efort, de exemplu, în viața familiei, în relațiile dintre soți sau în relațiile dintre părinți și copii sau între furnizori și clienți. O a doua observație în legătură cu practica, care nu mi se pare mai puțin importantă: F. Rigaux notează just că judecătorii *întâiesc și rezolvă conflictele de legi fără a fi conștienți* (p. 138); aceasta, bineînțeles, de cele mai multe ori, nu întotdeauna. Într-adevăr, conflictele de legi au o problematică foarte complicată și greu de stăpinit chiar de practicieni cu o vastă experiență și cu ample cunoștințe. Din cauza aceasta, autoritățile își pun și rezolvă de multe ori conflictul de legi implicit. Ce valoare are o astfel de practică? Unii autori, printre care și autori de la noi, au obiectat că o asemenea practică nu este semnificativă și nu se poate trage din ea nici o concluzie. Părerea noastră este că această practică constantă și generalizată exprimă realitățile conflictelor de legi. Unii autori, refuzând să țină seama de ea, îi substituie teorii care stau bine în cărți, dar pe care practica refuză să le cunoască și să le aplice. Cu aceasta, am ajuns la problema statutului personal, problemă dezbătută de autor în mai multe părți din Tratat (cap. XXI din vol. II, *Statul și capacitatea persoanelor*, p. 237 și p. 304—306, „Capacita-

tea și protecția incapabililor"). Statutul personal este cîrmuit de legea națională. Din loc în loc însă rezultă și importanța care se acordă mai ales de legiuitor și de practică legii autorității sau legii teritoriului. Autorul amintește de influența faptului că drepturile se dobîndesc în Belgia în fața și cu concursul unei autorități belgiene. Mulți autori se ocupă de relațiile dintre dreptul internațional privat și dreptul internațional de multe ori, cu ocazia explicării termenului de „internațional” din titulatura disciplinei noastre. Pentru Fr. Rigaux, termenul de „internațional” se referă la elementul tipic; raporturile cu un element străin sînt „internaționale”: în legătură cu ele se manifestă fenomenul de frontieră (p. 92, vol. I). Dreptul internațional privat se deosebește de dreptul internațional prin izvoarele sale, prin obiectul propriu, prin metoda sa. Autorul însă observă cu finețe unele legături și unele apropieri care se manifestă astăzi între cele două discipline. Principalii parteneri ai relațiilor economice sînt statele (mai rar), persoanele juridice de drept public, întreprinderile uriașe numite multinaționale sau transnaționale, persoanele fizice (mai rar), persoanele juridice. În legătură cu aceasta, autorul include în disciplina dreptului internațional privat dreptul economic internațional, dreptul transnațional și altele.

Tratatul de drept internațional privat al profesorului Fr. Rigaux este prețios pentru noi prin experiența pe care ne-o oferă în domeniul conflictelor de legi. Autoritățile belgiene sînt de multe ori confruntate cu problemele conflictelor între legile țărilor arabe și cele locale sau cu conflictele între legile celorlalte țări din Comunitatea Economică Europeană. Tratatul se semnalează și prin bogăția problemelor pe care le pune, prin bogăția informației, stilul clar, accesibil. El constituie un instrument prețios pentru oamenii de știință confrunțați cu problemele dreptului internațional privat comparat.

Mihai Jacotă, Ioan Macovei

FRANCISC DEAK, STANCIU CARPENARU, *Drept civil*

Contractele speciale, Dreptul de autor, Dreptul de moștenire.

Universitatea din București, Facultatea de drept, 1983, 579 p.

Între lucrările juridice apărute în primul semestru al anului 1983, un loc de frunte îl ocupă manualul de drept civil elaborat de doi distinși autori în această specialitate. Manualul recenzat acoperă un gol resimțit în literatura noastră juridică în ultimul deceniu. Manualul este împărțit în trei părți: contractele speciale, dreptul de autor și dreptul de moștenire. Partea întâi este subdivizată în 11 titluri în care sunt tratate: contractul de vânzare-cumpărare, contractul de schimb, contractul de donație, contractul de locațiune, contractul de închiriere a suprafețelor locative, contractul de antrepriză, contractul de mandat, contractele reale, contractele speciale pentru construirea sau cumpărarea din fondul de stat de locuințe proprietate personală, contractele aleatorii și contractul de transacție.

În cuprinsul primei părți a manualului se fac foarte interesante pricizări cu privire la anumite probleme de drept cum sînt, de exemplu, cele cu privire la vânzarea-cumpărarea de autorism, (p. 9—10), cele cu privire la efectele înscrierii în cartea funciară (p. 11—12) s.a. Peste tot se fac largi referiri la spețe din practica instanțelor noastre judecătorești și în special la cele ale Tribunalului Suprem, ceea ce este de mare folos nu numai studenților, ci mai ales practicienilor dreptului.

Meritul autorului primei părți a manualului mai constă în faptul că, referindu-se la dispozițiile codului civil, a știut să le interpreteze în spiritul dreptului nostru socialist și deci să le facă aplicabile noilor condiții economice și sociale din țara noastră. Așa, de exemplu, s-a făcut o judicioasă combinație între dispozițiile Codului civil (art. 1578, 1587 și 1588) și prevederile Decretului nr. 311/1954 prin stabilirea dobînzilor legale. Este numai unul din numeroasele exemple ce pot fi date în legătură cu această idee.

În partea întâi a manualului s-a strecurat o singură greșeală de tipar la p. 46, nota 15 de la subsol, s-a trecut „V. D. Zlăteanu” în loc de V. D. Zlătescu.

Partea a II-a a manualului (elaborată de St. Cărpănu), tratează dreptul de autor. Această parte a lucrării este subdivizată în 8 capitole, bine proporționate. În expunerea subiectului autorul pornește de la apelul pe care partidul nostru îl adresează creatorilor intelectuali: „Avem nevoie de o literatură cu un spirit mai combativ, patriotic și revoluționar, care de la un capăt la altul să fie pătrunsă de înaltele idealuri ale umanismului socialist, ale concepției de dreptate socială și națională, să sădească în oameni, în conștiința tineretului dragostea față de patrie, față de socialism, față de partid”. (Nicolae Ceaușescu, *Expunere cu privire la stadiul actual al edificării socialismului în țara noastră, la problemele teoretice, ideologice și activitatea politică educativă a partidului*, Ed. Pol. București, 1982, p. 67.

În capitolul I sînt expuse unele considerente introductive cum sînt: creația intelectuală și dreptul de autor ca instituție juridică complexă a ramurii dreptului civil. În reglementarea raporturilor juridice ce se nasc din crearea și valorificarea operelor științifice concură însă și norme aparținînd altor ramuri ale dreptului cum sînt normele de drept administrativ, care reglementează tarifele de remunerare a autorilor.

Capitolul II tratează noțiunea și natura juridică a dreptului subiectiv de autor. După cum precizează autorul „Dreptul subiectiv de autor reprezintă posibilitatea asigurată de către stat autorului de a utiliza opera potrivit aprecierii sale, în scopul satisfacerii intereselor lui personale nepatrimoniale și a celor patrimoniale, folosindu-se de mijloacele legale și în limitele stabilite de lege” (p. 320). Prin urmare, dreptul subiectiv de autor are un

dublu aspect: cel personal nepatrimonial, care privește drepturile strîns legate de personalitatea autorului și cel patrimonial, care cuprinde drepturile cu conținut economic care aparțin autorului.

În capitolul III este analizat subiectul dreptului de autor. Autorul operei devine subiect de drept din momentul în care opera sa s-a concretizat în formă de manuscris, schiță, temă etc. Așadar, calitatea de subiect al dreptului de autor o are persoana care a creat opera (persoana fizică), în virtutea calității sale de autor al operei (p. 327). Dacă opera a fost realizată în colaborare de către mai mulți autori, ea poate fi operă comună sau operă colectivă. Opera este comună cînd nu se cunoaște partea contributivă a fiecăruia dintre colaboratori și este operă colectivă cînd fiecare autor elaborează o operă, care contribuie la realizarea operei colective. În acest caz, fiecare are dreptul subiectiv de autor asupra operei pe care a creat-o, fără a avea drept asupra operei colective, care aparține unității socialiste.

Capitolul IV tratează obiectul dreptului de autor. Aici autorul lucrării pornește de la explicarea noțiunii de obiect al dreptului de autor, scoate în evidență caracterele obiectului dreptului de autor și apoi analizează diferite categorii de opere care constituie obiectul dreptului de autor. Între acestea se ocupă de operele originale și de operele derivate.

În capitolul V este analizat conținutul dreptului de autor.

După unele noțiuni introductive, se trece la drepturile personale nepatrimoniale de autor și sînt scoase în evidență caracterele juridice ale acestor drepturi. În continuare, sînt expuse drepturile patrimoniale de autor și caracterele juridice ale acestora.

Capitolul VI se ocupă de transmiterea succesorală a drepturilor de autor. În secțiunea I sînt expuse în mod sumar drepturile de autor care se transmit pe cale succesorală. Secțiunea a II-a se ocupă de transmiterea drepturilor de autor pe calea moștenirii legale, iar în secțiunea a III-a de transmiterea drepturilor de autor pe calea moștenirii testamentare.

În capitolul VII se face o scurtă expunere a mijloacelor de apărare a dreptului de autor. Între aceste sînt enumerate mijloacele de drept civil, mijloacele de drept procesual civil și mijloacele de drept penal, așa cum sînt reglementate de Decretul nr. 312/1956.

Capitolul VIII se ocupă de contractele de valorificare a dreptului de autor. După unele noțiuni introductive sînt expuse regulile generale privind contractele de valorificare a dreptului de autor, apoi cîteva reguli speciale privind diferite contracte de valorificare a dreptului de autor cum sînt: contractul de comandă, contractul de editare, contractul de reprezentare în public, contractul de folosire în film a operei și contractul pentru difuzarea unei opere prin radio și televiziune.

Partea a III-a a manualului tratează *Dreptul de moștenire* (Sucesiunile). Această parte este subdivizată în 5 titluri, iar acestea în capitole. Titlul I se ocupă de probleme generale privind moștenirea începînd cu justificarea instituției moștenirii în dreptul nostru socialist (cap. I). În capitolul II este expusă noțiunea moștenirii și caracterele juridice ale transmiterii succesoriale. Capitolul III tratează deschiderea succesiunii, data și locul deschiderii succesiunii. În capitolul IV sînt precizate condițiile cerute pentru a moșteni, începînd cu capacitatea succesorală, voința succesorală, nedemnitatea succesorală și efectele ei.

Titlul II se ocupă de devoluțiunea succesorală legală. Capitolul I cuprinde reguli generale ale devoluțiunii succesoriale. Capitolul I cuprinde reguli generale ale devoluțiunii succesoriale legale. Pornind de la principiile generale ale devoluțiunii succesoriale legale, se trece la reprezentarea succesorală, la condițiile și efectele reprezentării succesoriale. În capitolul II sînt expuse regulile speciale privind diferitele categorii de moștenitori legali. După analiza celor 4 clase de moștenitori se trece la dreptul de moștenire a soțului supraviețuitor, încheind capitolul cu dreptul statului asupra moștenirii vacante.

Titlul III tratează devoluțiunea succesorală testamentară. Cele 4 capitole în care este împărțit acest titlu, se ocupă de: Testamentul — formă juridică prin care se dispune pentru cauză de moarte de bunurile moștenirii (cap. I), de diferite feluri de testamente (cap. II), de principalele dispoziții cuprinse în testament (cap. III) și de limitele dreptului de a dispune prin acte juridice de bunurile moștenirii (cap. IV).

Titlul IV se ocupă de transmiterea moștenirii. În primul capitol este cercetat obiectul transmiterii succesoriale. Capitolul II tratează transmiterea activului moștenirii, iar capitolul III transmiterea pasivului moștenirii. În capitolul IV este analizat dreptul de opțiune succesorală; capitolul V se ocupă de dobîndirea posesiunii moștenirii, iar capitolul VI de dovada calității de moștenitor. Ultimul capitol al titlului IV expune procedura succesorală.

Titlul V privește indiviziunea și împărțea succesiunii. Cele 3 capitole ale acestui titlu tratează: indiviziunea succesorală (cap. I), împărțea moștenirii (cap. II) și împărțea de ascendent.

Lucrarea pe care o recenzăm este o operă colectivă de o deosebită valoare didactică și științifică. Expunerea clară a problemelor tratate, temeinicia argumentelor și larga referire la spețe din practica instanțelor noastre judecătorești dau studenților posibilitatea de a pătrunde și aprofunda materia studiată. Dar lucrarea mai este de mare folos și practicienilor dreptului în biblioteca cărora ar trebui să ocupe un loc de frunte.

V. Negru

ANTONIO PALMA, „Civile”, „incivile”, „civiliter”, „inciviliter”. *Contributo allo studio del lessico giuridico romano*, estr. da Index, Quaderni camerti di studi romanistici. International Survey of Roman Law, nr. 11/1982, p. 1—41.

Antonio Palma își propune să urmărească în izvoarele juridice din timpul principatului utilizarea termenilor de *civilis*, *incivilis*, *civiliter*, *inciviliter*. Introducerea în limbajul juridic a acestor termeni după trecerea de la regimul politic republican la principat pune în lumină unele aspecte ale gândirii juridice și politice pe timpul principatului, legate de transformări profunde în viața economică și socială. Pe planul eticii, termenii aceștia au fost examinați de La Perna (Mobiliza dei modelli etici e relativismo dei valori: da Cornelio Nepote a Valerio Massimo e alla Laus Pisonis, în AA. VV., Società romana e produzione schiavistica, III. Modelli etici, diritto e trasformazioni sociali (Roma-Bari 1981) și de Lana-Fellin (Antologia della letteratura latina III, Messina Firenze 1967). Când Roma a devenit *caput mundi* (sec. I î.e.n.) termenii de *civilis*, *civiliter*, (*civitas-civitas romana*) au căpătat sensuri noi desemnând un anumit grad de rafinare, de nivel moral, de civilizație. Ceva mai târziu în timpul principatului, *civilis*, *civiliter* au devenit (v. Celsus, D.1, 3, 24 (Cels. 9 dig.), D.8, 1, 9 (Cels. 5 dig.); D.1, 3, 18 (Cels. 29 dig.) și alte locuri) a devenit un criteriu de apreciere a unui anumit comportament; astfel, medicul care amenința bolnavul pentru a obține avantaje materiale comite un *factum incivile* (D.50, 13, 3, Ulp. 5 op). Lăsând deoparte textele unde termenii de *civilis*, *civiliter* se datoresc în mod evident intervenției compilatorilor, A. Palma folosește numai textele pentru care el poate respinge ideea de interpolare și deci, le analizează ca provenind nealterate cel puțin în ce privește termenii care ne interesează, de la jurisconsulții clasici. El analizează astfel D.1, 3, 24 Cels. 9 dig.; D. 10, 4, 19, Paul. 4 epit. Alf.; D. 8, 1, 9, Cels. 5 dig. și multe altele. Cu ocazia analizelor autorul atrage atenția și asupra altor probleme ridicate de aceste texte, cum ar fi chestiunea dacă *opiniones (libri opinionum)* ar aparține într-adevăr lui Ulpian sau sunt o reelaborare din sec. al IV-lea? Analiza fiecărui text constituie o lucrare în sine și autorul își sprijină părerile pe o bibliografie impresionantă. Lăsând deoparte detaliile, concluziile generale ale autorului sunt următoarele: știința dreptului roman s-a constituit în timpul republicii. Jurisconsulții sunt un grup de persoane din aristocrație care participau eventual direct la conducerea cetății. Ei au o poziție dominantă. Casa unui mare jurisconsult este *oraculum totius civitatis* (Cic. De orat. I, 45, 200). Ei însuși se pronunță în cauzele care le sunt supuse ca un oracol, pe cale de decizie nemotivată. Felul acesta de a proceda s-a păstrat până târziu în timpul principatului, cel puțin la unii jurisconsulți și în unele cazuri. Astfel, Scaevola (D. 33, 8, 23, 1—Scaevola libro quinto decimo digestorum) dăpă ce înfățișează cazul care i s-a supus, răspunde lapidar: *respondit secundum ea quae propter consuetudinem proponerentur, id quoque peculio legato contineri, quod et dominica ratio deberet et collata erat reddere*. În 33, 8, 23, pr. — Scaevola libro quinto decimo digestorum, mai lapidar: *respondit praestandum*. În principat, jurisconsulții își pierd mult din puterea lor. Activitatea lor se transformă treptat dintr-o tehnică (tecne) într-o *ars*, o știință. Principatul este un stat unde, alături de Roma, exista numeroase civitates, din care una este mai importantă. Termenul de *civilis civiliter* desemnează o valoare morală înaltă și trece în lexicul juridic ca motive care justifică decizia jurisconsultului. Sentințele juriștilor în principat sunt din ce în ce mai mult bazate pe valori morale sau pe considerații sociale și economice. Lucrarea foarte interesantă și plină de conținut a lui A. Palma ocupă un loc de frunte într-o serie de lucrări de drept roman în care autorii folosesc materialul istoric pentru a înțelege fenomenele sociale și economice din trecut.

Mihai Jacotă și Gheorghe Piticariu

ANTONIO GUARINO, *Vita e diritto*, Salerno. Di Mauro ed., 1983, 310 p.

Antonio Guarino, cunoscutul romanist italian, a strâns într-un volum impozant un număr de articole referitoare la probleme juridice scrise în presa cotidiană de-a lungul anilor. Volumul este intitulat sugestiv *Vita e diritto*, pentru că autorul s-a ocupat numai de acele chestiuni susceptibile să intereseze un public mai larg. Cităm din lista lungă de articole: *Lenta justiție civilă*, *Femeile și magistratura*, *Între soț și soție*, *Promisiunea de căsătorie*, *Juristul la mare* etc. pentru a da o idee de sfera largă de subiecte atinse și pentru a atrage atenția că autorul face într-un fel sociologie juridică. În prefața cărții, autorul observă că juriștii (unii dintre ei) foloseau un limbaj tehnic greu accesibil profanilor, când ar putea expune cele mai delicate chestiuni într-un limbaj perfect accesibil. Împietind gândul nostru cu al autorului, am adăuga neînțelegerea care persistă în public cu privire la drept și viața dreptului. Marele public privește cu neîncredere și ostilitate dreptul și pe cei care îl aprofundează, din cauză că pentru oamenii din afară de profesie dreptul înseamnă proces sau, în cazul cel mai bun, confruntare cu formalități administrative care provoacă o reacție de neplăcere. Trebuie să subliniem că procesul este excepțional în viața dreptului, este un incident; același lucru îl putem spune despre formalitățile administrative cu care sîntem uneori confrunțați. Dreptul înseamnă în primul rînd garanția liniștii, a păcii în societate, a agonisiei noastre din munca depusă, protecția vieții și a integrității corporale. Acțiunea binefăcătoare a dreptului nu se vede dar ea este prezentă cînd noi lucrăm în fabrici, pe cîmp, în laboratoare, în școală, oriunde se desfășoară o activitate omenească. Cum ar arăta societatea fără drept? Cum ar arăta cu forme de drept incipente? Spectacolul vieții internaționale de azi ne dă o idee. Dreptul caută în primul rînd să facă posibilă viața în societate. După ce a introdus ordinea, el caută s-o facă mai bună pentru toți membrii societății. În legătură strînsă cu cele spuse mai sus, am aminti de articolul *Dreptul și istoria*, în care autorul se ocupă de unele proteste în Italia împotriva faptului că disciplinele istorice sînt prea numeroase în facultăți. A. Guarino demonstrează cum studiul adîncit al istoriei dreptului (disciplinele de istorie a dreptului sînt „formative”) creează la tineri care învață bine un sens al legăturii dintre drept și viață, o anumită experiență juridică care le servește mai tîrziu cînd încep să profeseze. În aceeași ordine de idei, ne referim la articolul *Centenarul lui Iustinian* în care autorul apreciază din perspectiva noastră rolul pe care l-a jucat timp de 14 secole *Corpus iuris civilis*, redactat din ordinul și la inițiativa lui Iustinian. Desigur, împăratul n-a putut întrevăde care va fi peste secole destinul operei lui. Fără opera de codificare întreprinsă atunci, uriașul patrimoniu remis de Roma ar fi dispărut în cea mai mare parte. Codificarea lui Iustinian a avut un rol imens în istoria Europei și în istoria omenirii. Ce s-a întimplat după moartea lui Iustinian? Noile state, născute pe ruinele imperiului roman au simțit destul de curînd nevoia de a-și da o organizare puternică: pentru aceasta, au folosit dreptul roman, dreptul unui stat puternic organizat. Dreptul roman a fost primit într-un număr de state din Europa. N-a fost receptat în Anglia, dar dreptul englez s-a dezvoltat sub influența dreptului roman. Codurile de tip european, conținînd un drept de tip roman, au fost utilizate pentru codificarea dreptului în state extraeuropene. Pe plan mondial, ca să nu ne oprim decît la un singur aspect, codificările întreprinse de Națiunile Unite sub forma convențiilor internaționale au la baza lor noțiunile dreptului roman.

Mihai Jacotă și Gheorghe Piticariu

NOMIKON PROXEIRON, *Syntaxoen ypo Mihai Photinopoulou eie boucourestion* (1765—1777) de Panait I. Zepos, membru al Academiei din Atena, Valentin-Al. Georgescu, membru corespondent al Academiei din Atena, Dr. Anastasias Siphoniou-Karapa și Nestor Camariano, în „Anuarul Centrului de cercetări de istorie a dreptului helenic”, tom. 24—26 (1977—1979), Atena, 1982, 678 de pagini.

P. Zepos, Val. -Al. Georgescu, Anastasias Siphoniou-Karapa și Nestor Camariano au publicat la Atena, în 1982, *Manualul de legi al lui Mihail Photinos sau Photinopoulos*, după manuscrisul din Codex Suppl. gr. 1323 de la Biblioteca Națională din Paris. Volumul pe care-l recenzăm cuprinde, în afară de manual, trei studii, datorite lui P. Zepos (53 de

pagini), Val.-Al. Georgescu (47 de pagini) și N. Camariano (6 pagini). Neputînd citi studiul în neogrecă al lui P. Zepos, ne vom referi în cele ce urmează numai la analiza pe care o consacră manuscrisului Val.-Al. Georgescu, rezervîndu-ne facultatea de a reveni asupra problemelor ridicate de P. Zepos și de Val.-Al. Georgescu într-o cronică anul viitor. Codex 1323 era semnalat de Catalogul Bibliotecii Naționale din Paris încă din 1961. În 1969, V. Al. Georgescu și-a dat seama că acel codice conține cel mai bogat și cea mai interesantă copie a Manualului de legi-Proiect de cod, redactat de M. Photinos în 1766 (p. LXXXIX). Separîndu-se de literatura anterioară, V. Al. Georgescu a dovedit că M. Photinos nu este autorul unui cod unic în două versiuni, unul din 1765 și altul din 1766, ci este autorul a trei proiecte de cod general, avînd fiecare individualitatea sa istorică și tehnică. Codurile, nefiind confirmate, au rămas simple manuale de legi. Circulația celui de al doilea manual s-a făcut în versiunea greacă. O traducere românească a apărut abia în 1869. Lucrarea lui Photinos a fost cunoscută de autorii *Pravilnicești* condici din 1780, probabil. Într-un studiu de proporții, Val.-Al. Georgescu aprofundează aspectele legate de opera prezentată, cum ar fi titlul și structura manualelor de legi; tradiția manuscrisă a proiectului de cod din 1766; structura Codex. Suppl. Gr. 1323 de la Biblioteca Națională din Paris, circulația manuscriselor lui Photinos și aplicarea lor în practica judiciară; locul lui Photinos în tradiția dreptului bizantin și în cultura juridică românească. Autorul mai adaugă o tablă a concordanței titlului 12 din manualul de legi al lui M. Photinos din 1765, 1766 în manuscrisele grecești din București, Iași și Paris (App. I) și o stemă manuscrită. O recenzie, oricît ar fi de bogată, nu poate oferi cititorilor o imagine exactă a bogăției de idei, a erudiției prodigioase, a probității științifice și a informației exhaustive a autorului în problemele pe care le abordează. Numai contactul direct cu opera poate să ne permită să retrăim împreună cu autorul, această epocă de frământări și de trecere din istoria României, epocă asupra căreia fiecare cititor este în drept să-și formeze o opinie proprie. Studiul pe care l-am prezentat contribuie împreună cu ultimile sale mari lucrări să-l consacre pe Val.-Al. Georgescu printre marii istorici ai dreptului românesc.

Mihai Jacotă

O. LOGHIN, A. FILIPAȘ — *„Drept penal, partea specială”*. Editura didactică și pedagogică, București, 1983, 400 pagini.

Literatura juridică din țara noastră în domeniul dreptului penal, a fost îmbogățită în mod substanțial — de la intrarea în vigoare a actualei legislații — prin apariția unor valoroase tratate, cursuri universitare, monografii, studii. Studiul normelor dreptului penal și al influenței pe care acestea o exercită în acțiunea de prevenire și combatere a fenomenului infracțional în actuala etapă de dezvoltare a societății noastre socialiste, îi este dedicat și cursul universitar *„Drept penal, partea specială”*, datorat unor cadre didactice de prestigiu de la Facultatea de drept din Iași și București, profesor A. Loghin și lector A. Filipaș.

Conceput, în principal, ca un manual universitar oferit generațiilor de studenți ai facultăților de drept, în vederea unei solide pregătiri profesionale a acestora, cursul pe care îl prezentăm depășește interesul didactic limitat, fiind și un valoros material de studiu de real folos tuturor categoriilor de juristi, fie începători în disciplina și în nobila operă de înfăptuire a justiției în cauzele penale, fie practicieni cu vechime.

Acest comentariu teoretic al Codului penal — partea specială — este întreprins în condițiile exprimării în literatura de specialitate a numeroase teze, opinii în legătură cu unele din incriminările date prin lege, ceea ce a oferit prilejul și autorilor să-și exprime punctul de vedere, formulînd noi interpretări, fie argumentînd cu noi considerațiuni, interpretările existente.

Pe de altă parte practica judiciară — foarte bogată ca urmare a acumulării unui impresionant număr de hotărâri judecătorești publicate — a fost valorificată din plin în redactarea cursului, autorii fiind preocupați de necesitatea statoinicirii unei practici judiciare unitare în aplicarea normelor de incriminare, ceea ce a dus la desprinderea de noi concluzii teoretice de înaltă ținută științifică și solidă argumentație, concluzii ce vor servi practicii judiciare.

Cursul de drept penal, partea specială, publicat recent, a luat spre examinare doar infracțiunile cuprinse în partea specială a Codului penal intrat în vigoare la 1 ianuarie 1969, fără a cuprinde și dispozițiile penale din legile speciale, așa încît materia este structurată în raport de titlurile, părții speciale a codului.

În considerațiile introductive este făcută precizarea că în literatura de specialitate din țara noastră dreptul penal este considerat ca o ramură de drept cu caracter unitar, dar pe baza împărțirii Codului penal într-o parte generală și o parte specială se admite diviziunea dreptului penal într-o parte generală și una specială. Corespunzător împărțirii dreptului penal — ca ramură a sistemului de drept — în două părți și știința dreptului penal cuprinde o parte generală și o parte specială.

În examinarea fiecărei categorii de infracțiuni autorii încep prin a prezenta aspecte comune respectivei infracțiuni, făcând o caracterizare generală cu privire la obiectul juridic ocrotit prin norma de incriminare, subiect, latura obiectivă, latura subiectivă, fazele de desfășurare ale activității infracționale (tentativa, consumarea, epuizarea infracțiunii), aspecte privind regimul de sancționare.

Infracțiunile contra securității statului sînt examinate în ordinea avută în vedere de Codul penal (art. 155—173), fiecare infracțiune prilejuind dezvoltări detaliate privitoare la importanța valorii sociale ocrotite, acțiunile sau inacțiunile ce aduc atingere respectivei relații, forma de vinovăție cu care se comite activitatea infracțională, regim de sancționare.

Deoarece cursul examinează toate grupele de infracțiuni prevăzute de Codul penal, spațiul restrîns al acestei prezentări ne oferă posibilitatea de a ne referi doar la două grupe, de altfel cele care prezintă o problemă mai vastă: infracțiuni contra persoanei și infracțiuni contra avutului personal sau particular.

Infracțiunilor contra persoanei le este consacrat un spațiu mai întins, dat fiind și numărul acestor incriminări cit și necesitatea expunerii multitudinii de aspecte privitoare la unele dintre aceste fapte, foarte multe ridicate de practica judiciară.

Fiind cele mai grave infracțiuni contra persoanei, faptele de omucidere sînt amplu prezentate, începînd cu infracțiunea de omor (art. 174 c. pen.). După ce sînt expuse chestiunile privitoare la elementele constitutive ale acestei infracțiuni, se evidențiază deosebirile fașă de infracțiunea de loviri și vătămări cauzatoare de moarte (art. 183 c. pen.), în principal cele ce vizează latura subiectivă în sensul că dacă în cazul omorului făptuitorul acționează cu intenția de a ucide, în cazul lovirilor sau vătămărilor cauzatoare de moarte, acesta acționează cu intenția de a lovi sau vătăma integritatea corporală, fiind, totodată, în culpă cu privire la producerea morții victimei. Cît privește împrejurările de fapt în temeiul cărora se pot face aprecieri cu privire la forma de vinovăție se rețin: instrumentul folosit de făptuitor, regiunea corpului lovită, numărul și intensitatea lovirilor, raporturile dintre victimă și autor, atitudinea făptuitorului după comiterea faptei etc. La omorul calificat (art. 175 c. pen.) și omorul deosebit de grav (art. 176 c. pen.) sînt prezentate circumstanțele ce agravează infracțiunea de omor, dezvoltări mai ample fiind făcute în legătură cu acele circumstanțe care au prilejuit puncte de vedere diferite în practica judiciară și literatura de specialitate. Astfel în ce privește premeditarea (art. 175 lit. a c. pen.) se insistă asupra îndeplinirii cumulative a următoarelor condiții: trecerea unui interval de timp din momentul luării rezoluției și pînă în momentul executării omorului; în acest interval făptuitorul să reflecte, să chibzuiască asupra modului cum va săvîrși infracțiunea; în sfîrșit, efectuarea unor acte de pregătire de natură să întărească rezoluția luată și să asigure realizarea ei. În ce privește omorul asupra a două sau mai multe persoane (art. 175 lit. b c. pen.) se face precizarea că în legătură cu această agravantă s-au exprimat puncte de vedere diferite în literatură și practică, reținîndu-se că agravanta este aplicabilă numai dacă se produce efectiv moartea a cel puțin două persoane, caz în care ne aflăm în prezența omorului deosebit de grav în formă consumată, iar dacă activitatea deucidere îndreptată împotriva două sau mai multor persoane rămîne fără rezultat cerut de lege, în sensul că nu se produce moartea nici uneia dintre acele persoane, ne aflăm în prezența tentativei acestui omor deosebit de grav. Dacă rezultatul cerut de lege se produce numai parțial, în sensul că încetează din viață o singură persoană, făptuitorul răspunde pentru tentativa la infracțiunea de omor simplu, calificat sau deosebit de grav, bineînțeles cu excepția celei prevăzute de art. 176 lit. b c. pen.

Pruncuciderea (art. 177 c. pen.) este considerată ca o formă mai ușoară a omorului, legiuitorul ținînd seama de anumite stări psihofiziologice provocate de naștere și care sînt de natură să explice, într-o anumită măsură, uciderea copilului nou-născut de către mama sa. Obiectul juridic special al acestei infracțiuni îl constituie relațiile sociale referitoare la dreptul la viață al copilului nou-născut, ceea ce deosebeste această infracțiune de la cele de provocare ilegală a avortului (art. 185 c. pen.) și avortul provocat de femeie (art. 186 c. pen.) în sensul că de nou-născut se poate vorbi din momentul cînd, procesul nașterii luînd sfîrșit, copilul a fost expulzat și și-a început existența sa proprie, pe cînd uciderea copilului în timpul nașterii este sancționată potrivit art. 185 sau 186 alin 1 c. pen., după caz.

Infracțiunea deucidere din culpă este examinată în contextul a numeroase trimiteri la practica judiciară care a fost confruntată cu o mulțime de aspecte; în ce privește forma agravantă prevăzută de art. 178 al. 3 c. pen., caz cînd fapta se comite de un conducător de vehicul cu tracțiune mecanică avînd în sînge o îmbibație alcoolică ce depășește limita legală sau care se afla în stare de ebrietate, se face sublinierea că Tribunalul Suprem, în plenul său, a decis că este vorba de infracțiunea complexă deucidere din culpă, în condițiile art. 173 al. 3 c. pen. Acest mod de abordare a problemei nu este împărțit în curs deoarece, pe de o parte, art. 173, al. 3 c. pen. nu se referă la conducerea pe drumurile publice, ceea ce înseamnă că legiuitorul nu a înțeles să includă în conținutul infracțiunii fapta cu învinuire distinctă prevăzută de art. 38 din Decretul nr. 328/1966. Pe de altă parte, nu este de conceput ca o infracțiune din culpă să includă în conținutul ei ca element constitutiv o activitate învinuită distinctă ca infracțiune intenționată. Așa fiind, în această situație este cazul a se aplica regulile referitoare la concursul de infracțiuni.

În continuare, în secțiuni separate, sînt examinate infracțiunile lelovire și vătămarea integrității corporale sau sănătății, expunerea fiind făcută în condițiile menționării și a soluțiilor pronunțate de instanțele de judecată.

Față de reglementarea dată, infracțiunilor de avort, se evidențiază că aceste infracțiuni au un obiect juridic complex, în sensul că învinuirea a urmărit să ocrotească mai multe valori de mare însemnătate pentru societate: natalitatea și sporul natural al populației, produsul de concepție precum și sănătatea femeii însărcinate. Examineate fiind infracțiunile de avort (art. 185—188) sînt prezentate aspecte referitoare la acțiunile sau inacțiunile învinuite. O mențiune specială se face în legătură cu forma de vinovăție cu care se comite infracțiunea de provocare ilegală a avortului (art. 185 c. pen.) reținîndu-se doar intenția directă, deși în literatura juridică s-a exprimat și punctul de vedere — singular însă — că fapta poate fi comisă și cu intenție indirectă. Se face precizarea că dacă printr-o faptă săvîrșită cu intenție indirectă s-a provocat întreruperea cursului sarcinii, această faptă poate constitui infracțiunea de vătămarea corporală gravă, iar dacă întreruperea cursului sarcinii este rezultatul unei fapte săvîrșite din culpă, fapta poate constitui infracțiunea de vătămarea corporală din culpă. În ce privește infracțiunea de avort provocat de femeie (art. 186 al. 1 c. pen.) deși în literatură a fost exprimată opinia că fapta se comite numai cu intenție directă, în curs se reține că fapta se poate comite atît cu intenție directă cît și cu intenție indirectă deoarece legea nesancționînd vătămarea propriei integrități corporale, fapta săvîrșită cu intenție indirectă n-ar constitui nici avort provocat de femeie și nici vătămarea corporală gravă.

Dezvoltări ample, cu referiri la o multitudine de aspecte ridicate în practica judiciară, sînt făcute și în examinarea infracțiunilor contra libertății persoanei, infracțiuni privitoare la viața sexuală, infracțiuni contra demnității.

Capitolul al IV-lea este consacrat infracțiunilor contra avutului personal sau particular. Se face precizarea că avutul personal se referă la bunurile dobîndite prin muncă personală în cadrul relațiilor sociale economice socialiste, iar orice entitate patrimonială care nu aparține avutului obștesc sau personal, intră în conținutul noțiunii de avut particular, legea apărînd deopotrivă avutul personal cît și avutul particular.

Furtul, considerat ca infracțiune caracteristică, oferă cîmp larg unei examinări detaliate a vastei problematice ridicate, în decursul timpului, de sancționarea acestui gen de fapte.

Învinuirea faptei prevăzute de art. 208 c. pen. are de scop a proteja posesia sau detenția bunurilor mobile aflate în patrimoniul personal sau particular. Chiar posesia nelegitimă este ocrotită, cu o singură excepție: posesia de rea credință nu este ocrotită contra proprietarului bunului mobil. Studiul laturii obiective și al laturii subiective în cadrul furtului s-a făcut în condițiile aducerii în discuție a unei multitudini de aspecte, ivite în special în practica judiciară: elemente de diferențiere între infracțiunea de furt și cea de însușire a bunului găsit, sustragerea bunului cumpărat de către cumpărător înainte de transferul proprietății, situația bunurilor aflate în coproprietate, înțelesul unor expresii: „lipsa consimțămîntului”, „în scopul de a și-l însuși pe nedrept” etc. Examinarea unora dintre împrejurările ce agravează infracțiunea de furt (art. 209 c. pen.) oferă prilejul unor examinări detaliate privind înțelesul unor expresii sau termeni: „loc public”, „timpul nopții”, „efracție”, „escaladare” etc.

În mod asemănător, sînt tratate — în lumina unei sinteze a practicii judiciare, cu referiri corespunzătoare la literatura juridică — și alte infracțiuni contra avutului personal sau particular.

În ce privește infracțiunile contra avutului obștesc, pentru a nu mai fi repetate chestiunile expuse cu prilejul examinării infracțiunilor contra avutului personal sau particular, au fost evidențiate doar elementele specifice acestei categorii de infracțiuni. O examinare detaliată s-a dat infracțiunii de delapidare. Pentru început sînt arătate bunurile mobile, avut obștesc, ce sînt gestionate sau administrate de un funcționar sau alt salariat, condițiile ce trebuie a fi îndeplinite pentru ca făptuitorul să aibă calitatea de „gestionar” sau „a administra” bunurile avut obștesc, spre deosebire de situațiile cînd anumite persoane îndeplinesc doar operațiuni de manipulare, manevrare a unor astfel de bunuri. Sub aspectul laturii obiective sînt expuse — în raport de numeroasele aspecte ridicate de practica judiciară — modalitățile pe care legea le prevede restrictiv în cazul delapidării: însușirea, folosirea și traficare. Forma de vinovăție în cazul delapidării este intenția (directă sau eventuală).

În aceeași manieră de tratare sînt abordate și celelalte capitole ale cursului privitoare la infracțiunile cuprinse în titlurile V—XI din Codul penal, considerațiile teoretice ale autorilor fiind axate, totodată, și pe concluziile desprinse din sinteza soluțiilor adoptate de instanțele de judecată în aplicarea unora sau a altora din normele de incriminare.

Aceste scurte considerațiuni privitoare la cursul de Drept penal — partea specială, nu au putut evidenția decît o parte din ampla problemă inclusă în chip necesar într-un astfel de curs, autorii reușind să ofere un bogat material, adus la zi cu tot ce este nou în literatura juridică și practica judiciară în materie penală ca dovadă și numărul foarte mare al indicațiilor bibliografice sau al trimiterilor la practica judiciară.

Nu ne rămîne decît să remarcăm buna sistematizare în tratarea fiecărui capitol ori infracțiune, claritatea expunerii și bogăția argumentelor pe care se sprijină soluțiile adoptate de autori.

Tudor Plăeșu

